

АРТУР КЛАРК

3001

ОСТАННЯ ОДИССЕЯ

Arthur C. Clarke

3001: The Final Odyssey

a novel

Артур Кларк

3001: Остання одіссея

роман

УДК 821.111
К47

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Перекладено за виданням:
Clarke A. C. 3001: The Final Odyssey : A Novel / Arthur C. Clarke. —
London : Harper Voyager, 1997. — 288 p.

Переклад з англійської *Віталія Ракулєнка*

Дизайнер обкладинки *Владлен Трубочанінов*

ISBN 978-617-12-8794-5 (PDF)

© Arthur C. Clarke, 1997
© DepositPhotos.com / grandeduc, обкладинка, 2021
© Nemiro Ltd, видання українською мовою, 2021
© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», переклад і художнє оформлення, 2021

*Присвячую Шеріні, Тамарі й Мелінді.
Будьте щасливі у сторіччі, набагато кращому за моє*

Пролог

ПЕРВІСТКИ

Кличте їх Первістками. Хоч вони й близько не люди, а все одно були з плоті й крові, і коли зазирали вони в глибини космосу, то відчували захват і цікавість... і самотність. Щойно оволодівши потрібною здатністю, вони почали шукати між зірок товариства.

Під час експедицій вони натрапляли на багато форм життя і спостерігали за еволюцією на тисячі планет. Вони бачили, як часто перші тьмяні іскри інтелекту блимали й затухали в темряві космічної ночі.

І через те що в усій Галактиці вони не знайшли нічого дорогоціннішого за розум, вони скрізь захочували його появу. Вони стали фермерами на зоряних полях; вони сіяли й іноді пожинали.

А іноді їм доводилося безпристрасно полоти.

Коли їхній дослідницький корабель, мандрівка якого тривала вже тисячу років, увійшов до Сонячної системи, великі динозаври вже давно згинули — ця рання надія була знищена випадковим ударом молота з космосу. Корабель проскочив повз замерзлих зовнішніх планет, трохи затримався над пустелями

вмирущого Марса й незабаром дивився згори на Землю.

Дослідники побачили, що під ними простерся світ, у якому вирувало життя. Вони роками вивчали, збирали, складали каталоги. Дізнавшись усе що можна, вони почали модифікувати. Вони втрутилися в долю багатьох видів, у морях і на суходолі. Але котрі з їхніх експериментів принесуть плоди, а котрі ні — цього вони не могли дізнатися раніше, ніж через мільйон років.

Вони були терплячі, але на той час ще не безсмертні. Серед сотень мільярдів зірок Всесвіту було ще так багато роботи, їх кликали інші планети. Тож вони знову рушили в безодню, знаючи, що ніколи більше не пройдуть цим шляхом. І в тому не було потреби: решту зроблять слуги, яких вони залишили на місці.

На Землі з'являлися й зникали льодовики, над якими мовчав про таємниці зірок незмінний Місяць. У ще повільнішому за полярну кригу ритмі рухалися Галактикою припливи й відпливи цивілізацій. Дивні, прекрасні й жахливі імперії підносилися й занепадали, передаючи знання своїм наступникам.

А там, між зорями, еволюція штовхала до нових цілей. Перші дослідники Землі на ту пору вже давно підійшли до межі, доступної плоті й крові; щойно їхні машини стали кращими за тіла, настав час переселятися. Спочатку мозок, а тоді й самі лиш думки перебиралися в нові блискучі домівки з металу й самоцвітів. У них вони й бродили Галактикою. Вони більше не будували космічних кораблів. Вони самі стали космічними кораблями.

Але ера машинних істот швидко минула. У невпинних експериментах вони навчилися записувати знання в саму структуру космосу, на цілу вічність зберігати думки в застиглих світлових структурах.

Отож незабаром вони перетворили себе на чисту енергію, і на тисячі планет відкинуті ними порожні оболонки трохи посмикалися в бездумному танку смерті, а тоді осипалися на порох.

Тоді вони стали Володарями Галактики й змогли довільно блукати між зірок або проникати, як легенький туманець, крізь найменші шпаринки простору. Хоч вони й звільнилися нарешті від тиранії матерії, а не забули повністю свого походження з теплої каламуті давно зниклого моря. Їхні дивовижні інструменти продовжували працювати, спостерігаючи за експериментами, початими стільки років тому.

Але самі інструменти тепер не завжди слухняно виконували настанови своїх творців — як усе матеріальне, вони не були захищені від псування Часом і його невсипушою прислужницею — Ентропією.

Й іноді вони визначали й переслідували власні цілі.

Частина I

ЗОРЯНЕ МІСТО

Розділ 1. Кометний ковбой

Капітан Дімітрі Чендлер [Ч2973.04.21/93.106//Марс// I КосмАкад3005] — або «Дім» для найближчих друзів — був роздратований зі зрозумілої причини. Повідомлення з Землі йшло сюди, до космічного буксира «Голіаф» за орбітою Нептуна, шість годин. Якби воно прибуло на десять хвилин пізніше, він міг би відповісти «Даруйте, вже не можу, ми щойно почали розгортати сонячний екран».

Такий аргумент був би цілком прийнятний: обгорнути ядро комети полотном дзеркальної плівки завтовшки з кілька молекул, але кілометровим завширшки й завдовжки — це не та робота, яку можна покинути завершеною наполовину.

Втім, підкоритися цьому сміховинному проханням було б мудро: там, ближче до сонця, він уже й так був у немилості, хоч і жодним чином не з власної провини. Збирати кригу в кільцях Сатурна й підштовхувати її до Венери й Марса, де вона була справді потрібна, почали ще в 2700-х — три століття тому. Капітан Чендлер ніколи не міг добачити якоїсь різниці між

фотографіями «раніше і тепер», які щоразу демонстрували активісти «Захисту планет» на підтримку своїх обвинувачень у міжпланетному вандалізмі. Але широкий загал, і досі чутливий через докільні катастрофи попередніх століть, думав інакше, і закон «Руки геть від Сатурна!» підтримано значною більшістю голосів. Унаслідок чого «ловець кілець» Чендлер став «кометним ковбоєм».

Отак він опинився тут, на чималий шмат шляху ближче до Альфи Центавра, де накидав зашморг на комети, що відбилися від отари в поясі Койпера. Тут, безперечно, було вдосталь криги, щоб укрити Меркурій і Венеру океаном завглибшки кілька кілометрів, але на те, щоб згасити тамтешні пекельні вогнища та зробити їх придатними до життя, могли знадобитися цілі сторіччя. «Захист планет», звісно, все одно протестував, хоч і з меншим ентузіазмом. Мільйони загиблих від цунамі після Тихоокеанського астероїда в 2034 році — яка іронія, що він заподіяв би набагато менше шкоди, якби упав на суходіл! — це нагадувало всім майбутнім поколінням про те, що людська раса тримала надто багато яєць в одному тендітному кошику.

Ну, сказав Чендлер сам до себе, ця конкретна посылка прибуде до місця призначення через добрих п'ятдесят років, тож тижнева затримка навряд чи щось істотно змінить. Але треба було переробити всі розрахунки обертання, центру мас і векторів тяги, а тоді ще передати їх на Марс, щоб там перевірили. Такі розрахунки корисно виконати ретельно, перш ніж направляти мільярди тонн криги орбітою, що могли спричинити на Землі такий несподіваний град.

Як уже бувало багато разів, капітан Чендлер окинув очима прадавню фотографію над письмовим столом. На ній був зображений трищогловий пароплав, який здавався карликом на тлі айсберга, що височів над ним — так само, як у цю саму мить здавався карликом поряд зі своєю здобиччю Чендлерів «Голіаф».

Неймовірно, часто думав він, що цей примітивний «Діскавері» і корабель, який поніс те саме ім'я до Юпітера, розділяло всього лиш одне довге людське життя! І що б подумали ті дослідники Антарктики, які жили тисячу років тому, якби визирнули з містка його корабля? Точно були б дезорієнтовані, бо стіна криги, коло якої завис «Голіаф», тяглася вгору і вниз, скільки сягало око. І ця крига виглядала дивною, абсолютно позбавленою бездоганної білини й синяви холодних полярних морів. Чесно кажучи, ця крига здавалася брудною — і насправді такою й була, бо десь лише дев'яносто відсотків становив водяний лід. Решта була відьмацьким варивом з вуглецевих і сірчаних сполук, здебільшого стабільних лише за температур, не набагато вищих за абсолютний нуль. Вони можуть зробити неприємний сюрприз, коли розтануть, — як влучно сказав один астрохімік: «У комет погано пахне з рота».

— Командир до всієї команди, — оголосив Чендлер. — У нашій програмі невеликі зміни. Нас попросили відкласти роботу й розвідати одну ціль, яку вловив локатор «Космічної варті».

— Є якісь деталі? — спитав хтось, коли в інтеркомі затихло після хорového стогону.

— Небагато, але я так розумію, що це якийсь проєкт Комітету тисячоліття, який забули скасувати.

Знову стогони: всім добряче набридли заходи, заплановані для святкування кінця 2000-х. Усі разом полегшено зітхнули, коли 1 січня 3001 року пройшло непримітно, і людство змогло повернутися до звичайних занять.

— Хай там як, це, мабуть, хибна тривога, як було минулого разу. Повернемося до роботи, шойно зможемо. Кінець зв'язку.

Це було вже третє полювання на привида, похмуро подумав Чендлер, до якого його залучали за кар'єру. Попри століття досліджень Сонячна система й досі вмiла підносити несподіванки, і слід вважати, що «Космічна варта» мала добру підставу для свого прохання. Він тільки сподівався, що якийсь багатий уявою дурень знову не уздрів оспіваний у легендах Золотий Астероїд. Якщо він і існував, — у що Чендлер наразі не вірив, — то мав би лише мінералогічну цінність. Справжньої вартості в ньому було б набагато менше, ніж у кризі, яку він підштовхував у бік Сонця, щоб принести життя на безплідні планети.

Однак була одна ймовірність, яку він сприймав доволі серйозно. Людство вже розкидало роботів-розвідників по ділянці космосу завширшки сотні світлових років — і Моноліт у кратері Тихо був достатнім нагадуванням про те, що старші цивілізації теж вдавалися до подібної діяльності. У Сонячній системі можуть легко знайтися інші чужі артефакти, стаціонарні або транзитні. Капітан Чендлер підозрював, що в «Космічній варті» на думці було саме щось таке, інакше навряд би вони відірвали від роботи космічний буксир першого класу, щоб погнатися за нерозпізнаною цяткою на локаторі.

Через п'ять годин пошуків «Голіаф» упіймав відбитий сигнал на межі дальності; навіть зважаючи на відстань, сигнал був невітшно слабкий. Однак далі він став сильнішим і чіткішим та набув ознак металевого об'єкта завдовжки десь кілька метрів. Він рухався орбітою, що виводила його геть із Сонячної системи, тож Чендлер вирішив, що це майже напевне один з мільярд шматків космічного сміття, що людство жбурнуло до зірок за минуле тисячоліття, і який колись може стати єдиним доказом того, що людська раса взагалі існувала.

Вони підійшли до об'єкта на відстань візуального огляду, і капітан Чендлер з захопленням і здивуванням усвідомив, що якийсь терплячий історик і досі перевіряв найдавніші записи про Космічну еру. Як шкода, що комп'ютери дали йому відповідь, лиш на кілька років спізнившись на святкування нового тисячоліття!

— Це «Голіаф», — передав Чендлер у бік Землі, і в його голосі пролунала і гордість, і серйозність. — Ми беремо на борт тисячолітнього астронавта. І я, здається, знаю, хто це такий.

Розділ 2. Пробудження

Френк Пул прокинувся, але не пам'ятав. Він навіть не був певний, як його звуть.

Вочевидь, він лежав у лікарняній палаті: навіть із заплющеними очима його найпримітивніший орган чуття, який найлегше викликає спогади, повідомив його про це. Кожен подих приносив легкий і не зовсім

неприємний аромат антисептиків, що пробудило спогад про той випадок — аякже! — коли він, необачний підліток, зламав ребро на чемпіонаті Аризони з дельта-планеризму.

Тоді все почало повертатися. Я заступник і старший помічник командира Френк Пул, космічний корабель США «Діскавері», у надзвичайно таємній місії до Юпітера...

Тоді здалося, що його вхопила за серце крижана рука. Він згадав, неначе дивився сповільнене повторення, як некерована космічна капсула летить на нього, простягнувши металеві лапи. Тоді нечутний удар — і не таке нечутне шипіння повітря, що виривалося з його скафандра. Після того — останній спогад: беспорядне обертання в космосі, марні спроби знову з'єднати перебиту повітряну трубку.

Ну, хоч би яка таємнича халепа сталася в системі керування капсулою, тепер він був у безпеці. Мабуть, Дейв швидко вискочив з корабля й урятував його, перш ніж нестача кисню завдала мозкові незворотної шкоди.

«Старий добрий Дейв! — сказав він до себе. — Треба йому подякув... Хвилинку! Я тепер точно не на борту «Діскавері» — хіба могло бути, щоб я пробув без пам'яті так довго, що мене встигли повернути на Землю?»

Заплутаний ланцюжок думок раптом урвався, коли до палати ввійшли одна старша й дві звичайні медсестри, убрані в споконвічний однострій свого фаху. Вони нібито були здивовані: Пул подумав, чи не прокинувся він раніше запланованого, і ця думка принесла йому відчуття дитячої радості.

— Вітаю! — сказав він не з першої спроби. Його голосові зв'язки, певно, добряче поіржавіли. — Як у мене справи?

Старша медсестра всміхнулася й видала йому чітку команду «Не намагайся балакати», приклавши пальця до губів. Тоді дві медсестри вправно заходилися коло нього, натренованими рухами перевіряючи пульс, температуру, рефлексі. Коли одна з них підняла його праву руку й відпустила, Пул помітив дещо незвичне: вона падала повільно, ніби не важила стільки, скільки слід. Як і решта тіла, коли він спробував поворухнутися.

«Тож це якась планета, — подумав він. — Або космічна станція зі штучною гравітацією. Точно не Земля — я важу замало».

Він саме хотів поставити очевидне питання, коли старша медсестра натиснула щось збоку від його шиї. Він відчув легеньку кольку й знову поринув у сон без видінь. Уже перед самою безпам'яттю йому вистачило часу ще на одну спантеличену думку.

«Як дивно, вони не озвалися жодним словом за весь час, що пробули коло мене».

Розділ 3. Реабілітація

Прокинувшись знову й побачивши коло ліжка старшу медсестру та її помічниці, Пул почувався досить сильним, щоб наполягти на своєму.

— Де я? Звісно, ви можете це сказати! — Три жінки глянули одна на одну, вочевидь, не знаючи точно, що

робити далі. Тоді старша медсестра відповіла, повільно і обережно промовляючи кожне слово:

— Усе гаразд, містере Пул. Професор Андерсон ось-ось має прийти. Він пояснить.

«Що пояснить? — подумав Пул дещо роздратовано. Але принаймні вона говорить англійською, хоч я й не можу визначити походження її акценту».

Андерсон, мабуть, уже був у дорозі, бо за мить двері відчинилися, давши Пулові на мить окинути оком невеликий натовп зацікавлених спостерігачів, що зазирали до палати. Він одразу відчув себе новим експонатом у зоопарку.

Професор Андерсон був невисокий жвавий чоловік з рисами обличчя, що поєднували ключові аспекти кількох рас — китайські, полінезійські, скандинавські — в одну добряче переколючену суміш. Він привітав Пула, піднявши праву руку, а тоді, вочевидь, схаменувся й зробив другу спробу — потис йому руку з такою примітною нерішучістю, ніби вправлявся в дуже незвичному жесті.

— Радий бачити вас у такому доброму здоров'ї, містере Пул... Ми вас швиденько поставимо на ноги.

Знову цей дивний акцент і повільна мова — але його впевнена манера звертання до пацієнта була притаманна всім лікарям, у будь-якому часі чи місці.

— Радий це чути. А тепер, може, відповісте на кілька питань...

— Аякже, аякже. Але заждіть хвилинку.

Він швидко й тихо заговорив до старшої медсестри, з чого Пул розібрав лише кілька слів, декотрі з них були йому цілком незнайомі. Тоді старша медсестра

кивнула одній з помічниць, а та розкрила стінну шафку й видобула тонку металеву стрічку, якою стала обкручувати голову Пула.

— Для чого це? — спитав він, ствердившись серед тих важких пацієнтів, що так дратують лікарів і завжди хочуть знати, що з ними відбувається. — Зчитувач ЕЕГ?

Професор, старша медсестра і помічниця — всі виглядали спантеличено. Тоді обличчям Андерсона повільно поширилася усмішка.

— А! Електро... енце... фало... грама, — повільно сказав він, ніби видобуваючи слово з глибин пам'яті по складах. — Дуже точно. Ми просто хочемо стежити за показниками вашого мозку.

«У мого мозку були б чудові показники, якби ви дали мені ним користуватися, — буркнув про себе Пул. — Але принаймні ми почали кудись рухатися — нарешті».

— Містере Пул, — сказав Андерсон, і досі говорячи тим дивним сповільненим тоном, ніби вдаючись до чужої мови, — ви, звісно, знаєте, що в певний момент... вибули з ладу... через серйозну пригоду, поки працювали за бортом «Діскавері».

Пул кивнув на знак згоди.

— Я починаю підозрювати, — сухо сказав він, — що «вибув з ладу» — це м'яко сказано.

Андерсон видимо розслабився, на його обличчя повільно виповзла усмішка.

— Цілком точно. Розкажіть мені, що, на вашу думку, сталося.

— Ну, в найкращому разі, після того як я втратив свідомість, Дейв Боумен врятував мене й повернув на борт корабля. Як там Дейв? Мені ніхто нічого не каже!

— На все свій час... А в найгіршому разі?

Френкові Пулу здалося, що на шию ззаду легенько подув холодний вітерець. Підозра, що повільно формувалася у свідомості, набирала чіткіших рис.

— Тоді я помер, але мене повернули сюди — хоч би де воно є — і ви змогли мене оживити. Дякую...

— Цілком правильно. І ви повернулися на Землю. Ну, ви дуже близько до неї.

«Що він має на увазі — «дуже близько до неї»? Тут точно є якесь гравітаційне поле — значить, ми всередині колеса орбітальної космічної станції, що повільно обертається. Втім, нехай — треба думати про набагато важливіші речі».

Пул подумки виконав кілька розрахунків. Якби Дейв поклав його до гібернаріума, оживив решту екіпажу й завершив місію до Юпітера — ну, тоді він міг пробути «мертвим» щось близько п'яти років!

— А яка сьогодні дата? — спитав він якомога спокійніше.

Професор і старша медсестра зирнулися. Пул знову відчув холодок на шії.

— Мушу сказати вам, містере Пул, що Боумен вас не врятував. Він вважав, — і ми не можемо його звинувачувати, — що ви незворотно померли. Крім того, перед ним постала страхіливо серйозна криза, що загрожувала його власному життю...

— Тож ви подрейфували в космос, проминули систему Юпітера й направилися до зірок. На щастя, ваша температура опустилася набагато нижче за точку замерзання, аж увесь метаболізм припинився — але справжнє чудо в тому, що вас узагалі знайшли. Вам

пощастило більше, ніж будь-кому з нині живих. Ні — найбільше з усіх, хто жив у будь-які часи!

«Невже? — похмуро спитав себе Пул. — П'ять років, подумати тільки! Могло бути й століття — або й більше».

— Кажіть уже, — зажадав він.

Професор і старша медсестра ніби звірилися з невидимим екраном: вони перезирнулися й кивнули на знак згоди, а Пул здогадався, що вони всі під'єднані до інформаційної системи лікарні через смугу, яку йому вдягнули на голову.

— Френку, — мовив професор Андерсон, невимушено перемкнувшись у режим давнього родинного терапевта, — це може вас вразити, але ви здатні впоратися — і що скоріше ви дізнаєтеся, то краще. Ми тепер на початку четвертого тисячоліття. Повірте мені — ви залишили Землю десь тисячу років тому.

— Я вірю, — спокійно озвався Пул. А тоді, на його страшенне роздратування, кімната закружляла навколо нього, і далі він нічого не пам'ятав.

Опритомнівши, він побачив, що, замість сумної лікарняної палати, лежить у розкішному номері з привабливими — і регулярно оновлюваними — зображеннями на стінах. Деякі з них були відомими картинами, а інші показували морські й суходільні пейзажі, що могли належати до його часів. Нічого чужого чи тривожного: він припускав, що до цього черга дійде трохи згодом.

Його теперішнє оточення, вочевидь, було дбайливо запрограмоване: він роздумував, чи є тут якийсь еквівалент телебачення (Скільки каналів може бути в Чет-

вертому тисячолітті?), але не бачив коло ліжка жодного пульта. Про новий світ треба дізнатися так багато: він був дикун, що раптом зустрівся з цивілізацією.

Але спершу він мусить відновити сили... і вивчити мову. Навіть розвиток звукозапису, якому на момент народження Пула вже виповнилася сотня років, не запобіг значним змінам у граматиці й вимові. А ще ж були тисячі нових слів, здебільшого в галузі науки й технологій, хоч іноді йому і вдавалося проникливо здогадатися про їхнє значення.

Ще більше збивала з пантелику сила-силенна відомих і сумновідомих імен, що накопичилися за тисячу років, і які йому нічого не говорили. Кілька тижнів, поки він не накопичив базу знань, більша частина його розмов уривалася для біографічних довідок. Відповідно до того, як Пул міцнішав, зростала і кількість його відвідувачів, але завжди під дбайливим наглядом професора Андерсона. Серед них були фахівці з медицини й дослідники інших дисциплін, а також — найцікавіші для нього — командири космічних кораблів.

Історикам і лікарям він не міг розказати багато такого, що не було б записане в гігантських базах даних людства, але йому часто вдавалося точніше направити їхні дослідження й вказати на нові обставини подій його часу. Хоч усі ставилися до нього з цілковитою повагою й терпляче слухали, коли він намагався відповідати на їхні питання, але свої відповіді на його питання вони нібито давали неохоче. Пулові почало здаватися, що його надмірно оберігають від культурного шоку, і напівсерйозно роздумував, як можна втекти з номера. Кілька разів, коли йому траплялося

побути самому, він виявляв, що двері замкнені, і не дивувався цьому.

А тоді все змінило прибуття доктора Індри Воллес. Попри ім'я, її головним расовим складником був японський, і часом, з мінімальною допомогою уяви, Пул бачив у ній таку собі зрілу гейшу. Навряд чи то був слухний образ для видатного історика, що обіймав віртуальну посаду в університеті, який і досі міг похвалитися справжнім плющем на стінах.

Вона була першим відвідувачем з добрим знанням Пулової англійської мови, і він дуже зрадів знайомству з нею.

— Містере Пул, — почала вона дуже діловим тоном. — Мене призначено вашою офіційною провідницею і, скажімо так, наставницею. Я маю відповідну кваліфікацію, бо спеціалізуюся на вашому періоді. Тема моєї дисертації: «Падіння національних держав у 2000—2050 роках». Гадаю, що ми з вами можемо багато в чому одне одному допомогти.

— Я впевнений у цьому. Для початку я хотів би звернутися звідси, щоб трохи побачити ваш світ.

— Саме це ми й зробимо. Але спершу вам треба отримати іденту. До того часу ви будете — як це називалося? — неособою. Буде неможливо кудись піти й щось зробити. Жоден зчитувач не визнає вашого існування.

— Я так і думав, — відповів Пул, іронічно посміхаючись. — У мій час уже йшло до цього — і багато кому така ідея була ненависна.

— Такі люди є й тепер. Вони вибираються й ідуть жити в дичавині — її на Землі набагато більше, ніж було у вашому сторіччі! Але вони завжди беруть із собою

компаки, щоб мати змогу викликати допомогу, коли вскочать у халепу. Середній час до такого виклику становить п'ять днів.

— Шкода таке чути. Людська раса, вочевидь, зіпсувалася.

Він обережно випробовував її, намагаючись знайти межу її терплячості й накреслити ескіз особистості. Було очевидно, що їм доведеться проводити разом багато часу і що він муситиме залежати від неї сотнею різних способів. Але він досі не був певен, чи вона йому сподобається — можливо, вона бачила в ньому лише захопливий музейний експонат.

На чималий подив Пула, вона погодилася з критикою.

— Мабуть, це правда — в деяких аспектах. Певно, ми слабші фізично, але здоровіші й краще пристосовані за більшість людей, що коли-небудь жили на світі. Шляхетний дикун завжди був міфом.

Вона підійшла до маленької прямокутної пластини, встановленої у дверях на рівні очей. Пластина була завбільшки як незліченні журнали, що розплодилися в далеку епоху друку, і Пул помітив, що принаймні одна така була в кожній кімнаті. Зазвичай вони були порожні, але іноді на них з'являлися лінії повільно прокручуваного тексту, абсолютно позбавленого сенсу для Пула, хоч більшість слів і були знайомі. Одного разу пластинка в його номері почала видавати настирне пищання, яке він пропустив повз вуха, розсудивши, що хтось інший розбереться з цією проблемою, хоч би в чому вона полягала. На щастя, той шум припинився так само раптово, як і почався.

Доктор Воллес приклала долоню до пластинки, а за кілька секунд прибрала. Вона глянула на Пула, усмінулася й сказала:

— Підійдіть-но й погляньте.

Напис, що зненацька з'явився, був доволі зрозумілий, коли він повільно прочитав його: ВОЛЛЕС, ІНДРА [Ж2970.03.11/31.885//ІСТ. ОКСФОРД].

— Гадаю, це значить «Жінка, дата народження — 11 березня 2970 року» і що ви зайняті на історичному факультеті в Оксфорді. І гадаю, що 31.885 — це особистий ідентифікаційний номер. Правильно?

— Відмінно, містере Пул. Я бачила деякі ваші імена електронної пошти й номери кредитних карток — страхітливі послідовності циферно-буквенної маячні, яку ніхто не здатен запам'ятати! Але всі знають дату свого народження, а її з нами ділять не більше за 99999 інших людей. Тож п'ятизначний номер — це все, що треба... А коли хтось би й забув його, то це насправді не важливо, бо він — частина вас.

— Імплант?

— Так. Наночип при народженні, по одному в кожену долоню для безпеки. Коли вам його вживлятимуть, ви нічого не відчуєте. Але з вами виникла невелика проблема...

— Яка то?

— Зчитувачі, що траплятимуться найчастіше, надто обмежені, щоб повірити у вашу справжню дату народження. Тож ми, з вашого дозволу, додали вам тисячу років.

— Дозвіл надано. А решта іденти?

— Необов'язкова. Можете залишити поля порожніми, вказати свої інтереси чи місце проживання — або використовувати для особистих повідомлень, глобальних чи направлених.

Пул був твердо впевнений, що деякі речі не змінилися за ці століття. Велика частка тих «направлених» повідомлень будуть справді дуже особисті.

Він задумався, чи в цю епоху ще існували самопризначені або державні цензори і чи їхні намагання покращити людську мораль успішніші за ті, що докладалися в його часи.

Треба буде спитати про це доктора Воллес, коли вони ліпше познайомляться.

Розділ 4. Кімната з краєвидом

— Френку, професор Андерсон вважає, що ви достатньо набралися сил для короткої прогулянки.

— Дуже радий це чути. Ви знаєте вислів «на стіну лізти»?

— Ні, але можу здогадатися про його значення.

Пул так пристосувався до низької сили тяжіння, що його теперішні довгі кроки здавалися йому абсолютно нормальними. Десь 0,5g за його розрахунками — ідеально, щоб добре почуватися. Дорогою вони зустріли всього кількох людей — жодного знайомого, але кожен усміхнувся, впізнавши їх. «На цю пору, — сказав собі Пул з дрібкою зарозумілості, — я мушу бути однією з найвідоміших знаменитостей світу. Це має добряче стати в пригоді, коли я вирішу, що робити

з рештою життя. Яке триватиме щонайменше ще одне сторіччя, якщо вірити Андерсонові».

Коридор, яким вони гуляли, був геть непримітний, хіба що часом траплялися пронумеровані двері, на яких були однакові панелі-зчитувачі. Пул пройшов за Індрую добрих дві сотні метрів, як раптом спинився, вражений тим, що раніше не усвідомлював такої сліпучо-очевидної речі.

— Ця космічна станція, мабуть, велетенська! — вигукнув він.

Індра усміхнулася до нього.

— У вас же був такий вислів: «Ти ще не багато бачив»?

— «Не все бачив», — автоматично поправив він. Пул ще й досі намагався оцінити масштаб цієї конструкції, коли зіткнувся з іншою несподіванкою. Хто б міг уявити собі космічну станцію достатнього розміру, щоб вона могла похвалитися власною підземкою — звісно, мініатюрною, з одним маленьким вагончиком, що міг вмістити лиш десяток пасажирів.

— Оглядова зала № 3, — наказала транспортіві Індра, і вони хутко й нечутно рушили від станції.

Пул перевірів годинника на майстерно зробленому ремінці, функції якого він ще не закінчив досліджувати. Одною з маленьких несподіванок стало те, що весь світ тепер жив за Універсальним часом: розвиток глобальних комунікацій пожбував у небуття переплутані клаптики часових зон. Про це багато говорили в двадцять першому сторіччі й навіть пропонували замінити сонячний час сидеричним. Тоді впродовж року сонце рухалось би за годинниковою стрілкою і заходило б у той самий час, у який сходило за шість місяців до того.

Однак з цієї пропозиції «Однакового часу під сонцем» нічого не вийшло, як і з інших, галасливіших спроб реформувати календар. Це завдання, як цинічно зазначалося, мусить почекати якогось значнішого прориву в технологіях. Звісно, настане час, коли одна з менших помилок Бога буде виправлена і орбіта Землі буде скоригована так, щоб кожен рік складався з дванадцяти місяців рівно по тридцять однакових днів кожен.

Скільки Пул міг судити зі швидкості й часу, що минув, вони мали проїхати щонайменше три кілометри, перш ніж вагончик нечутно зупинився, двері розчинилися, і нейтральний робоголос протягнув: «Приємних вам краєвидів. Сьогодні хмарний покрив — тридцять п'ять відсотків».

Нарешті, подумав Пул, ми наближаємося до зовнішньої стінки. Але була інша загадка: попри подолану відстань, ані сила, ані напрям гравітації не змінилися! Він не міг уявити таку величезну обертову космічну станцію, щоб вектор сили тяжіння не змінювався з кожним переміщенням... Чи могли вони все-таки бути на якійсь планеті? Але він почувався б легшим — здебільшого куди легшим — на будь-якій іншій потенційно населеній планеті Сонячної системи.

Коли відчинилися зовнішні двері платформи й Пул побачив, що заходить до невеликого повітряного шлюзу, то зрозумів, що вони справді в космосі. Але де ж скафандри? Він тривожно озирнувся: бути так близько до вакууму голим і незахищеним — це суперечило всім його інстинктам. Одного такого разу йому було досить...

— Майже прийшли, — підбадьорила Індра.

Відчинилися останні двері, і він подивився в абсолютну чорноту космосу крізь велетенське вікно, що вигиналося і горизонтально, і вертикально. Він почувався золотою рибкою в акваріумі й сподівався, що ті, хто проектував цей зухвалий шедевр інженерної думки, точно знали, що робили. Вони, безперечно, володіли кращими будівельними матеріалами за ті, що існували в його час.

Хоч за склом мушили світити зорі, його пристосовані до світла очі не бачили за вигином велетенського вікна нічого, крім чорної порожнечі. Він рушив до нього, щоб мати ширший огляд, але Індра стримала його і вказала кудись прямо перед ним.

— Придивіться уважно, — сказала вона. — Ви бачите?

Пул блимнув і вдивився в ніч. Звісно, то мала бути ілюзія — або навіть, борони небо, тріщина у склі...

Він похитав головою з боку в бік. Ні, воно справжнє. Але що це таке? Він пам'ятав Евклідове означення: «У брехні є довжина, але немає товщини».

Тому що через усе вікно тягнулася і, вочевидь, продовжувалася за межами поля зору вгору і вниз, світла нитка, яку легко побачити, якщо пошукати, але така одновимірна, що про неї навіть не можна вжити слово «тонка». Однак вона не була позбавлена певних рис — через нерівні проміжки її довжини виднілися ледь помітні цятки яскравішого світла, наче крапельки води на павутинці.

Пул знову рушив до вікна, і краєвид розширився, поки він нарешті зміг побачити, *що* в нього під ногами. Усе було досить знайоме: увесь континент Європа і більша частина північної Африки, точнісінько

такі, якими він бачив їх з космосу. Тож він таки був на орбіті — певно, на екваторіальній, на висоті щонайменше тисячі кілометрів.

Індра дивилася на нього й жартівливо всміхалася.

— Підійдіть ближче до вікна, — дуже тихо сказала вона. — Щоб можна було глянути просто вниз. Сподіваюся, ваша голова добре зносить висоту.

«Яка смішна річ для астронавта! — сказав собі Пул, рухаючись уперед. — Якби мені колись паморочилося від висоти, я б ніколи не потрапив на цю роботу...»

Ледве ця думка встигла проскочити в його голові, як він скрикнув «О Боже!» і мимоволі відступив від вікна. Тоді, опанувавши себе, насмілився глянути ще раз.

Він дивився на далеке Середземномор'я з бічної поверхні циліндричної вежі, легкий вигин стіни якої вказував на її діаметр — кілька кілометрів. Але то було ніщо проти її довжини, бо вона тяглася й тяглася, й тяглася вниз — поки не зникала в імлі десь над Африкою. Він припускав, що вона продовжувалася до самої поверхні.

— На якій ми висоті? — прошепотів він.

— Дві тисячі кілометрів. Але тепер гляньте вгору.

Цього разу шок був менший — він очікував таке побачити. Вежа тяглася у височінь, де перетворювалася на блискучу лінію на тлі чорного космосу, і він не сумнівався, що вона продовжувалася аж до геостаціонарної орбіти, на висоту тридцять шість тисяч кілометрів над екватором. Такі фантастичні проекти були добре відомі в часи Пула, але він ніколи не мріяв побачити їх здійсненими — чи то пак, жити в них самому.

Він вказав на далеку лінію, що здіймалася над східним обрієм.

— А то, мабуть, ще одна.

— Так — Азійська вежа. Ми для них, певно, виглядаємо так само.

— І скільки їх усього?

— Лише чотири, через рівні проміжки вздовж екватора. Африка, Азія, Америка, Океанія. Остання майже порожня — там завершено лише кілька сотень рівнів. Нема на що дивитися, крім води...

Пул і досі вбирав цю колосальну ідею, коли йому спала на думку тривожна річ.

— У мій час на всяких висотах літали тисячі супутників. Як ви уникаєте зіткнень?

Здалося, що Індра трохи зніяковіла.

— Знаєте... Я ніколи про це не думала — не моя галузь. — Вона на мить замовкла, вочевидь, шукаючи потрібне в пам'яті. Тоді її обличчя проясніло. — Здається, що багато століть тому ми провели масштабне прибирання. Тепер нижче від стаціонарної орбіти просто немає жодного супутника.

«Це логічно, — сказав собі Пул. — Вони не були б потрібні — чотири гігантські вежі надавали б усі послуги, що раніше залежали від тисяч супутників і космічних станцій».

— І ніколи не було жодної аварії — жодного зіткнення з космічними кораблями, що злітали з Землі або поверталися в атмосферу?

Індра здивовано глянула на нього.

— Але ж такого вже нема. — Вона вказала на стелю. — Усі космопорти там, де й мають бути — нагорі,

на зовнішньому кільці. Гадаю, відтоді, як з поверхні Землі піднялася остання ракета, минуло років чотириста.

Пул ще переварював почуте, коли його увагу захопила дрібна аномалія. Підготовка астронавта зробила його чутливим до всього, що було не в порядку — в космосі це могло стати питанням життя і смерті.

Сонце було поза полем зору, високо над головою, але його промені, що лилися крізь величезне вікно, намалювали на підлозі під ногами світлу смугу. Цю смугу перетинала під певним кутом інша, набагато менш яскрава, тож рама вікна відкидала подвійну тінь.

Пулу довелося опуститися ледь не навколішки, щоб глянути на небо. Він вважав, що вже нічому не здивується, але видовище двох сонць на мить відібрало в нього мову.

— Що це таке? — хекнув він, коли знову зміг дихати.

— О... Вам не сказали? Це Люцифер.

— У Землі тепер ще одне сонце?

— Ну, він не дає багато тепла, але позбавив роботи Місяць... До того як друга експедиція відправилася шукати вас, це була планета Юпітер.

«Я знав, що доведеться багато дізнатися про новий світ, — сказав собі Пул. — Просто не міг уявити, як багато».

Розділ 5. Освіта

Коли до номера закотили телевізор і розташували в ногах його ліжка, Пул був одночасно втішений і вражений. Втішений, бо страждав на легку форму

інформаційного голоду, а вражений, тому що така модель була застаріла ще в його часи.

— Ми мусили пообіцяти музеєві, що повернемо його, — проінформувала його старша медсестра. — Сподіваюся, ви знаєте, як цим користуватися.

Пул перебирав руками дистанційний пульт, і на нього накотилася хвиля гострої ностальгії. Мало артефактів були здатні так повернути спогади про дитинство, про ті дні, коли більшості телевізорів бракувало мізків розуміти голосові команди.

— Дякую, сестро. Який у вас найкращий канал новин?

Питання нібито її спантеличило, а тоді вона про-світліла.

— А, тепер розумію. Але професор Андерсон вважає, що ви поки що не повністю готові. Тож Архіви дібрали колекцію того, з чим ви могли б відчувати себе як удома.

Пул трохи поміркував над тим, яким міг бути спосіб зберігання інформації в цю епоху. Він ще пам'ятав компакт-диски, а його ексцентричний старий дядько Джордж був гордим власником колекції вінтажних відеокасет. Але, звісно, це технологічне змагання мусило завершитися багато поколінь тому звичайним дарвінівським способом — виживанням найприспосованішого.

Він мусив визнати, що добірка була хороша, яку зробив хтось (Індра?) знайомий з початком двадцять першого сторіччя. У ній не було нічого тривожного, ніяких воєн чи насилля, а також дуже мало тогочасного ділового світу чи політики, що тепер стало б абсолютно неважливим. Там були легкі комедії, спор-

тивні події (як вони дізналися, що він завзятий прихильник тенісу?), класична й попмузика, а також документальні фільми про природу.

І хоч би хто складав цю добірку, він мав почуття гумору, інакше не вніс би серії з кожної епохи «Стар Трека». Бувши геть малим, Пул зустрівся і з Патриком Стюартом, і з Леонардом Німоєм. Він уявляв, що вони могли б подумати, якби знали долю пацана, який сором'язливо просив у них автографи.

Щойно він почав досліджувати колекцію, здебільшого швидко перемотуючи вперед ці реліквії минулого, як у нього з'явилася депресивна думка. Він десь читав, що наприкінці сторіччя — його сторіччя! — на світі існувало близько п'ятдесяти тисяч телевізійних станцій, які вели свої передачі одночасно. Якщо це число збереглося, хоч легко могло й збільшитися, на цю пору в ефір вийшли мільйони мільйонів годин телепередач. Тож навіть за grubілий цинік мусив визнати, що існували принаймні мільярди годин передач, гідних перегляду... і мільйони, що задовольнили б найвищі вимоги якості. Як знайти ці, гм, кілька мільйонів голок у такій гігантській копиці?

Думка так приголомшувала, ба навіть більше, деморалізовувала, що через тиждень дедалі безцільнішого скакання між каналами Пул попросив забрати телевізор.

Мабуть, йому пощастило, що він мав чимраз менше вільного часу, коли не спав, а що більше до нього поверталася сили, то менше він мусив спати.

Ризик знудитися йому не загрожував завдяки парадові не тільки серйозних дослідників, а й зацікав-

лених — і, певно, впливових — громадян, яким вдавалося пробитися крізь захист почесної варти, яку виставили старша медсестра і професор Андерсон. Утім, Пул був радий, коли одного дня телевізор повернувся, бо він почав страждати через симптоми абстиненції — і цього разу він твердо постановив обирати матеріал для перегляду прискіпливіше.

Поважний антикваріат цього разу супроводжувала широко усміхнена Індра Воллес.

— Ми знайшли дещо, що ти мусиш побачити, Френку. Ми думаємо, що це допоможе тобі пристосуватися, і в будь-якому разі, ми впевнені, що тобі сподобається.

Пул завжди вважав такі обіцянки прологом до гарантованої нудьги й приготувався до найгіршого. Але побачене захопило його з перших секунд і перенесло в старе життя так легко, як мало що інше. Він одразу впізнав найвідоміші голоси свого часу, згадав, що бачив цю саму передачу раніше. Чи був то її найперший показ? Ні, йому тоді було лиш п'ять років: певно, повтор...

— Атланта, 31 грудня 2000 року.

— Це Сі-ен-ен Інтернешнл, за п'ять хвилин до світанку нового тисячоліття, з усіма його невідомими загрозами й надіями...

— Але перш ніж намагатися дослідити майбутнє, погляньмо ще на тисячу років раніше і спитаймо себе — чи могли люди з 1000 року бодай приблизно уявити наш світ або зрозуміти його, якби їх чарівним способом перенесло через віки?

— Майже всі технології, що їх ми сприймаємо як належне, були винайдені аж наприкінці нашого

тисячоліття: паровий двигун, електрика, телефони, радіо, телебачення, кіно, авіація, електроніка. І впродовж життя одного покоління — ядерна енергія і подорожі в космос. Що б подумали про це наймудріші голови минулого? Чи довго Архімед або Леонардо змогли б зберігати здоровий глузд, якби їх раптом викинуло до нашого світу?

— Дуже спокусливо думати, що ми впорались би краще, якби й нас перенесли на тисячу років уперед. Звісно, фундаментальні наукові відкриття вже зроблено, і хоч значні покращення технологій ще відбудуться, але чи з'являться тоді пристрої, такі магічні й незбагненні для нас, якими були б для Айзека Ньютона кишеньковий калькулятор і відеокамера?

— Мабуть, наш час і справді виокремився серед усіх тих часів, що минули. Телекомунікації, здатність записувати зображення й звуки, що колись незворотно втрачалися, завоювання повітря і космосу — все це створило цивілізацію далеко за межами найдикіших фантазій з минулого. І не менш важливо те, що Коперник, Ньютон, Дарвін і Айнштейн так змінили спосіб нашого мислення й перспективу Всесвіту, що ми могли б здатися нашим найосвіченішим попередникам новим біологічним видом.

— Чи дивитимуться наші нащадки через тисячу років назад із таким же жалем, з яким ми думаємо тепер про наших неосвічених, обтяжених хворобами, марновірних, недовговічних пращурів? Ми гадаємо, що знаємо відповідь на питання, які вони навіть не могли поставити — але які несподіванки приготувало для нас третє тисячоліття?

— Ну ось і воно...

Великий дзвін почав вибивати північ. Гудіння останніх вібрацій розтануло в тиші...

— Таким воно й було — прощай, чудесне й жахливе двадцяте сторіччя...

Тоді зображення розбилося на безліч фрагментів, і слово взяв новий коментатор, що говорив з акцентом, який Пул тепер легко розумів і який негайно повернув його в теперішній час.

— Тепер, у перші хвилини три тисячі першого року, ми можемо відповісти на це питання з минулого...

— Звісно, люди з 2001 року, яких ми щойно бачили, не були б так безповоротно приголомшені нашим часом, як хтось із 1001 року почувався б у їхньому. Вони передбачили багато з наших технологічних проривів — справді, вони очікували міст на орбіті й колоній на Місяці й інших планетах. Вони навіть могли б трохи розчаруватися з того, що ми ще не безсмертні й що направили зонди тільки до найближчих зір...

Раптом Індра вимкнула запис.

— Подивися решту пізніше, Френку, ти втомлюєшся. Але сподіваюся, це допоможе тобі пристосуватися.

— Дякую, Індро. Треба з цим поспати. Але це точно підтвердило дещо.

— Що саме?

— Треба бути вдячним, що я не з тисяча першого і що мене не закинуло у дві тисячі перший. То був би завеликий квантовий стрибок, не думаю, що хтось зміг би до такого пристосуватися. Я ж принаймні знаю про електрику й не помру від страху, якщо до мене заговорить зображення.

«Сподіваюся, — казав собі Пул, — що ця впевненість виправдана. Хтось колись сказав, що будь-яка достатньо розвинена технологія не відрізняється від магії. Чи побачу я магію в цьому новому світі... і чи зможу з нею впоратися?»

Розділ 6. Нейрошолом

— Боюся, що ви стоїте перед нестерпним вибором, — сказав професор Андерсон з усмішкою, що нейтралізувала перебільшену серйозність його слів.

— Я готовий, докторе. Кажіть, як є.

— Перш ніж вам зможуть приладнати нейрошолом, доведеться стати абсолютно лисим. Тож вибір такий. З вашою швидкістю росту волосся доведеться голитися щонайменше раз на місяць. Або можна позбутися волосся остаточно.

— І як це робиться?

— Обробка шкіри лазером. Убиває фолікули в самому корені.

— А цей процес... можна обернути?

— Так, але воно гидко, боляче й триває кілька тижнів.

— Тоді я подивлюся, чи мені подобається не мати волосся, перш ніж зважитися. Не можна забувати того, що трапилося з Самсоном.

— З ким?

— Персонажем однієї популярної старої книги. Його дівчина обрізала йому волосся уві сні. Коли він прокинувся, вся його сила зникла.

— Тепер я пригадую — доволі очевидний медичний символізм!

— Але я був би не проти, щоб позбутися бороди. Не тямитимуся від щастя, якщо раз і назавжди припиню голитися.

— Я організую процедуру. А яку б вам хотілося перуку?

Пул засміявся.

— Я не дуже самозакоханий — гадаю, що з нею буде морока, тож, мабуть, не буду її заводити. Це я теж зможу вирішити пізніше.

Те, що всі в цій епосі були штучно лисі, стало несподіванкою, яку Пул виявив доволі пізно — перше одкровення прийшло, коли обидві медсестри зняли пишні коси без найменшої ознаки ніяковості якраз перед тим, як до них приєдналося кілька так само лисих спеціалістів, що мали провести з ним ряд мікробіологічних перевірок. Його ніколи не оточувала така кількість безволосих людей, і першою його гіпотезою було те, що це останній крок у нескінченній війні медичного фаху проти мікробів.

Як і більшість його здогадок, ця виявилася геть хибною, а коли він дізнався про справжню причину, то розважався думкою про те, як часто він міг бути впевненим, якби наперед цього не знав, що волосся його відвідувачів несправжнє. Відповідь була така: іноді з чоловіками, ніколи з жінками. Вочевидь, настала золота доба виробників перук.

Професор Андерсон не марнував часу: того ж дня медсестри обмастили голову Пула якимось лихим на запах кремом, і коли він через годину глянув у дзеркало, то не впізнав себе. «Ну, — подумав він, — мабуть, перука — це таки непогана ідея...»

Нейрошолом приміряли трохи довше. Спершу треба було зробити зліпок, для чого йому довелося по-сидіти без руху кілька хвилин, поки гіпс затвердне. Він уже побоювався, що йому скажуть, буцім його голова якоїсь неправильної форми, коли медсестри, абсолютно непрофесійно регочучи, ледве змогли його звільнити.

— Ой, так боляче! — пожалівся він.

Далі настала черга самого пристрою, металевого шолома, який щільно прилягав до голови, майже сягаючи вух. Він викликав ностальгічну думку: якби ж то мої друзі з євреїв зараз мене побачили! Через кілька хвилин йому стало так зручно, що він геть забув про існування шолома.

Тепер він був готовий до встановлення — процесу, як він зрозумів, відчувши щось на кшталт захоплення, який був важливим ритуалом у житті майже всього людства упродовж більш як половини тисячоліття.

— Очі можна не заплющувати, — сказав технік, якого йому представили претензійним титулом «інженер нейроконфігурацій», що в широкому вжитку майже завжди спрощували до «нейромайстра». — Коли почнеться налаштування, усі входні сигнали будуть перехоплені. Навіть якщо очі будуть розплющені, ви нічого не побачите.

«Цікаво, чи всі в цю мить отак нервують, — спитав себе Пул. — Невже це остання мить, коли я ще контролюю власний розум? Утім, дотепер я звик довіряти технологіям цього часу. Поки що вони мене не підводили. Звісно, як говориться в старому прислів'ї: завжди буває перший раз...»

Як йому і обіцяли, він не відчув нічого, крім легенького лоскоту, коли міриади нанодротів заглибилися в шкіру голови. Усі органи чуття працювали абсолютно нормально; він оглядав знайомий номер, і все навколо лишалося точнісінько таким, яким мало бути.

Нейромайстер — у власному шоломі, також під'єднаному до якогось пристрою, який легко можна було сплутати з ноутбуками двадцятого сторіччя, — усмінувся до нього, щоб підбадьорити.

— Готові? — спитав він.

Бувають часи, коли старий штамп — найкраща відповідь.

— Готовіший не буду, — відповів Пул.

Світло потроху потьмяніло — або так здалося. На нього опустилася велична тиша, і навіть легенька гравітація Вежі повністю випустила його зі свого захвату. Він був ембріоном, що плавав у непримітній безодні, хоч і не в повній темряві. Він пізнав таку ледве проникну для ока, майже ультрафіолетову темноту на самому краю ночі лиш один раз у житті — коли занурився глибше, ніж допускали мудрі рекомендації, уздовж стіни стрімкого обриву на зовнішньому краю Великого бар'єрного рифу. Дивлячись униз, крізь сотні метрів кришталевої порожнечі, він відчув таку дезорієнтацію, що на коротку мить запанікував і ледь не увімкнув систему аварійної плавучості, перш ніж опанував себе. Звісно, він ніколи не згадував про цей випадок у розмовах з лікарями Космічного управління...

З величезної відстані, з незмірної безодні почувся голос, який ніби оточив його звідусіль. Але він долинув не через вуха, а тихо прозвучав у лунких лабіринтах мозку.

— Починається калібрація. Коли-не-коли вам ставитимуть питання — можете відповідати подумки, але вголос може бути легше. Ви зрозуміли?

— Так, — відповів Пул і задумався, чи ворухнулися його губи. Він ніяк не міг цього визначити.

У безодні щось з'явилося — решітка тонких ліній, наче велетенський лист паперу для креслень. Вона розширилася вгору і вниз, праворуч і ліворуч, за межі поля зору. Він спробував ворухнути головою, але зображення ніяк не змінилося.

По всій решітці заблимали числа, та так швидко, що він не встигав їх читати — але, певно, що якийсь модуль їх записував. Пул не стримав усмішки (чи ворухнулися його щоки?), коли зрозумів, що ця перевірка йому нагадала. Вона була точнісінько як комп'ютерне дослідження зору, що міг провести пацієнтові будь-який окуліст його доби.

Решітка зникла і змінилася суцільними кольоровими листами, які вщент заповнювали все поле зору. За кілька секунд кольори пробігли від одного краю спектра до іншого.

— Могли б і спитати, — подумки пробурмотів Пул. — Кольоровий зір у мене бездоганний. А далі, як я розумію, буде слух.

Він не помилився. Тихі барабанні дрібушки пришвидшувалися, поки не перетворилися на найнижче чутне «до», а тоді пробігли музичною шкалою, поки не зникли за межами людського слуху, на території кажанів і дельфінів.

То був останній з простих і зрозумілих тестів. Його швидко протягло крізь запахи й смаки, більшість із яких

була приємна, але деякі — зовсім ні. Тоді йому здалося, що він перетворився на ляльку на невидимих ниточках.

Він припустив, що це перевірка нервово-м'язового контролю, і сподівався, що вона не проявляється зовні, бо коли так, то він, певно, виглядав як людина в термінальній стадії танцю святого Вітта. На одну мить він відчув дику ерекцію, але не міг перевірити, чи воно так насправді, а тоді хутко провалився в сон без видінь.

Чи він тільки уявив, що спав? Він не мав гадки про те, скільки сплигло часу, перш ніж він прокинувся. Шолом уже зник, як і нейромайстер зі своїм обладнанням.

— Усе минуло добре, — сяяла старша медсестра. — Потрібно ще кілька годин, щоб перевірити, чи не було якихось аномалій. Якщо з вашими даними все «кей-о», — тобто «о-кей», — завтра ви матимете свій нейрошолом.

Пул був вдячний за те, що його оточення докладало зусиль, щоб підучити архаїчну англійську, але йому дуже хотілося б, щоб старша медсестра не припустилася такої досадної обмовки.

Коли настав час останньої примірки, Пул почувався майже як у дитинстві, коли от-от мав розгорнути якусь чудову нову іграшку, знайдену під різдвяною ялинкою.

— Вам не доведеться знову проходити всі налаштування, — запевнив його нейромайстер. — Одразу почнеться завантаження. Я поставлю вам демо на п'ять хвилин. Розслабтесь і насолоджуйтесь.

Його сповнила легка заспокійлива музика. Хоч то й було щось дуже знайоме, з його часів, він не міг її

упізнати. Перед очима зібралася імла, що розійшлася, коли він рушив до неї.

Так, він ішов! Ілюзія була бездоганно переконлива — він відчував землю під ногами, а що музика стихла, то чув, як легенький вітерець шумить у високих деревах, які ніби оточували його з усіх боків. Він упізнав у них каліфорнійські мамонтові дерева і побажав їм і досі існувати в реальності, десь на Землі, як він сподівався.

Він ішов прудким кроком — надто швидко для комфортної прогулянки, ніби час був трохи пришвидшений, щоб подолати якомога більшу відстань. Але він не усвідомлював жодного зусилля зі свого боку, а почувався гостем у чийомусь тілі. Це відчуття посилювалося тим, що він не мав жодного контролю над своїми рухами. Коли він намагався зупинитися або змінити напрям, нічого не відбувалося. Він їхав пасажиром.

Його це не турбувало, адже він насолоджувався новою вправою — і легко зрозумів, як до неї можна привичаїтися. «Машини снів», які передбачали науковці його сторіччя, — часто з острахом, — тепер стали частиною повсякденного життя. Пул замислився над тим, як людство спромоглося вижити: йому сказали, що значна його частина таки не спромоглася. Мільйони спалили собі мозок і випали з життя.

Звісно, він буде невразливий до таких спокус! І використовуватиме цей чудесний інструмент для того, щоб більше дізнатися про світ четвертого тисячоліття й за хвилини набути нових навичок, які інакше довелося б здобувати роками. Утім, він міг би коли-не-коли використовувати нейрошолом просто для розваги...

Він вийшов до краю лісу й тепер дивився через широку річку. Він увійшов до неї без вагань і зовсім не відчув тривоги, коли вода піднялася вище голови. Було трохи дивно, що він і далі міг нормально дихати, але його більше вразило те, що він і надалі прекрасно все бачив у середовищі, в якому просте людське око не могло сфокусуватися. Він міг би полічити всі лусочки на дивовижній форелі, що пропливла повз нього, вочевидь, не маючи гадки про дивного чужака...

А тоді русалка... Йому завжди хотілося побачити їх, але він вважав їх скоріше морськими створіннями. Вочевидь, вони іноді запливали вгору течією, як лососі, для продовження роду? Вона зникла раніше, ніж він устиг її розпитати, щоб підтвердити або спростувати цю революційну теорію.

Річка закінчувалася напівпрозорою стіною. Він пройшов крізь неї і ступив на поверхню пустелі, під палюче сонце. Жар неприємно припікав, але він усе одно міг дивитися прямо в люте полуденне полум'я. Він навіть з неприродною ясністю бачив коло одного краю архіпелаг сонячних плям. І — оце точно було неможливо — він також бачив примарну розкіш корони, абсолютно невидної, крім повних затемнень, що простяглася в обидва боки від сонця лебединими крилами.

Тоді все потемнішало, повернулася та сама музика, а з нею — благословенна прохолода знайомого номера. Він розплющив очі (чи були вони заплющені?) й побачив, що нетерпляча публіка чекає на його реакцію.

— Дивовижно, — майже побожно видихнув він. — Дещо з цього здавалося... гм, справжнішим за справжнє!

Тоді його почала поривати інженерська цікавість, що й без того ніколи глибоко не ховалася.

— Навіть таке коротке демо мало вміщувати неймовірний обсяг інформації. Як вона зберігається?

— У цих пластинках — таких самих, які використовує ваша аудіовізуальна система, тільки куди місткіших.

Нейромайстер простягнув Пулові маленький квадратик, вочевидь, скляний і вкритий з одного боку сріблом. Він був майже такого ж розміру, як комп'ютерні дискети його юності, але удвічі товщий. Пул кілька разів перевернув його, намагаючись видивитися щось у прозорому предметі, і побачив лише веселкові виблиски.

Він усвідомив, що тримав у руках кінцевий продукт понад тисячі років розвитку електрооптичної технології, як і інших технологій, що в його еру ще не народилися. Його не дивувало, що на вигляд квадратик сильно скидався на пристрій, який він колись знав. Для більшості звичайних предметів повсякденного життя існували зручні форми й розміри — для ножів, виделок, ручних інструментів, меблів... і знімної комп'ютерної пам'яті.

— Яка в нього місткість? — спитав він. — У мої часи ми з такими розмірами підійшли до терабайтів. Я впевнений, що ви впоралися набагато краще.

— Не так, як можна уявити — звісно, існують межі, встановлені самою будовою матерії. До речі, терабайт — це скільки? Боюся, що я забув.

— Яка ганьба! Кіло, мега, гіга, тера... це десять у дванадцятому степені байтів. Далі петабайт — десять у п'ятнадцятому, далі я не заходив.

— Десь тут починаємося ми. Цього досить, щоб записати все, що може відчувати людина за повне життя.

То була приголомшлива концепція, але не така несподівана. Кілограм желе всередині людського черепа був не набагато більший за пластинку, що Пул тримав у руці, і він не міг бути ефективнішим засобом збереження інформації, адже мав ще стільки інших функцій.

— І це ще не все, — продовжував нейромайстер. — Трохи стиснувши дані, можна записати сюди не тільки спогади, а й саму особу.

— І знову відтворити їх?

— Аякже. Для нанозбирачів це доволі проста робота.

«Так я й гадав, — подумав собі Пул, — але ніколи не вірив у це».

У його сторіччі здавалося дивовижним мати весь життєвий доробок великого митця на одному маленькому диску. А тепер такий самий за розміром предмет міг нести на собі й самого митця.

Розділ 7. Дебрифінг

— Мені дуже приємно дізнатися, — сказав Пул, — що минуло стільки століть, а Смітсонівський музей і досі існує.

— Ви, певно, не впізнали б його, — сказав відвідувач, який представився доктором Алістером Кімом, директором напряму астронавтики. — Особливо тому, що він тепер розкиданий по всій Сонячній системі: головні колекції поза Землею зібрані на Марсі й Місяці, а ще безліч експонатів, що належать нам за

законом, і досі прямують до зірок. Колись ми наздоженемо їх і повернемо додому. Ми особливо не можемо дочекатися повернення до наших рук «Піонера-10» — першого створеного людиною об'єкта, що покинув Сонячну систему.

— Гадаю, що і я був на межі цього досягнення, коли мене помітили.

— На щастя для вас — і для нас. Ви можете пролити світло на стільки всього, що ми й не знаємо.

— По правді, я в цьому сумніваюся, але зроблю все, що зможу. Я не пам'ятаю нічого сінько після того, як на мене налетіла некерована капсула. Хоч мені й важко в це повірити, мені сказали, що в цьому був винен Еал.

— Це правда, але історія доволі заплутана. Усе, що ми змогли встановити, міститься на цьому записі — тут десь двадцять годин, але ви, певно, зможете промотати більшу частину.

— Звісно, ви знаєте, що Дейв Боумен вийшов у капсулі № 2, щоб вас урятувати, але потім опинився заблокованим зовні корабля, бо Еал відмовився відчиняти двері шлюзу.

— Заради Бога, чому?

Доктор Кім трохи скривився. Це не вперше Пул помітив таку реакцію.

(«Треба стежити за язиком, — подумав він. — Слово «Бог» у цій культурі, здається, стало непристойним — треба розпитати про це Індру».)

— В інструкціях Еала виявилася значна помилка програмування — йому був наданий контроль за певними аспектами місії, про які не знали ви з Боуменом, це все є в записі...

— Хай там як, він також вимкнув системи підтримки життя трьох гібернавтів, — першого екіпажа, — і Боуменові довелося випустити за борт і їхні тіла.

(«То ми з Дейвом були другим екіпажем — цього я теж не знав...»)

— Що з ними сталося? — спитав Пул. — Їх не можна було врятувати, як мене?

— Боюся, що ні. Звісно, ми розглядали це. Боумен випустив їх через кілька годин після того, як відібрав контроль в Еала, тож їхні орбіти трохи відрізнялися від вашої. Якраз на стільки, що вони згоріли на Юпітері, а ви проскочили повз нього й дістали гравітаційне прискорення, яке ще через кілька тисяч років занесло б вас до Туманності Оріона...

— Керуючи всім вручну — справді неймовірна робота! — Боумен спромігся вивести «Діскавері» на орбіту навколо Юпітера. Там він натрапив на те, що друга експедиція назвала Старшим братом, на такого собі близнюка Моноліту з Тихо, але в сотні разів більшого.

— Там ми його і втратили. Він покинув «Діскавері» в тій капсулі, що лишилася, і зійшовся зі Старшим братом. Його останні слова переслідують нас от уже майже тисячу років: «О Деусе, він повен зірок!»

(«Ось воно знову! — сказав собі Пул. — Дейв ніяк не міг такого сказати... Певно, його слова звучали так: «Боже мій, він повен зірок!»)

— Вочевидь, капсулу затягло всередину Моноліту якимось інерційним полем, тому що вона — імовірно, разом з Боуменом — пережила прискорення, яке мусило миттєво їх розчавити. І то була остання інформація, яку ми мали майже десять дальших років,

аж до часів спільної американсько-російської місії на «Леонові»...

— Яка зблизилася з покинутим «Діскавері», щоб доктор Чандра зійшов на борт і повторно активував Еал. Так, я це знаю.

Доктор Кім ніби трохи зняковів.

— Даруйте, я не знав точно, скільки вам уже розповіли. Хай там як, далі трапилося дещо дивніше.

— Вочевидь, прибуття «Леонова» запустило якусь реакцію всередині Старшого брата. Якби ми не мали цих записів, то ніхто б ніколи не повірив, що таке сталося. Дозвольте показати... ось доктор Гейвуд Флойд сидить на нічній вахті на борту «Діскавері» після того, як було відновлене живлення. Звісно, ви тут усе впізнаєте.

(«Справді впізнаю... І як дивно бачити давно померлого Гейвуда Флойда в моєму старому кріслі, поки Еалове неблимне червоне око досліджує все, що бачить. А ще дивніше подумати, що ми з Еалом пережили схожий процес воскресіння з мертвих...»)

На одному з моніторів сплигло повідомлення, і Флойд ледаче відповів:

— Гарзд, Еале. Хто там викликає?

НЕ ВИЗНАЧЕНО.

Флойда це нібито трохи роздратувало.

— Гарзд. Будь ласка, передай повідомлення.

ТУТ НЕБЕЗПЕЧНО ЗАЛИШАТИСЯ. ВИ МУСИТЕ ПОКИНУТИ ЦЕ МІСЦЕ ВПРОДОВЖ П'ЯТНАДЦЯТИ ДНІВ.

— Це абсолютно неможливо. Наше вікно запуску відкриється не раніше, ніж за двадцять шість днів. У нас не вистачить палива для ранішого старту.

МЕНІ ВІДОМІ ЦІ ФАКТИ. ОДНАК ВИ МУСИТЕ ПОКИНУТИ ЦЕ МІСЦЕ ВПРОДОВЖ П'ЯТНАДЦЯТИ ДНІВ.

— Я не можу сприймати такі застереження серйозно, поки не знатиму їх джерела... Хто зі мною говорить?

Я БУВ ДЕВІДОМ БОУМЕНОМ. ДУЖЕ ВАЖЛИВО, ЩОБ ВИ МЕНІ ВІРИЛИ. ОЗИРНІТЬСЯ.

Гейвуд Флойд повільно розвернув крісло від скупчених панелей і пультів комп'ютерного дисплею до вкритого липучкою мостика позаду себе.

(«Отут дивіться уважно», — сказав доктор Кім.

«Наче мені треба було підказувати», — подумав Пул...)

Кабіна «Діскавері», у якій зберігалося середовище невагомості, була сильніше запилюжена, ніж він її пам'ятав. Пул здогадався, що систему фільтрації повітря ще не ввімкнули. Паралельні промені далекого, але яскравого Сонця, що лилися крізь широкі вікна, підсвічували незчисленні порошинки, що танцювали в класичній демонстрації броунівського руху.

А тоді з цими часточками пилу почало відбуватися дещо дивне — якась сила ніби направляла їх, гнала від центральної точки, а інші, навпаки, до неї, поки вони всі не опинилися на поверхні порожньої сфери. Та сфера, десь метр завширшки, якусь мить висіла в повітрі, як гігантська мильна булька. Тоді видовжилася, перетворилася на еліпсоїд, поверхня якого збрижилася й почала формувати заглиблення й зморшки. Пул не дуже здивувався, коли еліпсоїд почав набувати людської форми.

Він бачив такі фігури, видуті зі скла, у музеях і на наукових виставках. Але цей пиловий фантом навіть не наближався до анатомічної точності — він був грубий, наче глиняна фігурка чи один із примітивних предметів мистецтва, знайдених у заглибинах печер Кам'яного віку. Тільки голова була дбайливо змодельована, і її обличчя, поза всяким сумнівом, належало командерові Девіду Боумену.

ВІТАЮ, ДОКТОРЕ ФЛОЙД. ТЕПЕР ВИ МЕНІ ВІРИТЕ?

Губи фігури не поворухнулися: Пул усвідомив, що голос — так, безперечно, голос Боумена — насправді долинав через динаміки кабіни.

МЕНІ ТАК ДУЖЕ ВАЖКО, А ЧАСУ МАЛО. МЕНІ ДОЗВОЛЕНО ДАТИ ВАМ ЦЕ ПОПЕРЕДЖЕННЯ. У ВАС Є ЛИШЕ П'ЯТНАЦЯТЬ ДНІВ.

— Чому... і що ти таке?

Але примарна фігура вже розчинялася, її зерниста оболонка почала знову розпадатися на складові пилінки.

БУВАЙТЕ, ДОКТОРЕ ФЛОЙД. МИ НЕ МОЖЕМО МАТИ ПОДАЛЬШИХ КОНТАКТІВ. АЛЕ ВИ ОТРИМАЄТЕ ЩЕ ОДНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ, ЯКЩО ВСЕ БУДЕ ДОБРЕ.

Поки зображення розчинялося, Пул не стримав усмішки, почувши те старе кліше Космічного віку. «Якщо все буде добре» — скільки разів він чув перед запуском цю ритуальну фразу!

Фантом щез: лишилися тільки танці порошинок, що рушили далі виписувати в повітрі випадкові траєкторії. Зусиллям волі Пул повернувся до теперішнього.

— Ну, командере, що ви про це думаете? — спитав Кім.

Пул ще не оговтався, і минуло кілька секунд, перш ніж він зміг відповісти.

— Обличчя і голос належали Боуменові, можу в цьому заприсягатися. Але що то було?

— Про це ще й досі сперечаються. Назвіть це голограмою, проєкцією, — звісно, таке можна штучно створити багатьма способами, — але не за тих обставин! А на додачу трапилося те, що трапилося.

— Люцифер?

— Так. Завдяки попередженню, «Леонову» якраз вистачило часу відступити, перш ніж Юпітер вибухнув.

— Тож та Боумен-штука, чим би вона не була, намагалася допомогти й попередити.

— Імовірно. І вона може стояти за тим «ще одним повідомленням», яке ми таки отримали — його направили за якісь хвилини до детонації. Ще одне попередження.

Доктор Кім знов оживив екран. На ньому показався простий текст: **«УСІ ЦІ СУПУТНИКИ ВАШІ, КРІМ ЄВРОПИ. НЕ НАМАГАЙТЕСЯ ТАМ ВИСАДИТИСЯ»**. Одне й те саме повідомлення повторювалося десь під сотню разів, після чого букви переплуталися.

— І ми ніколи не намагалися там висадитися? — спитав Пул.

— Лише раз, помилково, через тридцять шість років — коли корабель США «Галексі» викрали й направили туди, а його кораблю-побратимові «Юніверсу»

довелося летіти на допомогу. Тут є все — разом з тим, що нам розповіли про європейців наші роботи-спостерігачі.

— Мені не терпиться їх побачити.

— Вони амфібії, бувають усіх форм і розмірів. Щойно Люцифер почав топити кригу, яка вкривала весь їхній супутник, вони почали виходити з моря. Відтоді вони розвивалися зі швидкістю, що здається біологічно неможливою.

— З того, що я пам'ятаю про Європу, хіба на ній не було безлічі розломів у кризі? Може, вони ще раніше проповзали крізь них і роздивлялися довкола?

— Це загальноприйнята теорія. Але є ще одна, набагато дискусійніша. Якимсь незрозумілим нам способом до всього міг бути причетний Моноліт. А поштовх цій думці дала знахідка МАТ-0, тут, на Землі, майже через п'ятсот років після вас. Гадаю, вам про це розповідали?

— Тільки мимохідь — ще стільки всього треба надолужити! Мені здається, що ця назва сміховинна — бо то була не магнітна аномалія — і знайшлася вона в Африці, а не в кратері Тихо!

— Звісно, це цілком слушно, але назва причепилася міцно. І що більше ми дізнаємося про Моноліти, то глибша їхня таємниця. Особливо тому, що вони — єдиний справжній доказ розвиненої технології за межами Землі.

— Це мене здивувало. Я був думав, що на цей час ми вже отримали звідкись якісь радіосигнали. Астрономами почали шукати їх, ще як я був малим!

— Ну, був один натяк... і такий страхітливий, що ми не любимо про нього говорити. Ви чули про нову зорю Скорпіон?

— Начебто ні.

— Звісно, зірки стають новими постійно — і ця навіть не була аж такою видовищною. Але до вибуху було відомо, що Скорпіон мав кілька планет.

— Населених?

— Абсолютно неможливо щось стверджувати. Радіо-пошук нічого не вловив. А страхіття ось у чому... На щастя, «Патруль нових» упіймав подію на самому початку. А почалося все не з зірки. Спочатку здетонувала одна з планет, а вже за нею вибухнуло й сонце.

— О Бож... даруйте. Продовжуйте.

— Ви розумієте сенс. Неможливо, щоб планета перетворилася на нову... крім одного випадку.

— Я колись прочитав у фантастичному романі жахливий жарт: «Наднові зірки — це аварії на виробництві».

— Це не була наднова, але й фраза може не бути жартом. Найпоширеніша теорія в тому, що хтось черпав вакуумну енергію — і втратив контроль.

— Або то могла бути війна.

— Що геть не краще. Певно, ми ніколи не дізнаємося. Але наша цивілізація залежить від того самого джерела енергії, тож ви розумієте, чому Скорпіон викликає в нас кошмари.

— А нам треба було переживати тільки про ядерні реактори!

— Вже не треба, слава Деусу. Але я дуже хотів би розповісти вам більше про відкриття МАТ-0, бо ця подія стала поворотним пунктом в людській історії.

Знахідка МАТ-1 на Місяці була доволі значним шоком, але через п'ятсот років на нас чекав набагато сильніший. Та ще й набагато ближче до нашого дому — в усіх сенсах слова. В Африці.

Розділ 8. Повернення до Олдуваю

Подружжя Лікі, часто казав собі доктор Стівен дель Марко, нізачо б не впізнало цю місцину, хоч вона й лежить за якийсь десяток кілометрів від місця, де Луїс і Мері за п'ять століть до того викопали кістки наших перших пращурів. Глобальне потепління і Малий льодовиковий період (скорочений завдяки героїзмові та чудесам технологій) трансформували пейзаж і повністю змінили біоту. Дуби з соснами й досі вирішували між собою, хто з них краще переживе примхи кліматичної фортуни.

Було важко повірити, що на 2513 рік в Олдуваї ще лишилось щось, що не викопали завзяті антропологи. Однак тодішні швидкі повені, які вже не повинні були траплятися, переінакшили місцевий ландшафт і зміли кілька метрів верхнього шару ґрунту. Дель Марко скористався з нагоди — і тоді на межі глибини сканування знайшлося дещо, у що він не відразу повірив.

Знадобився понад рік повільного й ретельного розкопування, щоб дістатися до того примарного зображення й дізнатися, що реальність дивніша за його найсмівлівіші уявлення. Роботи-копачі швидко прибрали перші кілька метрів, а тоді до роботи взялися традиційні рабські загони студентів-практикантів. Їм допомагала — або заважала — команда з чотирьох конгів,

яких дель Марко вважав більше морокою, ніж корисним ресурсом. Однак студенти обожнювали генетично покращених горил, до яких ставилися, як до відсталих, але улюблених дітей. Подейкували, що стосунки між ними не завжди були повністю платонічними.

Однак на останніх кількох метрах можна було покластися тільки на роботу людських рук, зазвичай озброєних зубними щітками, до того ж тільки з м'якими щетинками. Згодом робота була завершена: Говард Картер, побачивши перший виблиск золота в Тутанхамонівій гробниці, не знайшов там і близько схожого скарбу. Дель Марко знав, що з тієї миті людські переконання і філософія незворотно зміняться.

Моноліт виявився ідентичним близнюком знайденого на Місяці п'ятьма століттями раніше: навіть розміри розкопки навколо нього майже збігалися з тамтешніми. Як і МАТ-1, цей теж не відбивав геть нічого, з однаковою байдужістю вбираючи сліпучий жар африканського сонця й бліде сяйво Люцифера.

Ведучи своїх колег — директорів п'ятірки найвідоміших світових музеїв, трьох видатних антропологів, двох голів медіаімперій — на дно ями, дель Марко роздумував, чи група таких видатних чоловіків і жінок колись була такою мовчазною, та ще й так довго. Але саме такий вплив справляв ебеновий прямокутник на всіх відвідувачів, коли вони усвідомлювали, який висновок випливає з тисяч артефактів, що його оточували.

Тому що навколо лежала ціла скарбниця археолога — грубо витесані інструменти з кременю, незчисленні кістки: якісь — звірячі, якісь — людські,

і майже все лежало дбайливо викладене за певною схемою. Століттями — ні, тисячоліттями — ці жалюгідні дари приносили сюди створіння, в яких уперше спалахнув інтелект, як данину чуду, що лежало за межами їхнього розуміння.

І нашого теж, часто думав дель Марко. Але він певен у двох речах, хоч і сумнівався, що їх коли-небудь вийде довести.

Саме тут — у часі й просторі — насправді лежав початок людської раси.

І цей Моноліт був найперший з її численних богів.

Розділ 9. Небесний парк розваг

— Учора ввечері в моїй спальні були миші, — пожалівся Пул напівжартома. — Не можеш знайти мені kota?

Доктор Воллес трохи спантеличилася, а тоді застіялася.

— Ти, певно, чув мікротів-прибиральників. Я прошу перевірити їхні програми, щоб вони тебе більше не турбували. Намагайся не наступити на котрогось, якщо застанеш його за роботою. Бо, як наступиш, він покличе на допомогу, і всі його друзі збіжаться підбирати уламки.

Так багато треба вивчити — а часу так мало! Ні, неправда, нагадав собі Пул. У нього легко може бути в запасі сотня років, завдяки медичній науці нинішньої доби. Ця думка вже почала сповнювати його скоріше побоюванням, аніж радістю.

Принаймні тепер він міг легко встигати за більшістю розмов, а ще навчився правильно вимовляти слова,

щоб Індра не лишалася єдиною, хто його розуміє. Він дуже радів, що англійська стала світовою мовою, хоч французька, російська і мандаринська й досі процвітали.

— Є ще одна проблема, Індро, і я думаю, що ти єдина, хто може допомогти. Чому народ так ніяковіє, коли я кажу слово «Бог»?

Індра геть не зніяковіла, а ще й розсміялася.

— Це дуже заплутана історія. Шкода, що тут немає мого старого друга доктора Хана, щоб він усе пояснив, але він на Ганімеді, зціляє тих прибічників Істинної Віри, яких ще може знайти. Коли всі старі релігії були дискредитовані — нагадай колись розказати тобі про папу Пія XX, одного з найвидатніших людей в історії! — ми й досі мали потребу в слові на означення Першопричини або Творця Всесвіту — якщо такий є...

— Було чимало слів-кандидатів: Део — Тео — Юпітер — Брагма — їх усіх випробували, і деякі ще й досі з нами — особливо Айнштайнів фаворит, «Старий». Але наймодніше тепер — «Деус».

— Спробую запам'ятати, але все це здається трохи дурнуватим.

— Ти звикнеш, я підкажу тобі кілька інших ввічливих і прийнятних вставних вигуків, якщо треба буде виразити почуття...

— Ти сказала, що старі релігії були дискредитовані. То в що люди вірять тепер?

— Вірять якнайменше. Ми всі або деїсти, або теїсти.

— Я заплутався. Давай означення, будь ласка.

— Сьогодні вони трохи інші, ніж у твій час, але ось останні версії. Теїсти вірять, що існує не більше ніж один Бог. Деїсти — що існує не менше ніж один Бог.

— Боюся, що відмінність для мене надто тонка.

— Але не для всіх. Ти здивуєшся силі суперечок, які вона викликала. П'ятсот років тому хтось використав те, що відомо під назвою сюрреальної математики, щоб довести, буцім між теїстами й деїстами є нескінченна кількість відтінків. Звісно, як і більшість тих, хто брався бавитися з нескінченністю, він втратив розум. До речі, найвідомішими деїстами були американці: Вашингтон, Франклін, Джефферсон.

— Вони жили трохи раніше за мене, хоча ти б здивувалася, якби знала, що більшість людей цього не усвідомлюють.

— А тепер — добрі новини. Джо — професор Андерсон — нарешті дав — що ж то за слово? — своє «о-кей». Ти готовий до маленької подорожі нагору... На Місячний рівень.

— Чудово. А це далеко?

— Ой, та десь дванадцять тисяч кілометрів.

— Дванадцять тисяч! Та нам же знадобиться кілька годин!

Індра ніби здивувалася його словам, а тоді усмінулася.

— Не так багато, як ти думаєш. Ні, у нас поки що немає транспортера матерії зі «Стар Трека», хоч мені здається, що над цим працюють! Але тобі знадобиться новий одяг, а також хтось, хто покаже, як його носити. А ще допоможе з сотнями маленьких щоденних завдань, що забирають так багато часу. Тож ми насмілилися організувати тобі особистого помічника. Заходь, Дениле.

Денил був невисокий, світло-брунатний чоловік на четвертому десятку, що здивував Пула, не приві-

тавшись звичайним жестом — наближенням долоні для автоматичного обміну інформацією.

Насправді, скоро з'ясувалося, що в Денила нема іденти: коли вона була потрібна, Денил видобував пластиковий прямокутничок, що, вочевидь, служив тій самій меті, що й «смарткартки» двадцять першого сторіччя.

— Денил також буде твоїм провідником і... яке там слово? — завжди забуваю — схоже на «камертон». Його спеціально навчали для цієї роботи. Впевнена, що його послуги тебе цілком вдовольнять.

Хоч Пул і був вдячний, але йому стало трохи незатишно. Подумати тільки, камердинер! Він не міг пригадати, чи бачив колись бодай одного — у його часи то був рідкісний вид під загрозою вимирання. Він тепер почувався персонажем з англійського роману початку двадцятого сторіччя.

— У тебе є вибір, — сказала Індра, — хоч я й наперед знаю, що ти обереш. Можемо підніматися в зовнішньому ліфті й упиватися видовищем, а можемо поїхати на внутрішньому, пообідати й послухати легку музику.

— Не можу уявити, щоб хтось захотів залишитися всередині.

— Ти б здивувався, якби знав. У декого ці видовища надто легко викликають запаморочення — особливо в гостей десь ізнизу. Навіть альпіністи, які кажуть, що в них голова пристосована до висоти, спершу можуть трохи позеленіти, коли висота вимірюється кілометрами замість метрів.

— Я ризикну, — відповів Пул, усміхнувшись. — Бував я й вище.

Проминувши дві пари шлюзів до зовнішньої стіни Вежі (це він відчув легку дезорієнтацію чи то була просто уява?), вони увійшли до приміщення, що могло бути залом дуже маленького театру. Ряди по десять сидінь були розташовані п'ятьма ярусами. Усі були звернуті до величезних панорамних вікон, які й досі тривожили Пула, бо йому ніяк не вдавалося забути, скільки сотень тонн повітряного тиску намагається видавити їх у відкритий космос.

Щось із десятків інших пасажирів, які, певно, геть про це не задумувалися, сиділи абсолютно розслаблено. Усі всміхалися, коли впізнавали його, гречно кивали, а тоді відверталися, щоб насолодитися краєвидом.

— Вітаємо в «Небесній залі», — сказав повсюдний робоголос. — Піднімання почнеться за п'ять хвилин. Напої й туалети містяться на нижньому рівні.

«І скільки така мандрівка може тривати? — прикидав Пул. — Туди й назад треба проїхати понад двадцять тисяч кеме. Це буде геть не схоже на жодну їзду в ліфті, яка випадала мені на Землі...»

Поки вони чекали початку піднімання, він насолоджувався захопливою панорамою, що простяглася двома тисячами кілометрів нижче. У північній півкулі стояла зима, але клімат справді різко змінився, бо на південь від арктичного полярного кола снігу було мало.

Європу майже не затуляли хмари, тож в ній було видно стільки подробиць, що очі розбігалися. Одне за одним він визначив великі міста, назви яких відлунювали в багатьох сторіччях. У його часи вони зменшувалися, бо комунікаційна революція змінила

обличчя світу, а тепер це зменшення стало ще помітнішим. У неочікуваних місцях з'явилися водойми — озеро Саладін на півночі Сахари було завбільшки майже як невеличке море.

Пул так занурився у споглядання, що забув про плин часу. Раптом він зрозумів, що минуло вже понад п'ять хвилин, а ліфт нікуди не рушив. Щось пішло не так, чи вони ще чекали на тих, хто спізнювався?

А тоді він помітив дещо таке незвичайне, що спершу не хотів вірити власним очам. Панорама розширилася так, ніби вони вже піднялися на сотні кілометрів! Він не відривав очей і помічав, як нові об'єкти на поверхні планети під ними поволі заповзають у рамку вікна.

Тоді Пул засміявся, бо придумав очевидне пояснення.

— Ти мене ледь не обманула, Індра! Я вже подумав, що це справжній краєвид, а не відеопроєкція!

Індра загадково всміхалася до нього.

— Подумай ще раз, Френку. Ми рушили десь із десять хвилин тому. На цю мить ми, певно, піднімаємося зі швидкістю... ох, не менше ніж тисяча кілометрів на годину. Хоч і говорять, що ці ліфти мають максимальне прискорення до 100g, у цій короткій подорожі воно не виросте більше за 10g.

— Це неможливо! Шість — це максимум, який мені ставили на центрифuzі, і мені геть не сподобалося важити пів тонни. Я точно знаю, що ми не зрушили з місця, відколи увійшли.

Пул трохи підвищив голос і раптом побачив, що інші пасажери вдають, ніби не помітили цього.

— Френку, я не розумію, як це робиться, але його називають інерційним полем. Або іноді полем САРП: «С» в ньому означає відомого російського науковця, Сахарова, не знаю, ким були решта.

Повільно в голові Пула просвітліло від розуміння, а також від приголомшення і захвату! Ось був чудовий взірець «технології, що не відрізняється від магії».

— Дехто з моїх друзів колись мріяв про «космічні двигуни» — енергетичні поля, що зможуть замінити ракети й дозволити рух у будь-якому напрямку без найменшого відчуття прискорення. Більшість вважала, що вони подуріли, але виходить, що вони таки мали рацію! Мені дуже важко повірити... і, якщо я не помиляюся, наша вага зменшується.

— Так, ми пристосовуємося до місячного значення. Коли ми вийдемо звідси, ти почуватимешся, як на Місяці. Але заради твого ж добра, Френку, забудь, що ти інженер, і просто насолоджуйся краєвидом.

То була хороша порада, але, стежачи за тим, як до поля зору входить уся Африка, Європа й чимало Азії, Пул не зміг викинути з думок це приголомшливе одкровення. Втім, воно не повинно було заскочити його зовсім зненацька — він знав, що з його часів сталися значні прориви в галузі космічних двигунів, але не усвідомлював, що вони матимуть таке ефектне застосування в щоденному житті — якщо цей термін можна застосувати до буття в хмарочосі заввишки тридцять шість тисяч кілометрів.

Тож епоха ракет мала завершитися кілька століть тому. Усі його знання про паливну систему й камери згоряння, іонні двигуни й реактори синтезу повністю

застаріли. Звісно, це вже не мало значення, але він зрозумів, який сум мусив відчутти капітан вітрильника, коли вітрила поступилися парі.

Раптом його настрої різко перемінився, і він не зміг стримати усмішки, коли штучний голос попередив: «Прибуття через дві хвилини. Будь ласка, переконайтеся, що не залишили особистих речей».

Як часто він чув це оголошення на якомусь рейсовому польоті? Він глянув на годинника й здивовано побачив, що вони піднімалися менш як пів години. Це давало середню швидкість принаймні двадцять тисяч кілометрів на годину, а він же геть не відчув, щоб вони поворухнулися. Ще дивнішим було те, що в останні десять чи скільки хвилин вони мусили гальмувати так інтенсивно, що насправді мали б стояти на стелі, розвернуті головами до Землі!

Двері тихо відчинилися, і коли Пул вийшов назовні, він знову відчув ту легеньку дезорієнтацію, яку помітив, коли заходив до зали ліфта. Однак цього разу він зрозумів, що вона означала: він проходив крізь зону переходу, де інерційне поле перетиналося з гравітацією, на цьому поверсі рівною місячній.

Індра з Денилом ішли за ним назустріч наступним дивам цього дня, обережно несучи на ногах третину своєї звичної ваги.

Хоч вигляд Землі, що зменшувалася вдалині, був захопливий навіть для астронавта, у ньому не було нічого неочікуваного або дивного. Але хто б міг уявити велетенську камеру, що, вочевидь, займала всю ширину Вежі, так що дальня її стіна була на відстані більш як п'яти кілометрів? Мабуть, на цю пору на

Місяці й Марсі з'явилися й більші замкнені приміщення, але це точно мало бути одним з найбільших у космосі.

Вони стояли на оглядовій платформі на зовнішній стіні, на висоті п'ятдесяти метрів, і дивилися на приголомшливо різноманітну панораму. Вочевидь, тут зробили спробу відтворити весь спектр наземних біомів. Просто під ними росла група струнких дерев, які Пул не відразу впізнав, а тоді зрозумів, що то дуби так пристосувалися до однієї шостої від їхньої нормальної сили тяжіння. На що ж тоді, думав він, схожі тутешні пальми? Певно, на велетенський очерет...

На середній відстані лежало невелике озерце, живлене річкою, що звивалася трав'янистою рівниною, а тоді зникала в чомусь схожому на єдине навкруг велетенське дерево баньян. А з якого вона витікала джерела? Пул зауважив, що чує тихий розмірений шум і, провівши очима вздовж легенько вигнутої стіни, відшукав мініатюрну Ніагару, над якою в хмаринці бризок зависла бездоганна веселка.

Він міг би годинами впиватися краєвидом, а навіть і близько не передивитись усіх чудес цього комплексу й майстерно змодельованих умов планети, що лежала далеко внизу. Людство розповсюджувалось у нових, ворожих середовищах, і йому, певно, дедалі більше хотілося пам'ятати власні витоки. Звісно, навіть у його часи в кожному місті були парки — зазвичай декоративні — як нагадування про Природу. Певно, той самий імпульс діяв і тут, у набагато величнішому масштабі. Центральний парк Африканської вежі!

— Спустімося вниз, — сказала Індра. — Там стільки всього можна побачити, а я тут буваю рідше, ніж мені хотілося б.

У супроводі мовчазного, але постійно присутнього Денила, що нібито знав, коли потрібен, але в інші часи тримався осторонь, вони почали дозвільно досліджувати цю оазу в космосі. Хоч кроки за такої малої сили тяжіння не вимагали майже ніяких зусиль, коли-неколи вони користалися доступністю невеличкого монорельса, а одного разу спинилися освіжитися в каварні, кмітливо прихованій у стовбурі мамонтового дерева, що сягало заввишки щонайменше чверті кілометра.

Навколо траплялося дуже мало людей, — їхні попутники з ліфта вже давно загубилися в ландшафті, — тож увесь цей дивний край належав тільки їм.

Усе підтримувалося в такій красі, ймовірно, армією роботів, що Пул раз-по-раз пригадував подорож до Диснейленду, куди їздив малим. Тут було навіть краще: ніяких натовпів і геть мало ознак людства і його артефактів.

Вони розглядали виняткову колекцію орхідей, деякі з яких сягали неймовірного розміру, такого, що Пул пережив чи не найбільший шок свого життя. Вони проходили повз типовий сарайчик садівника, аж коли двері прочинилися — і з них виступив сам садівник.

Френк Пул завжди пишався самоконтролем і ніколи не припускав, що вже дорослим і зрілим отак закричить уголос від чистого переляку. Але, як і кожен хлопець його покоління, він дивився всі фільми про юрський період — і легко впізнав велоцираптора, зустрівшись із ним лицем в лице.

— Мені страшенно шкода, — сказала Індра з видимим занепокоєнням. — Мені й на думку не спало тебе попереджати.

Пулові галасливі нерви потроху затихали. Звісно, в такому, мабуть, аж надто впорядкованому світі не могло бути жодної небезпеки, але все одно!

Динозавр відповів на його погляд своїми абсолютно незацікавленими очима, а тоді повернувся на мить до сараю й знову з'явився у дверях із граблями й садовими ножицями, які закинув у торбу, що висіла на одному плечі. Він пішов геть схожою на пташину ходою, жодного разу не озирнувшись, поки не зник за якимись десятиметровими соняшниками.

— Я мушу пояснити, — побивалася Індра. — Нам подобається використовувати біологічні організми замість роботів скрізь, де можна — гадаю, це наш вуглецевий шовінізм! Так от, лише кілька тварин мають потрібну спритність рук, а ми свого часу перепробували їх усіх.

— І ось де таємниця, якої ніхто не зміг розгадати. Можна було подумати, що покращені травоїдні на кшталт орангутангів і горил добре згодилися б для такої роботи. Але ж ні — у них на це не вистачає терплячості.

— А от хижакі, як оцей наш новий друг, вони пречудові, їх легко навчити. Ба більше — ось тобі ще парадокс! — після модифікації вони стають сумирними й лагідними. Звісно, за цим стоїть майже тисячоліття генетичної інженерії, а згадай, чого первісні люди досягли з вовком усього лиш методом проб і помилок!

Індра посміялася й продовжила:

— Можеш не вірити, Френку, але з них також виходять чудові няньки — діти їх обожнюють! Оцьому жартові вже десь п'ятсот років: «А ти довірив би динозаврові залишитися з дітьми?» — «З дітьми? Щоб вони його травмували?».

Пул приєднався до сміху, почасти від сорому за свій раніший переляк. Щоб змінити тему, він поставив Індри питання, що й досі його тривожило.

— Тутешній парк, — сказав він, — дивовижний, але нашо брати на себе такий клопіт, коли будь-хто з Вежі може так само швидко відвідати земний оригінал?

Індра замислено глянула на нього, добираючи слова.

— Це не зовсім так. Для того, хто живе на рівні 0,5g, може бути незручно і навіть небезпечно спускатися на Землю, навіть у летючому кріслі. Тож або сюди, або, як ви колись казали, до віртуальної реальності.

(«Отепер я розумію, — похмуро сказав собі Пул. — Це пояснює, чому Андерсон ухиляється від відповідей, а також усі ті тести, які він проводить, щоб визначити, чи відновилися мої сили. Я повернувся аж від Юпітера на відстань двох тисяч кілометрів від Землі, але може статися, що ніколи більше не ступлю на поверхню рідної планети. Не впевнений, як зможу з цим упоратися...)

Розділ 10. Данина Ікарові

Його пригнічення швидко минулося: стільки всього треба було зробити й побачити. На все не вистачило б і тисячі життів, тож проблема була в тому, щоб обрати

щось із безлічі розваг, які пропонувала ця епоха. Він намагався, хоч і не завжди успішно, уникати дріб'язку й зосереджуватися на важливому, насамперед на своїй освіті.

Нейрошолом і програвач завбільшки з книжку, що йшов з ним у комплекті, — який неминуче дістав назву «нейроплеер», — неймовірно в цьому допомагали. Скоро Пул мав невеличку бібліотеку пластинок «миттєвого знання», кожна з яких містила весь матеріал за повний університетський курс. Коли він вставляв котрусь із них до нейроплеєра і задавав налаштування швидкості й інтенсивності, що найбільше йому підходили, перед очима спалахувало світло, після чого наставав період несвідомості, що міг тривати до години. Коли Пул прокидався, йому здавалося, що в мозку повідкривалися нові ділянки, які, однак, давали про себе знати тільки коли він їх шукав. Він почувався десь як власник бібліотеки, що раптом знаходив книжки, про які й не знав, що вони в нього є.

Здебільшого він сам керував своїм часом. З почуття обов'язку — і вдячності — він приймав скільки міг запитів від науковців, істориків, письменників і митців, що працювали з матеріалами, які він часто не міг осмислити. Він також отримував незчисленні запрошення від громадян чотирьох Веж, майже всі з яких був змушений відхилити.

Найважче було відмовлятися від найпривабливіших запрошень — тих, що приходили з прекрасної планети, що розкинулася внизу. «Звісно, — казав йому професор Андерсон, — ви б вижили, якби спустилися туди ненадовго з правильними системами підтримки

життя, але насолоди б від цього не дістали. І це могло б послабити вашу нервово-м'язову систему ще сильніше. Вона так по-справжньому і не відновилася від того тисячолітнього сну».

Його інший опікун, Індра Воллес, оберігала його від непотрібних втручань і радила, які з запитів приймати, а на які краще відповісти ввічливою відмовою. Він би ніколи не зрозумів соціополітичну структуру цієї неймовірно складної культури самотужки, але скоро дійшов висновку, що хоч в теорії всі класові відмінності позникали, але все одно існувало кілька тисяч надгромадян. Джордж Орвелл мав рацію: хтось завжди буде рівніший за інших.

Бували часи, коли Пул, сформований прожитим у двадцять першому сторіччі досвідом, задумувався, хто платить за всю цю гостинність... і чи виставлять йому одного дня якийсь еквівалент приголомшливого готельного рахунку? Але Індра швидко його заспокоїла: він був унікальним і неоціненним музейним експонатом, тож йому ніколи не доведеться турбуватися про такі приземлені обставини. Усе, що він захоче, — у розумних межах, — буде йому доступне. Пул задумався про те, де лежать ті межі, ще не уявляючи, що настане день, коли він спробує їх намацати.

Усі важливі речі в житті трапляються випадково, і він встановив браузер у настінному екрані в режим випадкового пошуку без звуку, коли його увагу привернуло різуче зображення.

— Зупини пошук! Увімкни звук! — наказав він з абсолютно непотрібною гучністю.

Музика була знайома, але він зміг упізнати її лиш через кілька хвилин. Той факт, що його стіна заповнилася крилатими людьми, що граційно кружляли одне навколо одного, безперечно, допоміг йому. Але Чайковський і сам був би абсолютно приголомшений, коли б побачив цю поставу «Лебединого озера», в якому танцюристи справді літали...

Пул зачаровано дивився кілька хвилин, поки твердо не переконався, що це реальність, а не якась симуляція — навіть у його часи не можна було мати абсолютної певності. Ймовірно, балет був поставлений в одному з багатьох середовищ із малою силою тяжіння — і в дуже просторому, судячи з деяких сцен. Воно навіть могло бути тут, в Африканській вежі.

«Я хочу це спробувати», — вирішив Пул. Він так і не пробачив Космічному управлінню заборони однієї з його найбільших утіх — групової повітряної акробатики, хоч і розумів, чому управління не хотіло ризикувати своєю дорогоцінною інвестицією. Лікарям не дуже подобалася його раніша пригода з дельтапланом — на щастя, підліткові кістки зрослися бездоганно.

«Ну, — подумав він, — тепер мене ніхто не зупинить. Хіба що професор Андерсон...»

На Пулове полегшення, терапевт сказав, що це чудова думка, і також порадував Френка, додавши, що Вольєри є в кожній вежі, на рівні, де сила тяжіння становить одну десяту від стандартної.

Упродовж кількох наступних днів з нього зняли мірку для крил, геть не схожих на елегантні моделі, що носили виконавці «Лебединого озера». Замість

пир'я, вони мали гнучку мембрану, і коли Пул ухопився за руків'я, припасовані до каркасних ребер, він усвідомив, що мусить більше скидатися на кажана, аніж на птаха. Однак його «Відійди, Дракуло!» пройшло повз інструктора, що, вочевидь, не був знайомий з вампірською тематикою.

На перших заняттях він був прив'язаний легкими кріпленнями, щоб нікуди не відлетіти, поки він знайомився з базовою технікою помахів, і, найголовніше, вчився керувати польотом і підтримувати рівновагу. Як і з більшістю набутих навичок, усе це було не так легко, як здавалося.

Він почувався смішним у страхувальній збруї — як взагалі можна травмуватися за однієї десятої сили тяжіння? — і був радий, що йому знадобилося лиш кілька занять; безперечно, тут допоміг вишкіл астронавта. Він був, як сказав льотний інструктор, найкращим учнем за всю його практику. Але, мабуть, він так казав кожному.

Після десятка вільних польотів у приміщенні зі стороною сорок метрів Пулові дали дозвіл на перший самостійний політ — і він знову відчув себе дев'ятнадцятирічним, коли от-от мав уперше злетіти на прадавній «Сесні» в аероклубі Флегстафа.

Не дуже солідна назва, Вольєр, геть не підготувала його до зустрічі з місцем, де мав відбутися його перший політ. Хоч він і здавався ще величезнішим, ніж простір, у якому на місячному рівні росли ліси й сади, але насправді їхні розміри були майже рівні, бо Вольєр теж займав цілий поверх Вежі, що потроху звужувалася догори. Округла порожнеча, пів кілометра заввишки

й чотири завширшки, здавалася по-справжньому гігантською, бо в ній не було жодної риси, за яку могло зачепитися око. Рівномірний блідо-блакитний колір стін посилював враження нескінченності простору.

Пул не дуже повірив хвальбі інструктора: «Тут можна літати над будь-яким ландшафтом», і збирався загадати йому дещо таке, що він сам вважав неможливою вимогою. Але в цьому першому польоті на запаморочливій висоті п'ятдесяти метрів він не мав жодної візуальної завади. Звісно, упавши з еквівалентної висоти п'яти метрів за десятиразово більшої земної сили тяжіння можна зламати шию, однак тут навіть легкі синці були малоімовірні, тому що вся підлога була вкрита мережею гнучких тросів. Усе приміщення було велетенським батутом. Пул подумав, що тут можна добряче розважитися й без крил.

Упевненими, направленими донизу помахами Пул піднявся в повітря. Майже миттєво він опинився на висоті сотні метрів і продовжував підніматися.

— Тихіше, — сказав інструктор, — я за тобою не встигаю.

Пул перейшов у горизонталь, а тоді спробував повільно розвернутися. Він відчув легкість у голові й усьому тілі (він важив менш як десять кілограмів!) і подумав, чи збільшена тут концентрація кисню.

То було чудово... і доволі не схоже на невагомість, бо вимагало більших фізичних зусиль. Найближчою аналогією було пірнання з аквалангом: йому дуже хотілося, щоб тут були птахи, щоб замінити в цьому порівнянні таких же барвистих коралових рибок, які так часто супроводжували його коло тропічних рифів.

Льотний інструктор загадав йому показати один за одним серію маневрів — нахили, петлі, політ обличчям догори, зависання на місці.

Нарешті він сказав:

— Мені більше нема чого тебе вчити. Насолоджуйся тепер краєвидом.

На мить Пул ледь не втратив контроль — чого від нього, певно, чекали. Тому що без найменшого попередження його оточили гори зі сніжними шапками, і він летів вузьким проходом, лише за кілька метрів від неприємно зазубрених скель.

Звісно, вони не могли бути справжніми: ці гори були такі ж нематеріальні, як хмари, і коли б він захотів, то міг би пролетіти просто крізь них. Однак він відвернув від кам'яної стіни (на одному з карнизів в орлиному гнізді лежало два яйця, яких Пул міг би торкнутися, якби підлетів ближче) й попрямував до відкритішої місцевості.

Гори зникли; раптом запала ніч. А тоді з'явилися зорі — не жалюгідні кілька тисяч, а спіральні завитки далеких галактик — густі, натоптані сонячними роями кулясті скупчення.

Усе це ніяк не могло бути справжнім, навіть якби його чарівним чином перенесли на якусь планету, де таке небо могло б існувати, тому що всі ті галактики віддалялися просто в нього перед очима; зірки затухали, вибухали, народжувалися з осяйного вогненно-го туману зоряних ясел. Певно, там щосекунди минав мільйон років...

Приголомшлива вистава зникла так само швидко, як і з'явилася; вони з інструктором знову були одні

в порожньому небі, всередині позбавленого примітних рис блакитного циліндра Вольєра.

— Думаю, що на один день досить, — сказав інструктор, зависнувши на кілька метрів вище від Пула. — Який пейзаж ти хотів би побачити, як прийдеш наступного разу?

Пул не вагався. Він усміхнувся й відповів на питання.

Розділ 11. Тут водяться дракони

Він би ніколи не повірив, що це можливо, навіть із технологіями нинішньої епохи. Скільки ж терабайтів — петабайтів — чи взагалі існує достатньо велике слово? — інформації накопичено за ці сторіччя, і на якому носії? Краще про це не думати, а прийняти пораду Індри: «Забудь, що ти інженер, і просто насолоджуйся».

І він справді насолоджувався, хоч його втіха й була розбавлена майже приголомшливим почуттям ностальгії, тому що тепер він літав, або так йому здавалося, на висоті десь двох кілометрів над видовищним і незабутнім пейзажем його молодості. Звісно, перспектива була хибна, бо Вольєр був лише півкілометра заввишки, але ілюзія створювалася бездоганна.

Він покружляв навколо аризонського кратера Метеора, пригадавши, як колись спинався його схилами під час підготування астронавтів. Неймовірно, що колись люди сумнівалися в його походженні й точності цієї назви! Втім, ще в середині двадцятого століття визнані світила геології переконували, що він вулканічний: аж з приходом Космічної ери вони —

неохоче — визнали, що всі планети й досі перебувають під постійним бомбардуванням.

Пул був упевнений, що його розмірена швидкість становила скоріше двадцять, а не двісті кілометрів на годину, але йому дозволили долетіти до Флегстафа менш ніж за п'ятнадцять хвилин. Там ще й досі виднілися блискучо-білі бані Ловелівської обсерваторії, яку він так часто відвідував хлопцем і чий привітний персонал, поза сумнівом, був відповідальний за його кар'єрний вибір. Він іноді задумувався, яку міг би обрати професію, якби не народився в Аризоні, коло самого місця, де була створена найживучіша і найвпливовіша художня вигадка про Марс. Можливо, то була лише уява, але Пулові здалося, що він бачить унікальну гробницю Ловела коло великого телескопа, що живив його мрії.

У якому році й у яку пору року збережено це зображення? Він здогадувався, що його добули шпигунські супутники, які спостерігали за світом на початку двадцять першого століття. Навряд чи набагато пізніше за його часи, тому що план міста був саме такий, як він його пам'ятав. Можливо, якщо спуститися досить низько, можна побачити себе самого...

Але він знав, що це безглуздо. Він уже встановив, що сильніше наблизитися не можна, бо тоді зображення починало розпадатися й проявляти окремі складові пікселі. Було краще тримати дистанцію, щоб не руйнувати прекрасну ілюзію.

Він також побачив — неймовірно! — маленький парк, у якому грав із друзями з середньої і старшої школи. Батьки міста завжди сварилися через його

утримання, бо проблема постачання води ставала дедалі критичнішою. Ну принаймні він дожив до цього часу — хоч би який був.

А тоді ще один спогад викликав сльози. Повертаючись додому чи то з Г'юстона, чи то з Місяця, він завжди гуляв цими вузькими доріжками зі своїм улюбленцем, родезійським риджбеком, кидаючи палиці, які той приносив, як людина і собака робили з незапам'ятних часів.

Пул щиро сподівався, що Ріккі доживе й привітає його після повернення з Юпітера, і залишив його доглядати своєму молодшому братові, Мартіну. Він майже втратив контроль за польотом і провалився на кілька метрів, перш ніж відновив рівновагу, коли знову зіткнувся з гіркою правдою про те, що і Ріккі, і Мартін уже кілька століть як обернулися на порох.

Коли він знову став добре бачити, Пул помітив, що на дальньому обрії ледь-ледь видніється темна смуга Великого каньйону. Він роздумував, чи не направитися туди, — бо вже трохи втомився, — аж коли усвідомив, що не один у небі. Наближалось щось інше, і точно не людина з крилами. Хоч тут було важко судити про відстані, воно здавалося завеликим для цього.

«Ну, — подумав він, — я не особливо здивуюся, якщо зустріну тут птеродактиля — насправді я очікую саме чогось такого. Аби він тільки був дружній, а як ні, то аби хоч я міг від нього втекти. О ні!»

Птеродактиль був доволі влучною здогадкою: десь на вісім балів із десяти. До нього наближався, повільно змахуючи великими шкірястими крилами, дракон

з казкової країни. І на довершення картини на його спині їхала прекрасна панна. Принаймні Пул припустив, що вона прекрасна. Традиційний образ не мало псувався однією незначною деталлю: більша частина її обличчя була прихована пілотськими окулярами, які могли бути взяті з відкритої кабіни біплана часів Першої світової.

Пул тримався в повітрі, як плавець на поверхні води, поки чудовисько не наблизилося так, що він почув хляпання величезних крил. Навіть коли дракон був менш як за тридцять метрів від нього, Пул не зміг визначити, чи то машина, чи біологічна конструкція — певно, що і те, й інше зразу.

А тоді він забув про дракона, бо вершниця зняла окуляри.

Проблема з кліше, як зазначив якийсь філософ, певно, ще й позіхнувши при цьому, в тому, що вони до нудьги правдиві.

Але «кохання з першого погляду» ніколи не нудне.

Денил не міг надати жодної інформації, але Пул не дуже й сподівався отримати її від нього. Його повсюдний супутник — він точно не дотягував до класичного камердинера — здавався таким обмеженим у своїх функціях, що Пул іноді задумувався, чи не обмежений він і розумово, хоч це й здавалося малоймовірним. Денил розумів, як працюють усі домашні пристрої, швидко і вправно виконував прості доручення, добре орієнтувався у Вежі. Але ото й усе — з ним неможливо було змістовно поговорити, а на будь-які ввічливі питання про родину він реагував

відсутнім виглядом. Пул навіть задумався, чи він теж не біоробот.

Однак Індра зразу видала йому бажану відповідь.

— О, то ти бачив Леді на драконі!

— Це її так називають? Як її звать насправді — і ти можеш дістати мені її іденту? Нам було важкувато торкнутися долонями.

— Звісно, но проблемо.

— Де ти підчепила цей вираз?

Індра не характерно для себе збентежилася.

— Гадки не маю, з якоїсь старої книги або кіно. Це хороший мовний зворот?

— Якщо тобі вже не п'ятнадцять, то ні.

— Спробую запам'ятати. А тепер розкажи, що сталося, якщо не хочеш викликати моїх ревнощів.

На цю пору вони вже стали такими хорошими приятелями, що могли обговорювати будь-яку тему цілком відверто. Вони навіть жартома оплакали повний брак романтичної зацікавленості одне в одному, хоч Індра якось раз видала: «Якби нас обох покинули на безлюдному астероїді без надії на порятунок, то ми б уже дійшли якоїсь згоди».

— Спершу скажи, хто вона така.

— Її звать Аврора Маколі. Серед багатьох інших речей, вона президент Товариства творців анахронізмів. І якщо її Драко справив на тебе таке враження, то почекай ще, поки побачиш інші її, гм, творіння. Наприклад, Мобі Діка і повний зоопарк динозаврів, до яких матінка-природа ніколи не додумувалася.

«Це надто добре, щоб бути правдою, — подумав Пул. — Я ж найбільший анахронізм на планеті Земля».

Розділ 12. Розчарування

На ту пору він майже забув одну розмову з психологом Космічного управління.

— Вас не буде на Землі щонайменше три роки. Якщо хочете, я можу вживити вам нешкідливий імплант з анафродизіаком, якого вистачить на всю місію. Обіцяю, що після повернення ми дуже просто це виправимо.

— Дякую, не треба, — відповів Пул. Він спробував зберегти серйозний вираз обличчя і продовжив: — Думаю, що впораюся.

Однак після третього чи четвертого тижня він почав щось підозрювати, як і Дейв Боумен.

— Я теж помітив, — казав Дейв. — Б'юся у заклад, що лікарі додали щось до наших раціонів...

Хоч би що воно було, якщо взагалі існувало, останній термін його придатності давно минув. Дотепер Пул був надто заклопотаний для будь-яких емоційних переживань і ввічливо відхиляв щедрі пропозиції кількох молодих (і не дуже молодих) пані. Він не знав точно, чи приваблювала їх його статура, а чи слава. Можливо, то була не більш ніж проста цікавість до чоловіка, який — з того, що вони знали, — легко міг бути їхнім пращуром на відстані двадцяти чи тридцяти поколінь.

На Пулову втіху, ідента пані Маколі серед іншого містила інформацію, що вона наразі не має постійного кавалера, тож він зв'язався з нею, не гаючи часу. Не минуло й двадцяти чотирьох годин, як він уже сидів у пасажирському сидлі, приємно обійнявши її за

талію. Він також зрозумів, на що можуть придатися авіаторські окуляри, бо Драко був чистий робот і легко розвивав швидкість сто кілометрів на годину. Пул сумнівався, що будь-які справжні дракони могли б з ним зрівнятися.

Він не здивувався, що мінливі пейзажі внизу ніби вирвалися прямо з легенд. Їм сердито помахав кулаком Алі Баба, коли вони обігнали його летючий килим, і прокричав: «Хіба ви не бачите, куди летите?». Втім, він, певно, сильно віддалився від Багдада, бо завислі в небі шпилі, над якими вони саме пролітали, бували тільки в Оксфорді.

Аврора підтвердила його здогадку й вказала вниз:

— Он той паб — заїзний двір, — у якому Льюїс і Толкін зустрічалися зі своїми друзями, Інклінгами. І поглянь на річку, на той човен, що випливає з-під мосту, бачиш двох дівчаток і священника в ньому?

— Так, — перекричав він легкий свист повітря, крізь яке шугав Драко. — Я так розумію, що одну з них звуть Алісою.

Аврора обернулася і всміхнулася йому через плече: вона здалася по-справжньому втішеною.

— Саме так: це точна репліка, створена на основі фотографій превелебного Доджсона. Я боялася, що ти не знатимеш. Так багато людей покинули читання скоро після твого часу.

Пул відчув теплу втіху.

«Гадаю, що пройшов ще одне випробування, — самовдоволено привітав він себе. — Проїхати на Драко — це, мабуть, було перше. Цікаво, скільки їх ще? Може, буде двобій на мечох?

Але більше нічого не було, і на одвічне питання «До тебе чи до мене?» відповіддю була квартира Пула.

Наступного ранку він, знервований і засоромлений, зв'язався з професором Андерсоном.

— Усе йшло чудово, — горював він, — коли раптом вона вдарилася в істерику й відштовхнула мене. Я боявся, що якимось зробив їй боляче, а тоді вона гукнула, щоб увімкнулося світло, бо ми були в темряві, і вискочила з ліжка. Гадаю, що я просто глипав на неї, як йолоп... — Він гірко засміявся. — На неї, безумовно, варто було витріщатися.

— Я в цьому впевнений. Продовжуйте.

— За кілька хвилин вона розслабилася й сказала дещо таке, що я ніколи не забуду.

Андерсон терпляче чекав, поки Пул збере сили.

— Вона сказала: «Мені дуже шкода, Френку. Ми могли б чудово розважитися. Але я не знала, що тебе... скалічено».

Професор виглядав спантеличеним, але за мить це минулося.

— О... Розумію. Мені теж шкода, Френку, гадаю, що мав би тебе попередити. За тридцять років практики я бачив таке з пів десятка разів — кожного разу з поважної медичної причини, що явно не можна застосувати до тебе... Обрізання було дуже логічне в первісні часи — і навіть у твоєму столітті — як захист проти деяких неприємних або й фатальних хвороб у відсталих країнах з незадовільною гігієною. Але, крім цього, для нього не було жодного виправ-

дання — і кілька аргументів проти, як ти щойно сам дізнався! Уперше оглянувши тебе, я перевірів записи й з'ясував, що в середині двадцять першого століття траплялося стільки позовів про злочинну недбалість, що Медична асоціація Америки мусила це заборонити. Диспути між тогочасними лікарями дуже цікаві.

— Впевнений, що так і є, — пригнічено сказав Пул.

— У деяких країнах це продовжувалося ще одне століття, а тоді якийсь невідомий геній збагатив мову слоганом — даруй мені цю вульгарність — «Нас створив Бог, обрізання — це богохульство». Тож це більш чи менш поклато край таким практикам. Але якщо ти хочеш, можна влаштувати пересадку тканин — і це зовсім не буде новиною в медичній історії, можеш повірити.

— Не думаю, що воно мені треба. Боюся, що реготатиму за кожним разом.

— Оце правильно — ти вже почав долати стрес.

На деякий подив Пула, він усвідомив, що Андерсонів прогноз точний. Він навіть зрозумів, що вже сміється.

— Що таке, Френку?

— Та це Аврорине «Товариство творців анахронізмів». Я сподівався, що це підвищить мої шанси. Завжди мені так щастить — у мені знайшовся єдиний анахронізм, який вона не цінує.

Розділ 13. Чужинець у чужому часі

Індра виявила менше спочуття, ніж він сподівався: мабуть, врешті-решт, у їхніх стосунках таки було трохи

сексуальної заздрості. І — що набагато серйозніше — те, що вони іронічно прозвали «Фіаско з драконом», призвело до їхньої першої справжньої сварки.

Усе почалося доволі невинно, коли Індра пожалілася:

— Мене завжди питають, чому я присвятила життя такому жакливому періодові в історії, і казати, що бували й гірші, — це не дуже задовільна відповідь.

— То чому ти зацікавилася моїм століттям?

— Тому що воно позначає перехід від варварства до цивілізації.

— Дякую. Називай мене Конаном.

— Конаном? Я знаю тільки того, хто придумав Шерлока Голмса.

— Пусте. Пробач, що перебив. Звісно, у так званих розвинених країнах вважали, що ми були цивілізовані. Принаймні війну перестали поважати, а Об'єднані Нації завжди щосили намагалися припинити ті війни, що таки спалахували.

— Не дуже успішно: я б поставила їм десь три з десяти. Але що нам здається неймовірним, то це те, як люди — до самого початку 2000-х! — спокійно приймали поведінку, яку ми назвали б звірячою. І заби-вали собі боки...

— Баки.

— ... такими нісенітницями, що будь-яка раціональна особа мала б відкидати з порога.

— Приклади, будь ласка.

— Ну, твоя доволі тривіальна невдача спонукала мене до маленького дослідження, і мене жакнуло знайдене. Ти знав, що в деяких країнах щороку жакливо

калічили маленьких дівчат, щоб зберегти їхню незайманість? Багато з них помирало, але влада заплющувала на це очі.

— Я згоден, що то було жахливо, але що мій уряд міг із цим вдіяти?

— Багато чого, якби хотів. Але це образило б тих, у кого він купував нафту й кому продавав зброю, таку як протипіхотні міни, що вбивали й калічили цивільних тисячами.

— Ти не розумієш, Індру. Часто вибору не було — ми не могли реформувати весь світ. І хіба ж не сказано: «Політика — це мистецтво можливого»?

— Дуже правдиво, через це в політику йдуть тільки другорядні уми. Генієві подобається виклик неможливого.

— Ну, я радий, що у вас тут не бракує геніїв, щоб усе виправити.

— Що це я вловила — легенький сарказм? Завдяки нашим комп'ютерам, ми можемо проводити політичні експерименти в кіберпросторі ще до того, як випробувати їх на практиці. Ленінові не пощастило, він народився на сто років раніше. Російський комунізм міг би спрацювати, — принаймні певний час, — якби вони мали мікрочипи. І якось спромоглися уникнути Сталіна.

Пула постійно дивувало, як Індра знає його добу — як і її невігластво в багатьох аспектах, що він сприймав як належні. У певному розумінні, він мав обернену проблему. Навіть якби він прожив сто років, що йому так упевнено обіцяли, то все одно не зміг би вивчити достатньо, щоб почуватися як удома. У будь-

якій розмові завжди будуть натяки, яких він не помічатиме, і жарти, яких він не розумітиме. А ще гірше те, що він завжди почуватиметься на межі якогось неприйняттого фолу, що от-от спричинить якусь соціальну катастрофу, від якої засоромляться навіть його найкращі друзі...

Як той випадок, коли він обідав, на щастя, у власній квартирі з Індрую й професором Андерсоном. Страви, що з'являлися з автокухаря, завжди були абсолютно прийнятні й продумані так, щоб відповідати його фізіологічним потребам. Але в них, безперечно, не було нічого захопливого, і гурман двадцять першого століття завив би з ними від розпачу.

А тоді одного дня з'явилася незвично смачна страва, що оживила ясні спогади його юності про полювання на оленів і шашлики. Однак і в текстурі, і в смаку було щось незвичне, тож Пул поставив очевидне питання.

Андерсон тільки всміхнувся, але Індру ніби ледь не знудило. Тоді вона опанувала себе й сказала:

— Розкажи йому ти — після того, як ми доїмо.

«Що я тепер зробив не так?» — питав себе Пул. За пів години, коли Індра доволі демонстративно занурилася у відео на екрані в іншому кінці кімнати, його знання про третє тисячоліття поповнилися ще одним важливим елементом.

— Їжа з трупів почала зникати вже у ваші часи, — пояснив Андерсон. — Вирощувати тварин для, гм, їжі стало економічно неможливо. Не знаю, скільки акрів землі потрібно, щоб прогодувати одну корову, але коли ту саму площу засадити рослинами, з неї зможуть

прожити щонайменше десятеро людей. Або й сотня, якщо з гідропонними технологіями.

— Але тому жахливому господарству поклала край не економіка, а хвороба. Спочатку почалося серед худоби, тоді перекинулося на інших їстівних тварин. Думаю, то був якийсь вірус, що вражав мозок і спричиняв доволі неприємну смерть. Хоч врешті ліки знайшли, годинник уже не можна було повернути назад — і принаймні синтетична їжа стала набагато дешевшою, а ще її можна було отримати з будь-яким смаком на вибір.

Пригадуючи тижні задовільних, але невидатних обідів, Пул сильно в цьому сумнівався. Бо інакше чому, питав себе він, йому й досі снилися тужливі сни про реберця барбекю і стейки кордон-блю?

Інші сни були ще надокучливіші, і він боявся, що вже скоро доведеться просити Андерсона про медичну допомогу. Попри все зроблене для того, щоб він почувався як удома, дивина й сама навіть складність нового світу починали його приголомшувати. Ніби через підсвідоме бажання втекти, він уві сні часто повертався до минулого життя, але коли прокидався, то йому тільки гіршало.

Він відвідав Американську вежу й подивився вниз — у реальності, не в симуляції — на пейзаж своєї молодості. То була не дуже хороша думка. Коли атмосфера була чиста, з оптичною допомогою він бачив усе так близько, що міг роздивитися окремих людей, що йшли у своїх справах, іноді навіть знайомими йому вулицями...

І завжди, у глибині думок, лежало знання про те, що внизу колись жили всі, кого він колись любив: мама,

тато (перш ніж він пішов до іншої жінки), милі дядько Джордж і тітка Ліл, брат Мартін, і, не в останню чергу, послідовність собак, що почалася з теплих цуценят у найранішому дитинстві й кульмінувала в Ріккі.

А над усе був спогад — і таємниця — про Гелену...

Усе почалося з легкого роману в перші дні його підготування астронавта, але з роками ставало серйознішим. Якраз перед тим, як він полетів до Юпітера, вони запланували офіційно все оформити після його повернення.

А якби він не вернувся, Гелена хотіла народити його дитину. Він і досі пригадував суміш серйозності й кумедності, коли вони зробили необхідні приготування...

Тепер, через тисячу років, попри всі його зусилля, він не був спроможний дізнатися, чи дотрималася Гелена обіцянки. Так само, як в його власній пам'яті тепер були розриви, колективні записи людства теж були неповні. Найгірший такий розрив спричинив спустошливий електромагнітний імпульс від падіння астероїда в 2304 році, що стер кілька відсотків світових інформаційних центрів, попри резервування й системи захисту. Пул не міг утриматися від думок про те, чи серед усіх незворотно втрачених екзабайтів були записи про його власних дітей. Навіть тепер його нащадки в тридцятому коліні могли ходити Землею, але він ніколи про це не дізнається.

Трохи допомагало відкриття того, що деякі пані цієї епохи — на відміну від Аврори — не вважали його зіпсованим товаром. Навпаки, їх часто захоплювала така його відмінність, але ця доволі дивна реакція

унеможливила для Пула будь-які близькі стосунки. Та він і не надто їх прагнув — йому коли-не-коли була потрібна тільки здорова, бездумна фізична вправа.

Бездумна — ось де була проблема. Він більше не мав високої мети в житті. І на ньому лежала вага надлишку спогадів. Повторюючи назву відомої книги, яку він читав у молодості, він часто казав собі: «Я чужинець у чужому часі».

Траплялися й випадки, коли він дивився на прекрасну планету, якою, якщо послухається лікаря, він більше ніколи не ходитиме, і думав, яким могло бути його друге знайомство з вакуумом космосу. Хоч пройти крізь шлюзи, не спровокувавши якоїсь сигналізації, було нелегко, таке вже робили — щокілька років якесь рішуче самогубство закінчувалося коротким метеоритним явищем у земній атмосфері.

Певно, добре, що з цілком несподіваного боку до нього вже наближалася розрада.

* * *

— Приємно бачити вас, командере Пул, удруге.

— Перепрошую, я не пригадую, але я бачуся зі стількома людьми.

— Нема потреби вибачатися. Перший раз був ще за Нептуном.

— Капітане Чендлер, я такий радий вас бачити! Замовити автокухареві щось для вас?

— Згодиться будь-що, у чому більш як двадцять відсотків спирту.

— А що ви робите на Землі? Мені казали, що ви ніколи не перетинаєте орбіту Марса.

— Майже так і є, хоч я й народився тут, а вважаю, що це брудне і незапашне місце: забагато людей, вже знову підбираються до мільярда!

— У мій час було десять мільярдів. До речі, ви отримали моє повідомлення з подякою?

— Так, я знаю, що мав би відповісти, але дочекався, поки знову направлюся в бік сонечка. Тож ось я тут. Ваше добре здоров'я!

Поки капітан з винятковою швидкістю розбирався з напоєм, Пул намагався проаналізувати свого гостя. Бороди — навіть маленькі й декоративні, як у Чендлера, — були дуже рідкісні в цьому суспільстві, й він ніколи не зустрічав астронавта з бородою — вони не дуже вживалися з шоломами скафандрів. Звісно, у капітана між виходами в космос могли минати роки, і, в будь-якому разі, більшу частину зовні виконували роботи, але завжди лишався ризик непередбаченого, коли могло знадобитися вдягтися швидко. Було очевидно, що Чендлер був такий собі ексцентрик, і Пул прийнявся симпатією до нього.

— Ви не відповіли на моє питання. Якщо вам не подобається Земля, то що ви тут робите?

— Ох, здебільшого навідую старих друзів — так гарно забути про годинні затримки сигналу й поговорити в реальному часі! Але, звісно, це не головна причина. Моє іржаве відро переобладнують у доках Кільця. І захист треба замінити: коли він стає заштовшки кілька сантиметрів, я погано сплю.

— Захист?

— Екран від пилу. У ваші часи на це не дуже зважали, га? Але там, за Юпітером, доволі брудно, а наша

звичайна швидкість — це кілька тисяч кеме на секунду! Тож і чутно постійне легеньке дріботіння, наче краплі дощу б'ються об стріху.

— Ви жартуєте!

— Звісно, що так. Якби ми справді щось чули, то були б мертві. На щастя, неприємності такого виду дуже рідкісні: останній серйозний інцидент трапився двадцять років тому. Ми знаємо всі головні кометні потоки, де найбільше сміття, і обережно обходимо їх. Крім випадків, коли добираємо швидкість, щоб вплювати трохи криги.

— Але чому б вам не піднятися на борт та не роздивитися все, перш ніж ми полетимо до Юпітера?

— Я був би дуже радий... Ви сказали «до Юпітера»?

— Ну, до Ганімеда, звісно, до міста Аноубіса. У нас там багато справ, а в декого й родини, яких вони не бачили кілька місяців.

Пул його ледве чув.

Раптом — несподівано — і, певно, саме вчасно, він дістав причину, щоб жити.

Командер Френк Пул був людиною, що терпіти не могла залишати роботу недоробленою — і якісь кілька частинок космічного пилу, хай навіть вони летять зі швидкістю тисяча кілометрів на секунду, навряд чи змогли б його відвадити.

У нього лишилася незакінчена справа коло космічного тіла, що колись було відоме як Юпітер.

Частина II

ГОЛІАФ

Розділ 14. Прощання з Землею

«Будь-що в розумних межах», — казали йому. Френк Пул не був певний, чи видасться його господарям прохання повернутися до Юпітера розумним. Насправді він і сам не був у цьому переконаний і мав певні сумніви.

Він уже на кілька тижнів наперед зв'язав себе десятиками домовленостей. Більшість тих зустрічей він був би радий пропустити, але інших йому було б шкода. Наприклад, було дуже прикро розчаровувати випускний клас його власної школи — як дивовижно, що вона досі існувала! — коли вони збиралися навідати його наступного місяця.

Однак він відчув полегшення і легкий подив, коли Індра й Андерсон обоє погодилися з тим, що це чудова думка. Він уперше зрозумів, що вони непокоїлися про його душевне здоров'я й сходилися на тому, що відпустка подалі від Землі стане найкращими ліками.

Але, що найважливіше, капітан Чендлер був щиро втішений.

— Житимеш у моїй каюті, — пообіцяв він. — А я випру першу помічницю з неї.

Іноді Пул думав, чи Чендлер зі своєю бородою і загонистою манерою сам не був анахронізмом. Він легко міг уявити його на містку подертого трищоглового вітрильника, з черепом і кістками на прапорі над головою.

Щойно рішення затвердилося, події покотилися з дивовижною швидкістю. Він накопичив небагато майна, а з собою хотів узяти ще менше. Найважливішими були міс Прінгл, його електронна альтер его й секретарка, що тепер зберігала в собі обидва його життя, і маленький стосик терабайтних пам'ятей до неї.

Міс Прінгл була не більша за кишенькових персональних асистентів його часів, і зазвичай жила, як 45-й «кольт» на Дикому Заході, у розстібнутій кобурі на поясі. Вона спілкувалася з ним голосом або через нейрошолом, і її головною функцією було фільтрувати інформацію й затуляти його від зовнішнього світу. Як будь-яка хороша секретарка, вона знала, коли відповісти в прийнятному форматі «Я зараз з'єднаю вас» або, набагато частіше, «На жаль, містер Пул зараз зайнятий. Будь ласка, залиште повідомлення, і він зв'яжеться з вами за найпершої можливості». Зазвичай то було ніколи.

Він не мав з ким багато прощатися. Хоч розмови в реальному часі стануть неможливими через рагликову швидкість радіохвиль, він збирався підтримувати постійний зв'язок з Індрою і Джоозефом — єдиними справжніми друзями, яких він тут знайшов.

Дещо несподівано для себе Пул усвідомив, що йому не вистачатиме загадкового, але корисного «камердинера», тому що далі йому доведеться узяти дрібні буденні клопоти на себе. Денил легенько вклонився на прощання, але більше не виявляв ніяких ознак емоцій, коли

вони рушали в довгу мандрівку до зовнішнього боку кільця, що оперізувало всю планету, на висоту тридцять шість тисяч кілометрів над Центральною Африкою.

— Діме, я не впевнений, що тобі сподобається порівняння, але знаєш, що мені нагадує «Голіаф»?

Вони тепер уже стали такими добрими друзями, що Пул міг використовувати капітанове прізвисько, але тільки коли нікого не було поруч.

— Підозрюю, щось не дуже приємне.

— Не зовсім. Але коли я був малим, то надібав цілий стос давніх науково-фантастичних журналів, що назбирав мій дядько Джордж — «макулатури», як їх називали через дешевий папір ... Більшість із них розпадалася на клапти. У них були такі чудові крикливі обкладинки з дивними планетами й чудовиськами — і, звісно, космічними кораблями! Потім я виріс і зрозумів, якими ті космольоти були смішними. Зазвичай вони працювали на ракетному принципі, але на них не було й сліду баків для палива! На деяких були ряди вікон на всю довжину, як на океанських лайнерах. Один з моїх улюблених мав величезну скляну баню — то був космічний корабель-консерваторія... Так от, ті давні художники тепер сміються останніми — тільки шкода, що вони про це не дізнаються. «Голіаф» більше схожий на їхні фантазії, ніж на летючі баки з паливом, які ми запускали з нашого Мису. Твій інерційний двигун і досі видається мені надто гарним, щоб бути правдою — жодного видимого запасу палива, необмежені дальність і швидкість — іноді мені здається, що це я фантазую!

Чендлер засміявся і вказав на краєвид за бортом.

— А це тобі схоже на фантазію?

То було вперше, коли Пул побачив справжній горизонт, відколи прибув до Зоряного міста, і він був не так далеко, як можна було уявити. Врешті-решт, Пул стояв на зовнішньому боці кільця, у сім разів більшого в діаметрі за Землю, тож краєвид над дахом цього штучного світу наче мав би тягтися на кілька сотень кілометрів...

Він колись добре рахував подумки — рідкісне явище в його часи, а тепер, мабуть, і поготів. Формула відстані до горизонту була проста: квадратний корінь із добутку подвоєної висоти й радіуса — таке не забудеш навіть якщо захочеш...

«Подивимося — ми зараз на висоті десь 8 метрів... — тож корінь із 16 — це легко! — скажімо, радіус тут 40000 — відкинемо три нулі, щоб перевести в кілометри — 4 помножимо на корінь з 40 — гм, виходить трохи більше за 25...»

Ну, двадцять п'ять кілометрів — то чимала відстань, і, звісно, жоден космопорт на Землі ніколи на вигляд не був таким велетенським. Пул знав, чого чекати, але стежити за тим, як від поверхні відриваються кораблі, у кілька разів більші за його давно втрачений «Діскавері», та ще й без жодного звуку, без очевидних рушіїв, все одно було моторошно. Хоч Пул і сумував за полум'ям і лютим напором прадавніх стартів, він мусив визнати, що такий спосіб був чистіший, ефективніший і набагато безпечніший.

А найдивнішим було сидіти тут, на Кільці, на самій геостаціонарній орбіті — і все одно відчувати вагу! Всього за кілька метрів від нього, за вікном крихітної

зали для спостереження, службові роботи й кілька людей у скафандрах літали собі у своїх справах, однак всередині «Голіафа» інерційне поле підтримувало стандартну марсіанську силу тяжіння.

— Ти впевнений, що не передумаєш, Френку? — жартома спитав капітан Чендлер, ідучи на місток. — До старту ще є десять хвилин.

— Якби передумав, то навряд чи став би дуже популярним, га? Ні, як казали в старі часи, усе погоджено. Готовий чи не готовий, а я лечу.

Коли двигун запусився, Пул відчув потребу побути самому, і маленький екіпаж — лиш четверо чоловіків і троє жінок — поставилися до цього бажання з повагою. Мабуть, вони вгадали, як він мусив почуватися: удруге за тисячу років покидати Землю і знову летіти назустріч невідомій долі.

Юпітер-Люцифер був на іншому боці Сонця, і майже пряма лінія орбіти «Голіафа» мала вивести їх ближче до Венери. Пул не міг дочекатися, коли зможе на власні очі побачити, чи почала сестринська планета Землі відповідати такому описові після багатомісячного терраформування.

З висоти тисячі кілометрів Зоряне місто здавалося велетенським металевим поясом навколо земного екватора, вкритим цятками пускових башт, герметичних куполів, риштовання, що підтримувало наполовину складені кораблі, антен та інших, загадковіших, конструкцій. Усе це швидко зменшувалося, коли «Голіаф» направився в бік Сонця, і наразі Пул побачив, яким той пояс був незавершеним: у ньому були велетенські розриви, перекриті лиш павутинням тимчасо-

вого каркасу, і ті розриви, певно, ніколи не будуть зрошені повністю.

А тепер вони падали нижче від площини кільця; у північній півкулі стояла середина зими, тож тоненький німб Зоряного міста був нахилений під кутом більш як двадцять градусів до сонця. Пул уже бачив Американську й Азійську вежі — блискучі лінії, що тяглися в далечінь поза блакитною імлою атмосфери.

Він ледь-ледь усвідомлював час, поки «Голіаф» набирив швидкість, рухаючись прудкіше за будь-яку комету, що коли-небудь випадала з міжзоряного простору в бік Сонця. Майже повна Земля й досі домінувала в полі зору, і тепер він побачив усю довжину Африканської вежі, що була його домівкою в тому житті, яке він саме залишав позаду — ймовірно, не міг не подумати він, що залишав назавжди.

Коли вони віддалилися на п'ятдесят тисяч кілометрів, він зміг побачити все Зоряне місто — вузький еліпс, що оповив Землю. Хоч його дальній край ледь виднівся й був лише волосинкою світла на зоряному тлі, думка про те, що людство тепер залишило такий знак у небесах, неймовірно вражала.

Тоді Пул пригадав нескінченно величніші кільця Сатурна. Астроінженерам ще було дуже й дуже далеко до досягнень Природи.

Або — якщо то було правильне слово — Деуса.

Розділ 15. Проліт Венери

Коли він прокинувся наступного ранку, вони вже були біля Венери. Але велетенський сліпучий пів-

місяць і досі закутаної в хмари планети не був найефектнішим об'єктом у небі.

«Голіаф» плив над нескінченним простором зморщеної срібної фольги, що виблискувала на сонці невторно мінливими візерунками.

Пул пригадав, що в його часи був один художник, який загортав у пластикову плівку цілі будівлі. Як би йому сподобалася можливість запакувати в лискучу обгортку мільярди тонн космічної криги... Тільки так можна було захистити кометне ядро від випаровування під час мандрівки в бік Сонця, що тривала десятки років.

— Тобі пощастило, Френку, — сказав йому Чендлер. — Я такого ще й сам ніколи не бачив. Має бути видовишно. До падіння трохи більш як година. Ми легенько її підштовхнули, щоб вона вже точно впала в потрібному місці. Не хочеться скинути таке комусь на голову.

Пул приголомшено дивився на нього.

— Тобто... На Венері вже живуть люди?

— Десь із п'ятдесят навіжених науковців, коло південного полюса. Звісно, вони добряче закопалися, але ми їх трохи розтрусимо, хоч воно й упаде на інший бік планети. Мабуть, правильніше сказати «над іншим боком планети», тому що мине аж кілька днів, перш ніж щось, окрім ударної хвилі, досягне поверхні.

Поки іскристий і блискучий у захисній обгортці космічний айсберг знижувався до Венери, Пула заскочив раптовий живий спогад. Різдвяні ялинки його дитинства так само оздоблювали дуже схожими прикрасами, тендітними кульками з кольорового скла. І таке порів-

няння не було цілком абсурдним: для багатьох родин на Землі це й досі була слухна пора для подарунків, а «Голіаф» приніс іншій планеті неоціненний дар.

Радарне зображення страдницького ландшафту Венери — дивні вулкани, пласкі бані й вузькі, звивисті каньйони — домінувало на головному екрані «Голіафового» пульта керування, але Пул віддавав перевагу інформації, отриманій з власних очей. Хоч суцільне море хмар, що вкривало планету, не виказувало й дрібки того пекла, що творилося під ним, Пулові хотілося побачити, що буде, коли викрадена комета влучить у нього. За якісь секунди незліченні тонни мерзлих гідратів, які десятиліттями розганялися, ніби котячись із гори від самого Нептуна, видадуть усю свою енергію назовні...

Початковий спалах був навіть яскравіший, ніж він очікував. Як дивно, що набій з криги може згенерувати температуру, що сягає, вочевидь, десятків тисяч градусів! Хоч фільтри оглядового ілюмінатора й мали поглинути всі небезпечні коротші хвилі, але шалена куля блакитного полум'я проголошувала, що розігрілася сильніше, ніж Сонце.

Вона розширювалася і швидко охолоджувалася, пройшовши через жовтий, помаранчевий, червоний колір... Ударна хвиля тепер мала розповсюджуватися від неї зі швидкістю звуку — і що то мав бути за звук! — тож за кілька хвилин має з'явитися якась видима ознака того, що вона прокотилася над поверхнею Венери.

Ось вона! Просто чорне кільце — наче незначуща хмаринка диму, без жодної ознаки циклонічної люті, що мала пробивати собі шлях на всі боки від точки

падіння. Пул стежив за її повільним розширенням, хоч через масштаб він не бачив жодного видимого руху — йому довелося почекати повну хвилину, перш ніж переконався, що кільце таки виростало.

Однак за чверть години воно стало найпомітнішою рисою на планеті. Хоч воно й дуже зблідло, — стало брудно-сірим замість чорного, — нерівне кільце ударної хвилі наростило більш як тисячу кілометрів у діаметрі. Пул здогадувався, що воно втратило початкову симетрію, коли проносилося над великими гірськими пасмами, що лежали внизу.

З системи гучномовців корабля пролунав бадьорий голос капітана Чендлера.

— Вмикаю тобі базу «Афродіта». Радий чути, що вони не кличуть на допомогу...

— ...Трохи нас труснуло, але саме так, як ми очікували. Станції стеження вказують на дощ над горами Нокоміс — він скоро випарується, але початок добрий. І здається, що в розломі Гекати повінь — звучить надто добре, щоб бути правдою, але ми перевіряємо. Після минулого доставлення утворилося тимчасове озеро окропу...

«Я їм не заздрю, — сказав собі Пул, — але точно ними захоплюся. Вони доводять, що в цьому десь надто зручному і надто добре налагодженому суспільстві ще є дух пригод».

— І дякуємо, що доставили цю посилочку точно в правильне місце. Якщо пощастить і ми зможемо розгорнути той екран від Сонця на синхронній орбіті, то вже скоро матимемо якісь постійні моря. А тоді вже висадимо коралові рифи, щоб натворити вапна

й витягти з атмосфери надлишок CO_2 — я сподіваюсь дожити до цього і побачити все на власні очі!

«І я сподіваюсь, що побачиш», — подумав Пул у тихому захваті. Він часто пірнав у тропічних морях на Землі й насолоджувався виглядом незвичних барвистих істот, таких химерних, що аж важко повірити, буцім може існувати щось дивніше, навіть на планетах під іншим сонцем.

— Посилка доставлена вчасно, отримання підтверджене, — сказав капітан Чендлер з явним вдоволенням. — Бувай, Венеро! Ганімеде, ми вже йдемо.

МІС ПРІНГЛ

ПЕРЕДАТИ ВОЛЛЕС

Привіт, Індро. Так, ти цілком мала рацію. Я таки сумую за нашими маленькими дискусіями. Ми з Чендлером добре порозумілися, а екіпаж спершу ставився до мене — ти посмієшся — як до священної реліквії. Але вони потроху приймають мене і вже навіть почали піднімати мене на глузи (знаєш цю ідіому?).

Трохи дратує, що не можна поговорити по-справжньому: ми вже перетнули орбіту Марса, тож радіосигналові вже знадобиться більш як година, щоб проскочити туди й сюди. Але є й одна перевага — ти не можеш мене урвати...

Хоч до Юпітера нам летіти якийсь тиждень, я був подумав, що зможу в цей час розслабитися. Анітрохи: руки почали чухатися, і я не втримався й повернувся до школи. Я почав базове підготування в одному з «Голіафових» мінічовників — знову з самого початку. Може, Дім навіть дозволить мені полетіти самому...

Він не набагато більший за капсули «Діскавері», але такий інакший! Насамперед, звісно, тут не використовуються ракети: ніяк не можу звикнути до розкоші інерційного двигуна й необмеженої дальності польоту. Якби довелося, міг би повернутися в ньому на Землю — хоч, мабуть, мені за той час захочеться — пам'ятаєш фразу, я вже якось використовував цю фразу? — залізи на стіну.

Але найбільша відмінність полягає в системі керування. Для мене виявилось непросто звикнути керувати без рук — а комп'ютерові довелося вчитися розпізнавати мої голосові команди. Спочатку він через кожні п'ять хвилин перепитував: «Ви справді мали це на увазі?» Знаю, що було б зручніше використовувати нейрошолом, але я ще не цілком упевнено ним користуюся. І не знаю, чи взагалі колись звикну до того, що мої думки щось читає.

До речі, човник називається «Фалкон». Це хороша назва — і я засмутився, коли зрозумів, що ніхто на борту не знає, що вона походить аж із часів місій «Аполлон», коли ми вперше висаджувалися на Місяці...

Ой-ой, хотілося сказати набагато більше, але капітан кличе. Повертаюся до класної кімнати. Цілую і кінець зв'язку.

**ЗБЕРЕГТИ
ПЕРЕСЛАТИ**

Привіт, Френку, це Індра дзвонить — якщо це правильне слово! — зі свого нового думкописця, — у старого стався нервовий зрив, ха-ха, — тож буде багато помилок, нема часу редагувати. Сподіваюся, що ти розбереш.

ГАРНІТУРА! Канал один-нуль-три, запис із дванадцяти тридцяти — поправка — тринадцяти тридцяти. Пробач...

Сподіваюся, мій старий пристрій можна відремонтувати — він знав усі мої коди й скорочення — можливо, йому допоможе трохи психоаналізу, як робили у твої часи — ніколи не розуміла, як Фронтові — тобто Фройдіві, ха-ха, — нісенітниці протрималися так довго — до речі, натрапила на означення кінця двадцятого сторіччя — тобі може сподобатися — щось таке — цитата: Психоаналіз — заразна хвороба, що розповсюдилася з Відня приб. 1900 року, нині невідома в Європі, але трапляються спалахи серед багатих американців — кінець цитати. Смішно?

Знову пробач — це проблема з думкописцями — важко триматися теми — чя 12€ ц 888 5***** oi98д2-нуивс ЧОРТ... СТОП РЕЗЕРВНА КОПІЯ.

Я щось не те зробила? Спробую знову. Ти згадав Денила... пробач, що ми завжди уникали питань про нього — знаю, що тобі цікаво, але в нас була доволі поважна причина — пам'ятаєш, як ти колись назвав його неособою?... непогана здогадка!..

Ти колись питав мене про злочинність у наші дні — я сказала, що будь-яка така цікавість патологічна — можливо, спричинена нескінченними відразними телепередачами твого часу — ніколи не могла подивитися довше, ніж кілька хвилин... гидота!

ДВЕРІ ПІДТВЕРДЖУЮ! О, ПРИВІТ, МЕЛІНДО, ПРОБАЧ, ПРИСЯДЬ, Я ВЖЕ МАЙЖЕ ЗАКІНЧИЛА...

Так — злочинність. Завжди скількись є... Незаглушуваний шум у будь-якому суспільстві. Що робити?

Ваше рішення — в'язниці. Фінансовані урядом фабрики згубних шляхів, що витрачали на утримання одного в'язня вдсятеро більше, ніж дохід середньої родини! Повне божевілля... Вочевидь, щось було не так з тими, хто найгучніше кричав, що треба більше в'язниць — ось кому потрібен психоаналіз! Але будьмо справедливі — до вдосконалення електронного моніторингу й контролю справжньої альтернативи не було — ти б бачив, як радісний натовп повалив стіни в'язниць — нічого подібного не траплялося з часів Берліна за п'ятдесят років до того!

Так — Денил. Не знаю, що він вчинив — і не сказала б тобі, якби й знала, — але припускаю, що в його психологічному профілі щось вказувало на те, що він стане хорошим — що то за слово? — камертоном... ні, камердинером. На деяку роботу дуже важко знайти охочих — не знаю, як би ми впоралися, якби злочинності не було! Хай там як, сподіваюся, що його скоро деконтролюють і повернуть до нормального суспільства.

ВИБАЧ, МЕЛІНДО, ВЖЕ МАЙЖЕ КІНЕЦЬ

Ось і все, Френку, привіт Дімітрі — ви вже, мабуть, на півдорозі до Ганімеда — цікаво, чи хтось і колись скасує Айнштайна, щоб можна було говорити через космос у реальному часі!

Сподіваюся, цей пристрій скоро до мене звикне. Інакше шукатиму справжнього антикварного текстового редактора двадцятого сторіччя... Повіриш, я колись навіть опанувала той сміховинний ЙЦУКЕН-ГШЦЗХІ, якого ви кілька сотень років не могли позбутися?

Цілую і бувай.

Привіт, Френку, це знову я. Ще нема підтвердження, що ти отримав мого останнього...

Дивно, що ти летиш до Ганімеда й мого старого друга Теда Хана. Але це, певно, не такий вже й збіг: його потягла туди та сама загадка, що й тебе...

Спершу треба дещо тобі про нього розказати. Його батьки над ним зле пожартували, нарикши його Теодором. Це ім'я скорочується — ніколи його так не називай! — до Тео. Розумієш, про що я?

Не можу позбутися думки, що саме це штовхає його вперед. Не знаю нікого з таким розвиненим інтересом до релігії — ні, одержимістю. Краще тебе попередити: він буває нудний.

До речі, оціни мої успіхи. Я сумую за старим думкописцем, але вже нібито опановую й цей пристрій. Не припустилася грубих — як ти їх називав? — фейлів — глюків — ляпів — принаймні поки що. Не впевнена, що слід тобі казати, бо ти можеш випадково вибовкати, але мое таємне прізвисько для Теда — «Останній езуїт». Ти мусиш про них знати — Орден ще був дуже активний у твої часи.

Дивовижні люди — часто, великі науковці — неперевершені дослідники, що зробили неймовірно багато добра і наробили стільки ж шкоди. Одна з найвищих іроній історії — щирі й кмітливі шукачі правди, водночас їхня філософія безнадійно викривлена марновір'ям...

Чгувт2л3от вуук 2лушво вцзз

Чорт. Емоції прорвалися, і я втратила контроль. Один, два, три, чотири... настав час усім добрим людям прийти на поміч партії... отак краще.

Хай там як, у Теда такий самий вид шляхетної рішучості; не сперечайся з ним, бо він проїде по тобі, як паровий каток.

До речі, що воно за парові катки? Ними прасували одяг? Уявляю, як то було незручно...

Проблема з думкописцями... надто легко відхилилися в будь-який бік, як не намагайся стримуватися... щось таки мусить бути сказане на захист клавіатур... впевнена, що вже казала щось подібне...

Тед Хан... Тед Хан... Тед Хан.

Він і досі відомий на Землі принаймні двома своїми висловами: «Цивілізація і Релігія несумісні» та «Вірувати — це вірити в те, що, як ви знаєте, неправда». Знаєш, мені здається, що другий вислів — не оригінальний, а коли й так, то тут він найближче в житті наблизився до жарту. Він аніскілечки не усмінувся, коли я випробувала на ньому свій улюблений — сподіваюсь, ти такого не чув. Він явно походить із твого часу.

Декан нарікає на своїх викладачів. «Чому вам, науковцям, потрібне таке дороге обладнання? Чому ви не можете як математики? Їм тільки й треба, що дошка й кошик для сміття. А ще краще — як філософи. Тим і кошика не треба...» Ну, можливо, Тед чув його й раніше... Думаю, як і більшість філософів...

Хай там як, передавай мої вітання — і ніколи, повторюю, ніколи не втягуйся з ним у суперечку!

Цілую і шлю найкращі побажання з Африканської вежі.

ПЕРЕПИСАТИ. ЗБЕРЕГТИ.

ПЕРЕСЛАТИ — ПУЛ

Розділ 16. За капітановим СТОЛОМ

Прибуття такого почесного гостя викликало певні заворушення в тісному внутрішньому світі «Голіафа», але екіпаж пристосувався до них з добрим гумором. Щодня о 18:00 уся команда збиралася на вечерю в кают-компанії, де за умов невагомості могло зручно розміститися тридцять людей, якщо рівномірно розташувати всіх на стінах. Однак у робочих зонах корабля більшу частину часу підтримувалася місячна сила тяжіння, тож у ній існувала беззаперечна підлога — і більш ніж вісім тіл уже ставали натовпом.

Напівкруглий стіл, що розсувався навколо автокухаря для трапези, якраз вміщував за собою команду з семи людей з капітаном на почесному місці. Один гість створював проблему того, що за кожною трапезою хтось мусив їсти наодинці. Після тривалого добродушного диспуту вирішили робити цей вибір в алфавітному порядку, але не справжніх імен, яких майже не використовували, а прізвиськ. Минуло трохи часу, поки Пул до них призвичаївся: «Гвинт» (інженер конструкцій), «Зоря» (орбіти й навігація), «Перша» (перша помічниця), «Пульс» (підтримка життєдіяльності й медицина), «Руш» (двигуни й живлення) і «Чип» (комп'ютери й комунікації).

Під час десятиденної мандрівки, поки Пул слухав історії, жарти й нарікання своїх тимчасових товаришів у кораблі, він дізнався більше про Сонячну систему, ніж за проведені на Землі місяці. Усі на борту явно тішилися новому й, мабуть, наївному слухачеві,

публіці з однієї людини, але Пул рідко куплявся на їхні вигадливіші історії.

Втім, деколи було важко провести межу. Ніхто посправжньому не вірив у Золотий астероїд, який усі вважали байкою родом з двадцять четвертого століття. Але як щодо меркуріанських плазмоїдів, про які за минулі п'ятсот років повідомляли щонайменше десяток надійних свідків?

Найпростішим поясненням було те, що вони — родичі кульової блискавки, відповідальної за так багато повідомлень про «Нерозпізнаний літальний об'єкт» на Землі й Марсі. Але деякі спостерігачі присягалися, що вони бачили їхню цілеспрямованість і навіть допитливість, коли стикалися з ними зблизька. Нісенітниця, відповідали скептики, звичайне електростатичне притягання!

Це неминуче привело до дискусій про життя у Всесвіті, і Пул усвідомив, що вже не вперше захищає власну еру від крайнощів легковір'я і скептицизму. Хоч манія під назвою «Прибульці серед нас» стихла, ще коли він був малим, навіть у 2020-х Космічне управління продовжували засипати зверненнями шаленці, які заявляли, що з ними контактували — або їх викрали — гості з інших планет. Їхня манія посилювалася медіями, що експлуатували сенсації, і весь цей синдром пізніше увійшов у медичну літературу як «хвороба Адамські», за іменем Джорджа Адамські, який написав три книжки про свої подорожі з прибульцями.

Відкриття МАТ-1 парадоксальним чином поклало край цій жалюгідній маячні, продемонструвавши, що чуже розумне життя справді десь існувало, але, воче-

видь, не цікавилося людством кілька мільйонів років. МАТ-1 також переконливо спростувала жменьку науковців, які вважали, що життя вище від бактеріального рівня — явище таке неймовірне, що людська раса — єдина в Галактиці, якщо не в усьому космосі.

Екіпаж «Голіафа» більше цікавився технологіями, а не політикою й економікою Пулової епохи, і їх особливо зачаровувала революція, що сталася за його власного життя — кінець ери викопного палива, викликаний опануванням вакуумної енергії. Їм було важко повірити в задушені смогом міста двадцятого сторіччя, у сміття, жадобу й страхітливі природні катастрофи Нафтового періоду.

— Не звинувачуйте мене, — сказав Пул, хоробро відбиваючись від раунду критики. — Подивіться хоча б, якої біди наробили у двадцять першому столітті.

Хор за столом одразу спитав: «Ти про що?»

— Ну, почалася так звана безмежна епоха, коли люди дістали тисячі кіловатів дешевої чистої енергії для своїх забавок — ви ж знаєте, що сталося!

— А, ти про Термальну кризу. Але ж її подолали.

— Врешті-решт так — після того, як ви вкрили половину Землі рефлекторами, щоб відбивати сонячний жар назад у космос. А то тепер вона була б така ж пропарена, як та Венера.

Знання екіпажу про історію третього тисячоліття були такі на диво обмежені, що Пул — завдяки широкій освіті, здобутій у Зоряному місті, — часто дивувався їх подробицями подій, що відбулися через кілька століть після його часу. Однак йому лестило те, як добре вони були знайомі з бортовим журналом «Діскавері»,

що став одним із класичних документів Космічної ери. Той журнал вважали чимось на кшталт саги вікінгів; Пулові часто доводилося нагадувати собі, що він був десь посередині в часі між «Голіафом» і першими кораблями, що перетнули західний океан...

— У ваш День 86, — нагадала йому Зоря за столом під час п'ятої вечері, — ви пройшли за дві тисячі кілометрів від астероїда 7794 і випустили до нього зонд. Ти пам'ятаєш?

— Звісно, — відповів він доволі різко. — Для мене це сталося менш як рік тому.

— Гм, пробач. Ну, завтра ми пролетимо ще ближче від астероїда 13445. Хочеш подивитися? З автонаведенням і фіксацією кадру в нас має бути вікно десь десять мілісекунд.

Одна сота секунди! Ті кілька хвилин на «Діскавері» здавалися доволі насиченими, але тут усе мало статися в п'ятдесят разів швидше.

— Якого він розміру? — спитав Пул.

— Тридцять на двадцять на п'ятнадцять метрів, — відповіла Зоря. — Схожий на побиту цеглину.

— Шкода, що нема чим у нього вистрілити, — сказав Руш. — Ви ніколи не думали, чи 7794 не вдарить у відповідь?

— І на думку не спадало. Але ми дали астрономам багато корисної інформації, тож це було варте ризику... Хай там як, одна сота секунди начебто не варта клопоту. Все одно дякую.

— Розумію. Коли бачив один астероїд, то бачив їх усіх...

— Неправда, Чипе. Коли я був на Еросі...

— Та ти нам уже десять разів розповідав...

Пул абстрагувався від обговорення так, що воно стало беззмістовним фоновим шумом. Він був на тисячу років у минулому, пригадував єдине пожвавлення на борту «Діскавері» перед кінцевою катастрофою. Хоч вони з Боуменом чудово знали, що 7794 був просто позбавленим життя й повітря уламком каменя, це знання не дуже вплинуло на їхні почуття. То була єдина тверда матерія, з якою вони зіткнулися по цей бік Юпітера, і вони дивилися на неї з емоціями моряків у довгій мандрівці океаном, що обминали землю, на якій не могли висадитися.

Він повільно повертався то одним боком, то іншим, і строкаті клапті світла й тіні розсипалися його поверхнею у випадковому порядку. Іноді він виблискував, як далеке вікно, як літак або вихід кристалічної породи під променями Сонця...

Він також пригадував, як наростала напруга, поки вони чекали, щоб дізнатися, чи добре прицілилися. Влучити в таку малу мішень, що рухалася з відносною швидкістю двадцять кілометрів на секунду, з відстані дві тисячі кілометрів було нелегко.

А тоді на темній ділянці астероїда з'явився раптовий сліпучий вибух світла. Маленька куля — чистий уран-238 — ударив його зі швидкістю метеора: за частку секунди вся його кінетична енергія перетворилася на світло. Хмарка розжареного газу миттєво вивергнулася в космос, і камери «Діскавері» записали швидко затухлі спектральні лінії, вишукуючи примітні ознаки розігрітих атомів. Через кілька годин астрономи на Землі вперше дізналися про склад кори

астероїда. Особливих несподіванок не було, але кілька пляшок шампанського таки пройшли по колу.

Сам капітан Чендлер брав невелику участь у дуже демократичних диспутах за своїм напівкруглим столом: йому ніби подобалося давати екіпажеві розслабитися й виражати почуття в такій неформальній атмосфері. Було лиш одне неписане правило: ніяких ділових розмов за їжею. Якщо були якісь технічні або експлуатаційні проблеми, з ними слід було розібратися деінде.

Пула спершу здивувало — і трохи шокувало — те, якими поверховими були знання екіпажа про системи «Голіафа». Він часто питав про таке, на що можна було легко відповісти, але його тільки скеровували до бази даних корабля. Однак трохи згодом він зрозумів, що та глибока підготовленість, яку він здобув свого часу, вже була неможлива: тут діяло надто багато складних систем, щоб будь-який людський розум міг усе це опанувати. Різні спеціалісти мали знати тільки те, що робило певне обладнання, а не як воно це робило. Надійність залежала від резервування й автоматичних перевірок, а людське втручання скоріше могло нашкодити, аніж допомогти.

На щастя, у цьому польоті воно й не знадобилося: то була нуднувата мандрівка, про яку міг мріяти будь-який капітан. У небі спереду корабля домінувало молоде сонце — Люцифер.

Частина III

ГАЛІЛЕЄВІ СУПУТНИКИ

(Уривок з «Путівника туриста зовнішньою Сонячною системою», тільки текст, версія 219.3)

Навіть сьогодні велетенські супутники того, що колись було Юпітером, становлять величезну таємницю. Чому чотири супутники, що обертаються довкола одного небесного тіла й дуже схожі між собою за розмірами, такі різні в більшості інших аспектів?

Тільки щодо Іо, найближчого до Юпітера супутника, цьому можна дати переконливе пояснення. Вона так близько до планети-господаря, що гравітаційні припливи, які постійно переколюють її всередині, створюють колосальну кількість тепла — насправді, так багато, що поверхня Іо напіврозтоплена. Це небесне тіло з найактивнішою вулканічною діяльністю в Сонячній системі; карти Іо мають період напіврозпаду, що триває якихось кілька десятиліть.

Хоч у такому нестабільному середовищі ніколи не були засновані постійні людські бази, тут численні рази висаджувалися роботи, і вона перебуває під їхнім постійним наглядом. (Про трагічну долю експедиції 2571 див. статтю «Бігль-5».)

Європа, друга від Юпітера, раніше була повністю вкрита кригою, а на її поверхні, крім мережі розломів, не проявлялося багато примітних рис. Припливні сили, що домінують на Іо, були тут менш потужні, але створювали достатньо тепла, щоб дати Європі океан рідкої води, в якому розвинулися численні дивні форми життя.

2010 року космічний корабель «Цянь» зробив посадку на Європі, на одному з нечисленних виходів твердої породи, що пробився через кірку криги. Цим він потривожив якесь створіння з європейської безодні й був знищений (див. космічні кораблі «Цянь», «Галексі», «Юніверс»).

З часу перетворення Юпітера на мінісонце Люцифер у 2061 році, майже весь льодовий покрив Європи розтанув, а масштабна вулканічна активність створила кілька невеликих островів.

Загальновідомо, що на Європі ніхто не висаджувався майже тисячу років, але штучні супутники тримають її під постійним наглядом.

На Ганімед, найбільший супутник у Сонячній системі (діаметр — 5260 кілометрів), також вплинуло новостворене сонце, і його екваторіальні регіони досить прогрілися, щоб підтримувати земні форми життя, хоч на ньому поки що немає придатної для дихання атмосфери. Більшість тутешніх жителів активно залучена до терраформування й наукових дослідів. Головний населений пункт — Анубіс (нас. 41000 осіб), що лежить неподалік південного полюса.

Каллісто зовсім інша. Уся її поверхня вкрита ударними кратерами всіх розмірів, і їх так багато, що вони

перетинаються один з одним. Бомбардування мало тривати мільйони років, бо новіші кратери повністю стерли сліди раніших. На Калісто не засновано постійних баз, але є кілька автоматичних станцій.

Розділ 17. Ганімед

Для Френка Пула було незвично проспати, але йому не давали виспатися дивні сни. Минуле й теперішнє нерозривно переплелися; іноді він був на «Діскавері», іноді — в Африканській вежі, а іноді — знову малим хлопцем серед друзів, про яких думав, що давно їх позабував.

«Де я?» — спитав він себе, борючись, щоб повернутися до свідомості, як плавець прагне дістатися поверхні. Просто над його ліжком було віконце, закрите недостатньо щільною завіскою, що частково пропускала всередину світло. Колись, у середині двадцятого століття, літаки були такі повільні, що в них пропонували спальні місця в першому класі: Пулові так і не вдалося випробувати цю ностальгійну розкіш, яку в його часи продовжували рекламувати якісь туристичні організації, але він легко міг уявити, що робить це зараз.

Він відсунув завіску і визирнув. Ні, він прокинувся не в земному небі, хоч пейзаж, що розгортався внизу, був чимось подібний до Антарктики. Але Південний полюс ніколи не міг похвалитися одночасним сходом двох сонць, назустріч яким летів «Голіаф».

Корабель обертався на орбіті висотою менше за сто кілометрів над чимось схожим на величезне переоране поле, легенько притрушене снігом. Але орач, певно,

був нетверезий, — або його навігаційна система сказилася, — тому що борозни тяглися в усіх напрямках, іноді перетинаючи одна одну або самих себе. Тут і там місцевість поплямували ледве помітні круги — примарні кратери від падінь метеоритів цілі еони тому.

«Значить, це Ганімед, — сонно здогадався Пул. — Найдальший форпост людства! Нащо розважливій людині тут жити? Ну, я часто так думав, коли пролітав над Гренландією чи Ісландією взимку...»

У двері постукали, почулося: «Можна зайти?», і капітан Чендлер так і зробив, не дочекавшись відповіді.

— Подумали, що дамо тобі поспати до посадки — те святкування кінця подорожі тривало довше, ніж задумувалося, але я не міг вкоротити його, бо ризикував би нарватися на заколот.

Пул засміявся.

— А в космосі колись бували заколоти?

— О, ще й немало, але не в мій час. Коли ми вже згадали цю тему, можна сказати, що цю традицію започаткував Еал... пробач, — думаю, не варто було, — дивись, онде Ганімед-сіті!

З-за обрію з'явилося щось схоже на перехрещене мереживо вулиць і кварталів з майже прямими кутами, але легенькою неправильністю, що характерна для будь-якого поселення, що розросталося без центрального планування. Його розтинала навпіл широка річка — Пул пригадав, що екваторіальні регіони Ганімеда тепер стали досить теплі для існування рідкої води — і все це нагадало йому стару ксилографію середньовічного Лондона, яку він колись бачив.

Тоді Пул помітив, що Чендлер дивиться на нього з усмішкою... і вся ілюзія розпалася, коли він усвідомив масштаб того «міста».

— Ганімедяни, — сухо сказав Пул, — мали бути доволі великими, коли робили дороги завширшки п'ять чи десять кілометрів.

— А в деяких місцях і по двадцять. Вражає, га? І все це результат того, як розтягувалася й стискалася крига. Мати-природа дуже майстерна... Я міг би показати тобі ділянки, що на вигляд ще штучніші, але вони не такі великі, як ця.

— Коли я був малим, то в нас стався великий переполюх через обличчя на Марсі. Звісно, виявилось, що то пагорб, вирізьблений піщаними бурями... таких і в земних пустелях повно.

— Хіба ж не сказав хтось, що історія завжди повторюється? Таку саму маячню розказували й про Ганімед-сіті: якісь дурники казали, що його побудували чужинці. Але боюся, що це місто довго не протримається.

— Чому? — здивовано спитав Пул.

— Воно вже розпадається, бо Люцифер прогріває вічну мерзлоту. Через сотню чи скільки років ти вже й не впізнаєш Ганімед... Ось край озера Гільгамеш — якщо придивишся — он там, праворуч...

— Тепер бачу. Що там коїться — вода ж не кипить, навіть за такого низького тиску?

— То станція електролізу. Не знаю, скільки казнальйонів кілограмів кисню на день. Звісно, водень піднімається вгору й розсіюється, як ми сподіваємось.

Голос Чендлера затих. Тоді він продовжив іншим, незвичним тоном:

— Уся та прекрасна вода — Ганімедові не потрібно й половини! Не кажи нікому, але я тут працюю над способом відправити трохи на Венеру.

— Легший, ніж штурхати комети?

— Що стосується причетної енергії, так — на Ганімеді друга космічна всього три кеме на годину. І так значно, значно швидше — роки замість десятиліть. Але є кілька практичних перепон.

— Та певно, що є. Ти хочеш запускати її електромагнітними катапультами?

— О ні, я б використав вежі, що піднімалися б високо в атмосферу — як на Землі, тільки набагато менші. Ми б перепомпували воду на вершину, заморозили майже до абсолютного нуля й дозволили б Ганімедові запустити її своїм обертанням у правильному напрямку. Трохи води випарується за час перельоту, але більша частина долетить — що смішного?

— Пробач, я сміюся не з твоєї ідеї. Просто ти викликав такий живий спогад. У нас колись був садовий розбризкувач — його постійно розкручували струмені води, що лилися з нього. Ти плануєш те саме — у трохи більшому масштабі... використовуючи для цього цілий Ганімед...

Раптом ще один образ із минулого затулив усе інше. Пул пригадав, як спекотними аризонськими днями вони з Ріккі любили ганятися одне за одним у хмарках живої імлі від садового розбризкувача, що повільно обертася.

Капітан Чендлер був набагато чутливішою людиною, ніж прикидався: він знав, коли настав час іти.

— Треба вернутися на місток, — хрипко сказав він. — Побачимося після посадки в Анубісі.

Розділ 18. «Гранд Готель»

«Гранд Готель» на Ганімеді — неминуче прозваний по всій Сонячній системі «Гранімедом» — був абсолютно не такий пишний, як можна було подумати з назви, а на Землі, певно, був би щасливий дістати бодай півтори зірки. А що найближча конкуренція перебувала на відстані кількох сотень мільйонів кілометрів, то його керівництво майже не відчувало потреби необґрунтовано надриватися.

Втім, Пул ні на що не нарікав, хоч йому часто хотілося, щоб Денил знову був поруч, допомагав йому з механікою життя й покращував комунікацію з напіврозумними пристроями, якими він був оточений. Він пізнав коротку мить паніки, коли за (живим) коридорним зачинилися двері, бо той так сповнився пошани до гостя, що не пояснив, як у номері що працювало. Після п'яти хвилин безплідних звертань до непроникних стін, Пул нарешті налагодив контакт із системою, що розуміла його акцент і команди. Який заголовок міг би вийти в «Усіх світах» — «Історичний астронавт загинув від голоду в пастці готельного номера на Ганімеді»!

І в цьому була б подвійна іронія. Мабуть, назва єдиного люксового номера в «Ганімеді» не могла бути

інакшою, але для нього стало справжнім шоком побачити прадавню голограму свого корабельного товариша в парадній уніформі та на повний зріст, коли його привели до номера Боумена. Пул навіть упізнав знімок: у той же час, за кілька днів до початку місії, був зроблений і його власний офіційний портрет.

Він скоро з'ясував, що більшість його товаришів з «Голіафа» мали в Анубісі домівки й не могли дочекатися зустрічі зі своїми половинками під час запланованої двадцятиденної стоянки. Його майже негайно захопило суспільне й професійне життя поселення першопрохідців, і тепер уже Африканська вежа здавалася йому далеким сном.

Як і в багатьох американців, у глибині душі в Пула теж була ностальгіяна прихильність до маленьких спільнот, де всі знали всіх — у справжньому світі, а не у віртуальності кіберпростору. Анубіс, постійне населення якого було менше, ніж у Флегстаффі за його пам'яті, був непоганим наближенням до цього ідеалу.

Три головні герметичні бані по два кілометри в діаметрі кожна стояли на плато з краєвидом на льодове поле, що безперервно тяглося аж до обрію. Друге сонце Ганімеда — колись відоме під назвою Юпітер — ніколи не дало б досить тепла, щоб розтопити полярні шапки. У цьому була принципова причина заснування Анубіса в такому негостинному місці: фундаменти міста навряд чи зсунуться ще принаймні кілька століть.

А всередині бань було легко геть забути про зовнішній світ. Коли Пул опанував механізми номера Боумена, він з'ясував, що йому був доступний обмежений, але ефектний вибір середовищ. Він міг посидіти під

пальмами на березі Тихого океану й слухати ніжний шепіт хвиль або — якби захотілося — тропічний ураган. Він міг повільно летіти над вершинами Гімалаїв або неймовірними каньйонами долини Марінера. Міг прогулюватися садами Версаля або вулицями половини десятка великих міст у широко розкидані в часі періоди їхньої історії. Навіть якщо готель «Гранімед» і не був одним з визнаних найкращих курортів Сонячної системи, він міг похвалитися вигóдами, що й не снилися його найвідомішим попередникам на Землі.

Але було сміховинно віддаватися земній ностальгії, коли вже перетнув половину Сонячної системи, щоб побачити цей дивний новий світ. Спочатку Пул експериментував, а надалі під час чимраз коротших годин дозвілля шукав компроміс між насолодою і на-тхненням.

На його великий жаль, він ніколи не бував у Єгипті, тож дуже тішився, коли міг розслабитися під поглядом Сфінкса — яким той був до його суперечливої «реставрації» — і стежити, як туристи спинаються на масивні блоки Великої піраміди. Ілюзія була бездоганна, крім прикордонного району, де пустеля проти-стояла трохи потертому килиму в номері Боумена.

Однак небо було таке, якого не могли бачити ніякі людські очі, поки не минуло п'ять тисяч років, відколи в Гізі поклали останній камінь. Але то була не ілюзія, а дивна й мінлива реальність Ганімеда.

Через те що цей супутник — як і його товариші — залишився без власного обертання через припливне сповільнення від Юпітера, сонце, що народилося

з гігантської планети, висіло в небі без руху. На один бік Ганімеда увесь час лилося світло Люцифера, і хоч іншу півкулю часто називали «Нічним боком», ця назва вводила в оману так само, як і набагато старіша фраза «Темний бік Місяця». Як і на зворотний бік супутника Землі, на «Нічний бік» половину свого довгого дня падало яскраве світло старого Сонця.

Через один збіг, який скоріше додавав плутанини, аніж допомагав, Ганімед робив оберт навколо Люцифера рівно за тиждень — сім діб і три години. Спроби створити календар на базі «один день на Ганімеді = один земний тиждень» спровокували стільки непорозумінь, що його відкинули століття тому. Як і всі інші жителі Сонячної системи, місцеві використовували Універсальний час, частіше називаючи свої двадцятичотирьохгодинні дні порядковими номерами, аніж назвами.

А що новонароджена атмосфера Ганімеда ще й досі була доволі тонка й майже безхмарна, то парад небесних тіл давав нескінченну виставу. Найближчі до них, Іо й Калісто, кожна були завбільшки десь із половину Місяця, як його видно з Землі — єдине, що вони мали спільного. Іо була так близько до Люцифера, що їй треба було менш як два дні, щоб прогнатися орбітою, і за лічені хвилини її рух ставав дуже помітним. Калісто, що оберталася вчетверо далі за Іо, закінчувала своє неквапне коло за два ганімедські дні — або за шістнадцять земних.

Фізичний контраст між двома супутниками був ще примітніший. Глибоко заморожена Калісто майже не змінилася через Юпітерове перетворення на міні-

сонце: вона й досі була пустелею з мілкими крижаними кратерами, які лежали так щільно, що на всій поверхні цього супутника не було жодної діляночки, що убереглася б від численних ударів у часи, коли величезне гравітаційне поле Юпітера змагалось з Сатурновим за те, хто підбере більше уламків із зовнішніх областей Сонячної системи. Відтоді, крім кількох випадкових влучань, на Калісто кілька мільярдів років нічого такого не відбувалося.

А на Іо щось відбувалося щотижня. Як зазначив один місцевий дотепник, до утворення Люцифера Іо була пеклом, а після того стала пеклом розігрітим.

Пул часто наближав зображення того племенистого ландшафту й заглядав у сірчані горлянки вулканів, які постійно змінювали вигляд території, площею більшою за Африку. Іноді розжарені фонтани ненадовго злітали на сотні кілометрів у космос, наче велетенські вогненні дерева, що росли на позбавленому життя супутнику.

Повені розтопленої сірки розтікалися від вулканів та отворів, і непостійна речовина мінилася у вузькому спектрі червоного, помаранчевого й жовтого подібно до хамелеона, перетворюючись на строкаті алотропи. До світанку Космічної ери ніхто й не уявляв, що такий світ міг існувати. Хоч спостерігати за нею зі свого зручного місця було захопливо, Пулові важко вірилося в те, що люди колись ризикнули висадитися там, де навіть роботи бояться ступати... Однак найбільше його цікавила Європа, що в найближчій точці здавалася майже такою ж, як самотній Місяць із Землі, але пробігала крізь усі свої фази всього за чотири дні. Хоч Пул абсолютно не усвідомлював символізму,

коли вибирав свій приватний пейзаж, зараз йому здавалося цілком доречним, що Європа висіла в небі над іншою великою загадкою — Сфінксом.

Коли Пул попросив показати те, що бачить просте око, він навіть без збільшення розгледів, як сильно Європа змінилася за тисячу років, відколи «Діскавері» вирушив до Юпітера. Павутинчаста мережа вузьких смуг і ліній, що колись повністю вкривала найменший з Галілеєвих супутників, тепер зникла скрізь, за винятком полюсів. Там глобальна кора кілометрової завтовшки криги не була розтоплена новим сонцем Європи: деінде хвилювалися й викіпали в рідку атмосферу незаймані океани, за температури, яку на Землі назвали б кімнатною.

Та температура також була зручна для істот, що з'явилися після танення суцільного льодяного щита, який водночас тримав їх у полоні й захищав. Орбітальні супутники-шпигуни, що передавали подробиці розміром до сантиметрів, простежили, як європейські види еволюціонували до стадії амфібій: хоч вони й досі проводили більшу частину часу під водою, «європці» почали споруджувати найпростіші будівлі.

Те, що таке могло трапитися за якусь тисячу років, було приголомшливим, але ніхто не сумнівався, що пояснення цьому криється в останньому й найбільшому з Монолітів — багатокілометровій «Великій стіні», що стояла на березі Галілейського моря.

І ніхто не сумнівався, що він теж своїм таємничим способом спостерігав за експериментом, який почав на цьому супутнику — як робив на Землі чотири мільйони років тому.

Розділ 19. Божевілля людства

МІС ПРІНГЛ
НАДІСЛАТИ — ІНДРА

Моя люба Індра, даруй, що я навіть не надиктував тобі повідомлення раніше — звісно, причина цьому така звичайна, що я навіть її не називатиму.

Відповідь на твоє питання — так, я почуваюся в «Гранімеді» досить зручно, але проводжу там дедалі менше часу, хоч і насолоджуюся небесним видовищем, яке влаштував собі просто в номері. Минулої ночі пуповина магнітного поля, що поєднує Іо з Юпітером — тобто з Люцифером, — видала чудову блискавкову виставу. Було дуже схоже на полярне сяйво Землі, але набагато видовищніше. Радіоастрономи відкрили його ще до мого народження.

До речі, про стародавні часи: ти знала, що в Анубісі є шериф? Думаю, що вони перегинають з духом піонерів-першопрохідців. Згадую дідові історії про Аризону... Треба дати кільком із них шанс на Ганімеді...

Це може прозвучати по-дурному — але я й досі не звик перебувати в номері Боумена. Увесь час озирваюся через плече...

Як я проводжу час? Майже так, як в Африканській вежі. Зустрічаюся з місцевою інтелігенцією, хоч, як можна було очікувати, її тут негусто (сподіваюся, нас ніхто не прослуховує). І користаюся — в реальності й віртуальності — тутешньою освітньою системою; здається, вона дуже хороша, хоч і трохи більше технічно зорієнтована, ніж тобі б сподобалося. Звісно, у такому ворожому середовищі це неминуче...

Але вона допомогла мені зрозуміти, чому люди тут живуть. Тут є виклик — мета, якщо хочеш, — який я рідко знаходив на Землі.

Це правда, що більшість ганімедян тут і народилася, тож вони не знають іншого дому. Хоч вони — зазвичай — і надто ввічливі, щоб так казати, їм здається, що Планета-Мати стає декадентською. Це правда? А коли так, то що земляки — так вас називають місцеві — збираються з цим робити? Один зі шкільних класів, з яким я зустрівся, сподівається вас пробудити. Вони складають багатошарові Надзвичайно Секретні плани вторгнення на Землю. Не кажи, що я вас не попереджав...

Я їздив в одну мандрівку за межі Аноубіса, на так званий Нічний бік, звідки ніколи не видно Люцифера. Ми вдесьятьох — Чендлер, двоє з екіпажа «Голіафа», шість ганімедян — пішли в Дальню сторону й провели Сонце за обрій, так що настала справжня ніч. Грандіозно — дуже схоже на полярні зими на Землі, але небо геть чорне... Я відчув себе майже в космосі.

Ми чудово роздивилися всю Галілеєву команду й побачили, як Європа затемнює — пробач, затуляє — Іо. Звісно, наш похід спеціально планувався так, щоб усе це застати...

Деякі з менших супутників також видно, але подвійна зірка Земля—Місяць була набагато помітніша. Чи я не сумую за домом? Якщо чесно, то ні, але я сумую за новими друзями, яких там знайшов...

І пробач, я ще не зустрічався з доктором Ханом, хоч він і залишив мені кілька повідомлень. Обіцяю, що зроблю це за кілька днів — земних днів, а не ганімедських!

Передавай теплі вітання Джо — і привіт Денилові, якщо ти знаєш, що з ним сталося — він тепер знову звичайна людина? — а також поцілунок самій собі.

ЗАПАМ'ЯТАТИ ПЕРЕСЛАТИ

У Пуловому столітті ім'я людини часто підказувало щось про її зовнішність, але через тридцять поколінь це стало вже зовсім не так. Доктор Теодор Хан виявився по-скандинавськи таким білявим, що доречніше виглядав би в довгому кораблі вікінгів, аніж у кінному рейді степами Центральної Азії, однак він навряд чи був би надто загрозливий на вигляд у будь-якій з цих ролей, бо мав менше за сто п'ятдесят сантиметрів зросту. Пул не втримався від любительського психоаналізу: невисокі люди часто стають агресивними здобувачами, що, з натяків Індри Воллес, виявлялося непоганим описом єдиного осілого на Ганімеді філософа. Певно, без цих якостей Хан не вижив би в такому практично зорієнтованому суспільстві.

Анубіс був надто малим містом, щоб похвалитися університетським комплексом — розкішню, що й досі існувала на інших планетах, хоч багато хто вважав, що телекомунікаційна революція зробила їх застарілими. Натомість тут було дещо доречніше, а також на кілька століть старше — Академія, до того ж ще й із садочком з оливкових дерев, які задовольнили б і самого Платона, якби він ним пройшовся. Жарт Індри про те, що кафедрі філософії не потрібно нічого, крім дошки на стіні, явно не стосувався цього вишуканого середовища.

— Він створений з розрахунком на сімох людей, — гордо сказав доктор Хан, коли вони всілися на стільці, явно спроектовані так, щоб не бути надто зручними, — тому що це граничне число людей, з якими можна ефективно взаємодіяти. І, якщо врахувати дух Сократа, саме стільки було присутніх, коли Федон виголосив свою знамениту промову...

— Ту, що про безсмертя душі?

Хан так видимо здивувався, що Пул не стримав сміху.

— Я пройшов інтенсивний курс філософії перед випуском: коли складали наш навчальний план, хтось подумав, що печерним інженерам треба дати й трохи культури.

— Я радий це чути. Так трішки легше. Знаєте, я ще й досі не можу повірити своїй удачі. Ваше прибуття просто-таки спокушає мене повірити в чудеса! Я навіть подумав був, чи не податися на Землю, щоб з вами зустрітися — люба Індра розказала вам про мою, гм, одержимість?

— Ні, — відповів Пул не зовсім правдиво.

Доктор Хан явно був дуже втішений. Він був у захваті від того, що знайшов свіжу публіку.

— Ви могли чути, як мене називають атеїстом, але це не зовсім правда. Атеїзм неможливо довести, це так нецікаво. Аналогічно, хоч би яким це здавалося неймовірним, ми також ніколи не можемо бути певні, що Бог колись існував, а тепер гайнув у нескінченність, де його ніхто й ніколи не знайде... Як Гаутама Будда, я не займаю жодної позиції з цього питання. Моя зацікавленість лежить у царині психопатології, знаної як Релігія.

— Психопатологія? Доволі суворий вирок.

— Більш ніж виправданий історією. Уявіть, що ви розумний іншопланетник, якого цікавлять тільки підтверджені істини. Ви виявляєте один вид, що розділився на тисячі — ні, тепер на мільйони — племінних груп, що тримаються неймовірного розмаїття вірувань про походження Всесвіту й те, як у ньому слід поводитися. Хоч у багатьох з них ідеї схожі, навіть коли дев'яносто дев'ять відсотків їхніх теорій збігаються, одного відсотка, що залишився, досить, щоб вони почали вбивати й катувати одне одного через незначущі розбіжності своїх доктрин, що не мають для сторонніх жодного значення.

Як пояснити таку ірраціональну поведінку? Лукрецій влучив у самісінький центр цілі, коли сказав, що релігія — це побічний продукт страху, реакція на таємничий і часто недружній Всесвіт. Для більшої частини доісторичного людства вона могла бути необхідним злом. Але чому ж вона була більше злом, ніж необхідністю? І чому дожила до часів, коли вже не необхідна?

Я сказав «зло» — і саме це й маю на думці, бо страх часто приводить до жорстокості. Навіть побіжного знання про інквізицію досить, щоб соромитися того, що належиш до людського виду... Одна з найогидніших книг з коли-небудь опублікованих — це «Молот відьом», яку написали садисти-збоченці, що змальовували тортури, схвалені — і заохочувані! — церквою, щоб добути «зінання» в тисяч невинних літніх жінок, перш ніж їх спалити... Сам Папа Римський написав схвальну передмову!

Але більшість інших релігій, за кількома почесними винятками, були не менш погані, ніж християнство...

Навіть у вашому столітті маленьких хлопчиків тримали на ланцюгу й шмагали, поки вони не запам'ятавали цілі томи релігійної маячні, й крали в них дитинство й доросле життя, роблячи ченцями...

Мабуть, найбільше в цій справі збиває з пантелику те, як явні навіжені століття за століттям проголошували себе — і тільки себе — здатними отримувати послання від Бога. Якби всі ті послання узгоджувалися, справа була б врегульована. Але вони, звісно, страшенно суперечили одне одному, що ніколи не заважало самопризначеним месіям збирати сотні — іноді мільйони — прихильників, які були ладні битися на смерть проти таких самих затуманених вірян за мікроскопічну різницю в предметах віри.

Пул подумав, що прийшов час вставити слівце.

— Ви нагадали мені про один випадок з мого дитинства в рідному містечку. Один святий чоловік — у лапках — якось подумав, подивився, та й оголосив, що може творити дива — і за мінімум часу зібрав юрбу послідовників. І то не якихось невігласів чи неписьменних, вони часто були з найкращих родин. Я кожної неділі бачив дорогі машини, припарковані коло його, гм, храму.

— «Синдром Распутіна», як його називали, таких випадків за всю історію мільйони, траплялися в усіх країнах. І десь в одному випадку з тисячі культ живе протягом кількох поколінь. Що трапилося у вашому?

— Ну, конкуренти не зраділи, тож зробили, що могли, аби підірвати до нього довіру. Шкода, але я не пам'ятаю його імені, — він використовував якесь довге та індійське — Свами та якось там далі, — але

з'ясувалося, що сам він з Алабами. Одним з його трюків було видобувати святі предмети з повітря й вручати їх вірянам. Так сталося, що наш місцевий рабин був фокусником-любителем, тож він публічно продемонстрував усім, як це робиться. Що не змінило анічогісінько — вірні сказали, що чари їхнього кумира справжні, а рабин просто заздрить.

Мені шкода це визнавати, але одного разу й моя мати сприйняла того пройдисвіта серйозно — це було скоро по тому, як утік батько, що, можливо, почасти стало причиною — і потягла мене якимось на його збори. Мені було всього десять років, і я тоді подумав, що ніколи не бачив нікого такого неприємного на вигляд. У нього була борода, що могла вмістити зразу кілька пташиних гнізд — і може бути, що таки вміщала.

— За описом схожий на стандартну модель. І довго він процвітав?

— Три чи чотири роки. А тоді йому довелося поспіхом тікати з міста — його викрили в тому, що він влаштував оргії з підлітками. Звісно, він стверджував, що застосовував якісь таємничі практики для спасіння душі. Ви, мабуть, не повірите...

— Зараз побачимо.

— Навіть після того його численні жертви продовжували в нього вірити. Їхній бог не міг зробити поганого, тож мало бути, що його підставили.

— Підставили?

— Пробачте, засудили на основі сфальсифікованих доказів — так іноді робила поліція, щоб упіймати злочинців, коли ніщо інше не допомагало.

— Гм... Ну, ваш Свамі був абсолютно типовий: я немало розчарований. Але він служить ще одним доказом на підтримку моєї гіпотези — що більша частина людства завжди була несповна розуму, принаймні якийсь певний час.

— Доволі нерепрезентативна вибірка — одне маленьке передмістя Флегстафа.

— Це правда, але я міг би помножити його на тисячі — не тільки у вашому столітті, а й по всіх віках. Ніколи не траплялося чогось такого абсурдного, щоб незліченні люди не були готові в це повірити, а часто так гаряче, що ставали ладні радше битися на смерть, аніж відмовлятися від ілюзій. Як на мене, це непогане робоче означення божевілля.

— Ви б стверджували, що будь-хто з твердими релігійними переконаннями — несповна розуму?

— У строгому технічному сенсі, так — якщо вони справді щирі в цьому, а не лицемірять. Що я підозрюю в дев'яноста відсотках випадків.

— Я впевнений, що рабі Бернштейн вірив щиро — а він був один з найпритомніших людей, яких я знав, а також один з найкращих. А як ви поясните ось це? Єдиний справжній геній, з яким я був знайомий, — це доктор Чандра, що очолював проєкт «ЕАЛ». Якось я зайшов до нього в кабінет: на мій стук ніхто не відповів, і я подумав, що кімната порожня.

А він молився перед групкою маленьких бронзових статуєток, обкладених квітами. Одна з них скидалася на слона... Інша мала більше за звичайне число рук... Я сильно зняковів, але, на щастя, він мене не почув,

тож я вийшов собі навшпиньки геть. Ви скажете, що він був навіжений?

— Ви обрали невдалий приклад — генії часто такі! Скажімо тоді так, не навіжені, але розумово обмежені через насаджені в дитинстві ідеї. Єзуїти заявляли: «Дайте мені дитину на шість років, і вона стане моєю навіки». Якби вони вчасно застали Чандру, то був би він вірним католиком, а не індуїстом.

— Можливо. Але я трохи збентежений: чому ви так прагнули зі мною зустрітися? Боюся, що ніколи не був ніким побожним. Що я маю з усім цим спільного?

Повільно, з очевидною насолодою людини, що звільняється від важкої, довго втримуваної таємниці, доктор Хан розповів йому.

Розділ 20. Відступник

ЗАПИСАТИ — ПУЛ

Привіт, Френку... Тож ти нарешті зустрівся з Тедом. Так, його можна назвати диваком — у значенні «ентузіаст без почуття гумору». Але диваки часто стають такими, бо знають Велику Правду — бачиш, обидва слова з великої? — а їх ніхто не слухає... Я рада, що ти послухав, і пропоную тобі сприймати його доволі серйозно.

Ти сказав, що здивувався, побачивши портрет Папи Римського на такому почесному місці в Тедовій квартирі. То, напевне, його герой, Пій XX, я впевнена, що згадувала про нього при тобі. Це захоплива

історія, що проходить точною паралеллю до того, що сталося саме перед твоїм народженням. Ти мусиш знати, як Михайло Горбачов, президент Радянської імперії, накликав її розпад у двадцятому столітті, розкривши її злочини й перегини.

Він не збирався заходити так далеко, а хотів реформувати країну, проте це було вже неможливо. Ми ніколи не дізнаємося, чи такою ж була мета Пія ХХ, бо слабоумний кардинал вбив його скоро після того, як він нажахав увесь світ, оприлюднивши таємні архіви інквізиції...

Побожні люди й досі не оговталися від знахідки МАТ-0, що сталася лише на кілька століть раніше — це мало неабиякий вплив на Пія ХХ і, безперечно, надихнуло його вчинки...

Але ти так і не сказав, чому Тед, той старий криптодеїст, вважає, що ти можеш йому допомогти в пошуках Бога. Я так розумію, що він і досі лютий на Нього за те, що Той так успішно ховається. Краще не передавай йому, що я так сказала.

З іншого боку, а чом би й ні?

Цілую — Індра.

**ЗБЕРЕГТИ
ПЕРЕСЛАТИ**

**МІС ПРІНГЛ
ЗАПИС**

Привіт, Індро, у мене була ще одна розмова з доктором Тедом, але я й досі не розповів йому твою версію того, чому він гнівається на Бога!

Але ми мали дуже цікаві диспути — ні, діалоги, — хоч говорить здебільшого він. Ніколи не думав, що порину в філософію після стількох років інженерії. Мабуть, мені треба було спершу пройти через них, щоб краще її зрозуміти. Цікаво, як би він мене оцінив як студента?

Вчора я спробував такий підхід, щоб оцінити його реакцію. Можливо, він оригінальний, але я в цьому сумніваюся. Подумав, що ти хотіла б усе почути — мені цікаво, що ти скажеш. Ось наша розмова:

МІС ПРІНГЛ — КОПІЮВАННЯ АУДІО 94.

— Звісно, Теде, ти не можеш заперечити, що найкращі взірці людського мистецтва були надихнуті релігійною ревністю. Хіба це не доводить щось?

— Так, це жодним чином не повинно тішити вірян! Коли-не-коли люди розважаються тим, що складають списки Найбільших, та Найвеличніших, та Найкращих — я впевнений, такі розваги були популярні й у твій час.

— Безперечно.

— Так от, було кілька відомих спроб зробити таке і з мистецтвом. Звісно, ці списки не можуть затвердити абсолютні — вічні — цінності, але вони цікаві тим, що показують, як від ери до ери змінюються смаки.

Останній список, що я бачив, — він з'явився в Арнеті Землі кілька років тому, — був розділений на архітектуру, музику, візуальні мистецтва... Я пам'ятаю кілька прикладів... Партедон, Тадж-Магал... Бахова «Токата і фуга» була перша в музиці, а за ними «Реквієм» Верді. В образотворчому мистецтві, звісно,

«Мона Ліза». Далі — не впевнений, у якому порядку — група статуй Будди десь на Цейлоні й золота посмертна маска юного правителя Тутанхамона.

Навіть якби я пам'ятав решту, — а я, звісно, не пам'ятаю, — вона все одно неважлива: важливі їхнє культурне й релігійне походження. Загалом жодна релігія не домінує — окрім музики. І це може бути через чисто технологічну випадковість — орган та інші музичні інструменти доелектричної доби були вдосконалені на християнізованому Заході. Воно могло скластися інакше... якби, наприклад, греки чи китайці вважали механізми чимось більшим за іграшки.

Але що по-справжньому розв'язує питання, на мій погляд, це загальний консенсус щодо найвеличнішого зразка людського мистецтва. Знову і знову майже в кожному списку — це Ангкор-Ват. А втім, релігія, що надихнула його, вимерла багато століть тому — ніхто навіть не знає точно, якою вона була, крім того, що мала сотні богів, а не одного!

— Шкода, що я не можу видати це любому старому рабі Бернштейну — впевнений, він мав би хорошу відповідь.

— Не сумніваюся в цьому. Мені й самому шкода, що я не можу з ним зустрітися. І я радий, що він не дожив і не побачив, що сталося з Ізраїлем.

КІНЕЦЬ АУДІО.

Отаке, Індро. Шкода, що в меню «Гранімеда» нема Ангкор-Вата, — я ніколи його не бачив, — але не можна ж мати геть усе...

А тепер питання, на яке ти насправді хочеш мати відповідь... чому доктор Тед такий радий, що я тут?

Як ти знаєш, він переконаний, що ключ до багатьох загадок лежить на Європі — де нікому не дозволено висаджуватися от уже тисячу років.

Він вважає, що я можу стати винятком. Вважає, що в мене там друг. Так — Дейв Боумен чи ким він тепер став...

Ми знаємо, що він вижив, коли його зтяг до Моноліту «Старший брат» — і якимось чином він після того знову відвідав Землю. Але є ще дещо, чого я не знав. І мало хто знає, бо ганімедяни соромляться про це говорити...

Тед Хан багато років збирав докази, і тепер він доволі певний цих фактів, хоч і не може їх пояснити. Принаймні в шістьох випадках, приблизно через століття один від одного, надійні спостерігачі тут, в Анубісі, повідомляли про те, що бачили якусь прояву — точно таку, з якою на борту «Діскавері» познайомився Гейвуд Флойд. Хоч жоден з них не знав про той інцидент, усі вони спромоглися ідентифікувати Дейва, коли їм показали голограму. Крім того, його бачили ще раз, на борту корабля-розвідника, що наблизився до Європи шістсот років тому...

Поодинці такі випадки ніхто б не розглядав серйозно, але разом вони складаються в схему. Тед твердо впевнений у тому, що Дейв Боумен вижив у якійсь формі й, імовірно, пов'язаний з Монолітом, який ми називаємо «Великою стіною». І що він і досі має певну цікавість до наших справ.

Хоч він не намагався вийти на зв'язок, Тед сподівається, що ми зможемо встановити контакт. Він вважає, що я — єдина людина, яка може це зробити...

Я й досі намагаюся все обдумати. Завтра ще поговорю з капітаном Чендлером. Розкажу тобі, що ми вирішили. Цілую, Френк.

ЗБЕРЕГТИ

ПЕРЕСЛАТИ — ІНДРА

Розділ 21. Карантин

— Діме, ти віриш у привидів?

— Звісно, що ні, але як будь-яка розважлива людина, я їх боюся. А чого питаєш?

— Якщо то був не привид, то точно найживіший сон, що я коли-небудь бачив. Минулого вечора я мав розмову з Дейвом Боуменом.

Пул знав, що капітан Чендлер поставиться до сказаного серйозно, якщо того потребуватимуть обставини, і Чендлер його не розчарував.

— Цікаво, але цьому є очевидне пояснення. Ти ж там живеш у номері Боумена, заради Деуса! Сам же казав мені, що там відчувається стороння присутність.

— Я впевнений, — ну, на дев'яносто дев'ять відсотків, — що ти маєш рацію і що все це викликане дискусіями, які точаться в нас із професором Тедом. Ти чув про повідомлення, в яких люди свідчать, що Дейв Боумен коли-не-коли з'являється в Анубісі? Приблизно раз на сотню років. Як він явився докторові Флойду на борту «Діскавері», після того як корабель знову активували.

— А що там було? Бо я чув якісь неясні балачки, але ніколи не прислухався до них серйозно.

— Доктор Хан таки прислухався, — і я теж, — я бачив оригінальні записи. Флойд сидить у моєму старому кріслі, аж коли позаду нього формується якась подоба хмари пилу й набуває обрисів Дейва — хоч детально вийшла тільки голова. Тоді фігура видає своє знамените повідомлення, попереджаючи, що їм треба забратися.

— І хто б на їхньому місці не забрався? Але то було тисячу років тому. Вдосталь часу, щоб сфабрикувати запис.

— Для чого? Ми з Ханом вчора його передивилися. Я б власне життя заклав на те, що запис автентичний.

— Знаєш, я з тобою згоден. Я теж чув такі повідомлення...

Голос Чендлера затих, і він ніби трохи зніяковів.

— Давно-давно була у мене в Анубісі подруга. Вона розказувала, що її дід якось бачив Боумена. Я посміявся.

— Цікаво, чи є цей випадок у Тедовому списку. Ти не можеш зв'язати його зі своєю подругою?

— Ем... я б не дуже хотів. Ми не балакали кілька років. Вона легко може тепер бути на Місяці чи Марсі... А чого професор Тед так цим цікавиться?

— А оце саме те, про що я насправді хотів з тобою побалакати.

— Звучить зловісно. Кажі.

— Тед вважає, що Дейв Боумен — або чим він там став — може й досі існувати — там, на Європі.

— Тисячу років по тому?

— Ну — глянь на мене.

— Один зразок — це слабенька статистика, як казав мій професор математики. Але продовжуй.

— Це заплутана історія... або пазл, у якому не вистачає більшості шматочків. Але всі нібито погоджуються, що, коли той Моноліт з'явився в Африці чотири мільйони років тому, з нашими пращурами сталося щось критично важливе. Це поворотний момент доісторичного часу — поява перших інструментів... і зброї... і релігії... Не може бути, що це простий збіг. Моноліт мав щось із нами зробити — ясно ж, що він не міг просто стояти собі й пасивно приймати поклоніння...

— Тед любить цитувати відомих палеонтологів, які казали: «МАТ-0 дав нам еволюційного копняка». Він запевняє, що той копняк був направлений у не зовсім бажаний бік. Чи повинні ми були стати такими лихими й неприємними, щоб вижити? Може, й так... Скільки я його розумію, Тед вважає, що з прошивкою нашого мозку щось фундаментально не так, через що ми нездатні до послідовного логічного мислення. А ще гірше те, що, хоч усім створінням для виживання потрібна певна міра агресії, у нас її начебто набагато більше за мінімально необхідну кількість. І жодна тварина не катує собі подібних так, як ми. Може, це еволюційна випадковість — зразок генетичного невезіння?

— Широкий загал сходиться в тому, що МАТ-1 підсадили на Місяць, щоб стежити за проєктом — експериментом, чи що воно було — й доповідати на Юпітер — очевидне місце для центру керування такою місією в Сонячній системі. Саме тому на нас там чекав інший Моноліт — Старший брат. Чекав чотири

мільйони років, аж поки не прибули ми на «Діскавері». Поки що згоден?

— Так. Я завжди думав, що це найвірогідніша теорія.

— Тоді переходимо до спекулятивніших. Боумена, вочевидь, поглинув Старший брат, але щось від його особистості нібито збереглося. Через двадцять років після його зустрічі з Гейвудом Флойдом під час другої експедиції до Юпітера в них був інший контакт на борту «Юніверсу», у складі команди якого ФLOYD мав рандеву з кометою Галлея в 2061 році. Принаймні так той каже у своїх мемуарах — хоч йому вже було добре за сотню, коли він їх диктував.

— Міг вистарити розум.

— Але сучасники так не вважають! Крім того, — мабуть, це ще важливіше, — його онук Кріс мав схожі дивні пригоди, коли «Галексі» вимушено сів на Європу. І, звісно, саме там наш Моноліт — або інший Моноліт — і стоїть тепер! Оточений європейцями...

— Я починаю розуміти, до чого хилить доктор Тед. Тут з'явилися ми — увесь цикл почався знову. Європейцям стелять дорогу до зірок.

— Саме так, усе збігається. Запалили Юпітер, щоб дати їм сонце й розтопити замерзлий супутник. Наказали нам не наближатися — імовірно, щоб не втрутилися в їхній розвиток...

— Де я чув таку думку раніше? Аякже, Френку, їй уже тисяча років — вона з твоїх часів! «Верховна директива!» Ми ще й досі немало регочемо над тими старими серіями «Стар Трека».

— Я тобі не розповідав, що зустрічав декого з акторів? Ото б вони здивувалися, якби побачили мене

тепер... І я завжди мав дві думки про ту політику невтручання. Моноліт в Африці, безперечно, порушив її з нами. Можна обґрунтувати, що це мало катастрофічні наслідки...

— Тож наступного разу пощастить більше — на Європі!

Пул засміявся без особливої радості.

— Хан використав ці самі слова.

— І що, на його думку, з цим можна зробити? І найперше — як ми вписуємося в цю картину?

— Спочатку треба дізнатися, що насправді коїться на Європі... і чому. Просто споглядати з космосу не досить.

— А що ми ще можемо? Усі зонди, які запускали ганімедяни, були підірвані за мить до посадки.

— А після місії з порятунку «Галексі» кораблі з екіпажем на борту відхиляло якесь силове поле, що ніхто не може зрозуміти. Це дуже цікаво і доводить, що, хай там що на тому супутникові є, воно захищається, але злості не має. І — це важливий пункт — воно, певно, має змогу просканувати те, що наближається, бо розрізняє роботів і людей.

— А мені іноді не вдається. Кажи далі.

— Ну, Тед думає, що є одна людина, яка може дістатися поверхні Європи — бо в нього там старий друг, і він може мати якийсь вплив на «певні сили».

Капітан Дімітрі Чендлер видав довгий негучний свист.

— І ти готовий так ризикнути?

— Так, що мені втрачати?

— Один цінний корабель-човник, якщо я правильно зрозумів, що в тебе на думці. Ось чому ти вчився літати на «Фалконі»?

— Ну, коли ти вже спитав... Це спадало мені на думку.

— Я ще подумаю — визнаю, що заінтригований, але є купа проблем.

— Знаючи тебе, я впевнений, що вони недовго стоятимуть на дорозі — щойно ти вирішиш мені допомогти.

Розділ 22. Авантюра

МІС ПРІНГЛ — СПИСОК ПРІОРИТЕТНИХ ПОВІДОМЛЕНЬ З ЗЕМЛІ ЗАПИС

Люба Індро, я не хочу розігравати драму, але це може стати моїм останнім повідомленням з Ганімеда. На той час, як ти його отримаєш, я вже прямуватиму до Європи.

Хоч це й раптове рішення, — і я здивований більше за всіх, — але я ретельно все обдумав. Ти правильно вгадала, що за це найбільше відповідальний Тед Хан... тож нехай він усе й пояснить, якщо я не повернуся. Будь ласка, не зрозумій мене неправильно — я жодним чином не вважаю це самогубною місією! Але я на дев'яносто дев'ять відсотків переконаний Тедовими аргументами, і він так розпалив мою цікавість, що я ніколи не пробачу собі, якщо відмовлюся від нагоди, що трапляється раз у житті. Можливо, краще сказати — раз у два життя...

Я лечу на «Голіафовому» одномісному човнику «Фалкон» — як би я хотів показати його своїм старим колегам з Космічного управління! Судячи з попередніх

записів, мене відвернуть від Європи раніше, ніж я встигну сісти. Навіть це чогось мене навчить...

А коли щось — імовірно, місцевий Моноліт, Велика стіна — вирішить вчинити зі мною так само, як з робозондами, які він підривав у минулому, я не встигну й кліпнути. Цей ризик я готовий прийняти.

Дякую тобі за все, переказуй найкращі побажання Джо. Цілую з Ганімеда — і скоро, як я сподіваюся, — з Європи.

**ЗБЕРЕГТИ
ПЕРЕСЛАТИ**

Частина IV

СІРЧАНЕ КОРОЛІВСТВО

Розділ 23. «Фалкон»

— Європа зараз десь за чотириста тисяч кілометрів від Ганімеда, — повідомив Пула капітан Чендлер. — Якщо наддаси газу — дякую, що навчив мене цієї фрази! — «Фалкон» домчить тебе туди за годину. Але я б не радив такого: наш таємничий друг може сполошитися, якщо підходить до нього так швидко.

— Згода, і мені треба буде подумати. Я хочу летіти принаймні кілька годин. І я й досі сподіваюся... — Голос Пула затих.

— На що?

— На те, що зможу встановити якийсь контакт із Дейвом, чи що він тепер є, ще до того, як спробую сісти.

— Так, воно геть неввічливо заскакувати без запрошення — навіть коли це знайомі люди, а тим паче якщо абсолютно незнайомі створіння, як європейці. Мабуть, тобі слід повезти їм якихось подарунків — що там брали з собою прадавні дослідники? Здається, найбільший успіх мали дзеркальця й намисто.

Жартівливий тон Чендлера не приховував його справжнього занепокоєння — і за Пула, і за цінний

транспортний засіб, що він запропонував позичити — і за який кінцеву відповідальність ніс саме командир «Голіафа».

— Я ще й досі намагаюся вирішити, як до цього підійти. Якщо ти повернешся героєм, я купатимусь у фонових променях твоєї слави. А якщо ти згубиш «Фалкона» й себе самого, що я скажу? Що ти викрав човника, коли я відвернувся? Боюся, що ніхто не купиться. Керування рухом кораблів на Ганімеді дуже ефективно — їм доводиться! Якби ти втік без попереднього погодження, вони б тебе повернули за мікросекунду — ну, за мілісекунду. Тобі ніяк не полетіти, якщо завчасно не подати план польоту.

— Тож я пропоную так і зробити, якщо не придумаю чогось кращого.

— Ти візьмеш «Фалкон» на останній кваліфікаційний іспит — усі знають, що ти вже літав сам. Полетиш на орбіту Європи заввишки дві тисячі кілометрів — у цьому нема нічого незвичного, таке постійно роблять, і місцевий регулятор нібито не заперечує.

— Розрахунковий час польоту — п'ять годин плюс-мінус десять хвилин. Якщо ти раптом передумаєш повертатися додому, то ніхто не зможе з цим нічого вдіяти — принаймні ніхто на Ганімеді. Звісно, я видам якісь обурені звуки й скажу, як сильно мене приголомшили ці грубі навігаційні помилки і так далі, і так далі. Залежно від того, що краще виглядатиме в подальшому розслідуванні.

— А до цього дійде? Я не хотів би робити такого, через що ти вскочиш у халепу.

— Не турбуйся — настав час трохи всіх тут оживити. Але про цей задум знаємо тільки ти і я. Намагайся не казати нічого екіпажеві — я хочу, щоб у них була змога правдоподібно заперечувати свою причетність.

— Дякую, Діме, я дуже ціную те, що ти робиш. Сподіваюся, що тобі не доведеться шкодувати, що ти затягнув мене на борт «Голіафа» там, за Нептуном.

Пулові виявилось важко поводитися так, щоб не викликати підозр у своїх нових товаришів на кораблі, які готували «Фалкон» для короткого й рутинного, як вони думали, польоту. Тільки Пул та Чендлер знали, що він може виявитися ані коротким, ані рутинним.

Однак Пул летів не в повну невідомість, як вони з Дейвом Боуменом тисячу років тому. У пам'яті човника зберігалися карти Європи високої роздільності, на яких були зображені деталі розміром до кількох метрів завширшки. Він точно знав, куди хотів полетіти. Залишалося побачити, чи дозволять йому порушити віковий карантин.

Розділ 24. Втеча

— Ручне керування, будь ласка.

— Ти впевнений, Френку?

— Впевнений, «Фалконе»... Дякую.

Хоч це й здавалося нелогічним, більша частина людства не знаходила в собі бажання бути невивіченими зі своїми штучними дітьми, хоч би якими

однодумними вони були. На тему етикету стосунків між людиною і машиною були написані цілі томи психології, а також популярні інструкції (серед них найпопулярніші «Як не образити почуттів вашого комп'ютера» та «Інтелект штучний — роздратування справжнє»). Дуже давно вирішено, що грубість до робота, хоч би якою малозначущою вона здавалася, не можна заохочувати, бо вона надто легко може перекинутися й на стосунки між людьми.

«Фалкон» уже був на орбіті, як і обіцяв план його польоту, на безпечній висоті, дві тисячі кілометрів, над Європою. Велетенський півмісяць супутника домінував у небі попереду, і навіть не осяяна Люцифером область була так яскраво підсвічена багатомасштабним Сонцем, що можна було роздивитися кожну деталь. Пулові не потрібна була оптична допомога, щоб побачити місце його призначення на досі обледенілому березі Галілейського моря, недалеко від скелета першого космічного корабля, що зробив посадку на цьому супутнику. Хоч європейці вже давно зняли всі його металеві частини, лихої долі китайський корабель і досі служив пам'ятником своєму екіпажеві; було доречно, що єдине «місто» — хоч і чужинське — на цьому небесному тілі було назване «Цяньвілл».

Пул вирішив знизитися над морем, а тоді дуже повільно летіти в бік Цяньвілла, сподіваючись, що такий підхід матиме вигляд дружнього або принаймні неагресивного. Хоч він і зізнавався сам собі, що такі міркування були дуже наївні, але не міг придумати кращої альтернативи.

А тоді зненацька, щойно він опустився нижче від тисячокілометрового рівня, його думки урвали — і не так, як він сподівався, але так, як він розраховував.

— Ганімед-Контроль викликає «Фалкон». Ви відхилися від вашого плану польоту. Будь ласка, негайно повідомте, що відбувається.

Такий настирний запит було важко ігнорувати, але за цих обставин це видавалося найкращим варіантом.

Рівно через тридцять секунд, на сто кілометрів ближче до Європи, Ганімед повторив своє повідомлення. Пул знову проігнорував його — але «Фалкон» ні.

— Ти точно впевнений, що хочеш це зробити, Френку? — спитав човник. Хоч Пул чудово знав, що то йому ввижалося, але він міг запрягтися, що почув у тому голосі нотку тривоги.

— Абсолютно впевнений, «Фалконе». Я точно знаю, що роблю.

Безперечно, це було не так, і тепер уже будь-якої миті могла виникнути потреба в подальшій брехні перед витонченішою публікою.

Коло краю пульта керування почав блимати рідко-вживаний індикатор. Пул задоволено всміхнувся: все йшло за планом.

— Це Ганімед-Контроль! Ви приймаєте мої повідомлення, «Фалконе»? Ви летите на ручному режимі, тож я не можу вам допомогти. Що відбувається? Ви знижуєтеся до Європи. Будь ласка, негайно підтвердьте отримання виклику.

Пул відчув помірні кольки совісті. Йому здалося, що він упізнав голос диспетчерки й був майже певен, що то одна чарівна пані, яку він зустрів на прийнятті

в мера, влаштованому скоро після його прибуття до Аноубіса. Її голос звучав по-справжньому стурбовано.

Раптом він зрозумів, як позбавити її тривоги, а також спробувати дещо таке, що він раніше відкидав як абсурдне. Врешті-решт можна спробувати: принаймні точно не зашкодить, а може, навіть і спрацювати.

— Це Френк Пул на борту «Фалкона». Зі мною все чудово, але щось ніби перехопило керування й веде човника вниз, до Європи. Сподіваюся, ви приймаєте мене — я продовжуватиму доповідати скільки зможу.

Ну, він не дуже й збрехав стривоженій диспетчерці, і одного дня сподівався, що зможе зустрітися з нею з чистою совістю.

Він продовжив говорити, намагаючись здатися абсолютно щирим, а не так, ніби він танцює на межі правди.

— Це Френк Пул на борту човника «Фалкон», знижуюся до Європи. Здогадуюся, що зовнішня сила захопила керування моїм кораблем і збирається безпечно його посадити.

— Дейве, це Френк, твій товариш у команді. Це ти та сила, що керує моїм кораблем? Я маю причини вважати, що ти на Європі. Якщо так, з нетерпінням чекаю зустрічі з тобою — хоч би де і ким ти був.

Він і на мить не припускав, що отримає будь-яку відповідь. Навіть Ганімед-Контроль ніби замовк від шоку.

Але певним чином він таки отримав відповідь. «Фалкону» й досі дозволялося знижуватися до Галілейського моря.

Європа була за п'ятдесят кілометрів унизу. Пул простим оком бачив чорний брус, де ніс варту най-

величніший Моноліт — якщо він справді це робив — на околиці Цяньвілла.

Жодній людині не дозволялося так наблизитися до нього цілу тисячу років.

Розділ 25. Вогонь на глибині

Багато мільйонів років це був океанський світ, а його приховані води захищала від космічного вакууму кора з криги. У більшості регіонів ця крига була кілометри завтовшки, але були в ній і лінії слабкості, де вона ламалася й розривалася. Тоді між двома непримиренно ворожими стихіями, що не входили в прямий контакт на жодній іншій планеті чи супутнику в Сонячній системі, розгорталася коротка битва. Війна між Морем і Космосом завжди закінчувалася однаковим патом — оголена вода одночасно кипіла й замерзала, відбудовуючи крижану броню.

Моря Європи вже давно промерзли б до самого дна, якби не вплив близького Юпітера. Його гравітація постійно ворушила суміш в ядрі маленького супутника, і сили, що викликали в Іо конвульсії, працювали й тут, хоч і не так люто. Скрізь на глибині були докази боротьби планети та її супутника — в невинному ревінні й громі підводних землетрусів, вереску газів, що вириваються з дна, інфразвукових пружних хвилях від лавин, що пролітали глибинними рівнинами. Проти бурхливого океану, що вкривав Європу, навіть гамірні моря Землі видаються сонними.

У глибинній пустелі тут і там траплялися розкидані оази, що здивували б і потішили земного біолога. Вони

простягалися на кілька кілометрів навколо переплутаної маси труб і димоходів, утворених осадами з мінералізованої води, що йшла з дна. Вони часто утворювали природні пародії на готичні замки, з яких у повільному ритмі пульсу бив чорний окріп, що його ніби викидало ударами якогось могутнього серця. І подібно до крові, то були непідробні ознаки самого життя.

Кипучі рідини відганяли смертельний холод, що проникав згори, й утворювали на морському дні острови тепла. Такі родючі оази, що в достатку пропонували їжу й енергію, відкрили дослідники земних океанів у двадцятому столітті. Тут вони мали набагато більший масштаб і налічували набагато більше різновидів.

Тендітні, павукасті істоти, що здавалися аналогами рослин, процвітали в «тропічних» зонах найближче до джерела тепла. Між ними повзали химерні слимаки й черви, деякі харчувалися рослинами, а інші отримували їжу просто з насичених мінералами вод навколо. На більших відстанях від підводних джерел тепла, навколо яких грілися всі ці істоти, були вже витриваліші, міцніші організми, чимось схожі на крабів чи павуків.

Армії біологів могли б провести всі свої життя, вивчаючи одну маленьку оазу. На відміну від земних морів палеозою, європейська безодня не була стабільним середовищем, тож еволюція йшла вперед з дивовижною швидкістю, видаючи незліченні фантастичні форми. І кожна перебувала під дією відкладеного на невизначений термін смертного вироку — рано чи пізно кожен фонтан життя слабнув і затихав, коли сили, що живили його, знаходили собі інші місця виходу. По всьому морському дну Європи траплялися докази цих

трагедій — незліченні округлі зони, всипані скелетами і обліпленими мінеральним осадом рештками мертвих створінь, де цілі розділи еволюції видалялися з книги життя. Від деяких з них лишалися на згадку лиш порожні мушлі, схожі на скручені в спіраль сурми, більші за дорослу людину. А ще були молюски різноманітних форм — двостулкові й навіть тристулкові, а також закам'янілі спіральні візерунки багато метрів завширшки — точнісінько як прекрасні амоніти, що так таємниче зникли наприкінці крейдового періоду з земних океанів.

Серед найбільших чудес європейської безодні були річки розжареної лави, що витікали з кальдер підводних вулканів. Тиск на тих глибинах був такий високий, що вода в контакті з розпеченою до червоного магмою не могла перетворитися в пару, тож дві рідини співіснували в нелегкому перемир'ї.

Там, на іншому світі й з чужинськими акторами, історія Єгипту розігралася задовго до появи людини. Подібно до Ніла, що ніс життя вузькій смужці пустелі, ця річка оживила європейську глибину теплом. Уздовж її берегів, у смузі завширшки не більш як кілька кілометрів, розвивався, розквітав і згасав один вид за іншим. І деякі залишили тривкі пам'ятки.

Часто їх було нелегко відрізнити від природних утворень навколо термальних викидів, і хоч вони явно завдячували існуванню не одній лише хімії, будь-кому було б важко вирішити, чи вони продукт інстинкту, а чи розуму. На Землі терміти зводили будівлі, майже такі ж разючі, як і будь-які з тих, що траплялися в єдиному просторому океані, що огортав цей замерзлий світ.

Уздовж вузької родючої смуги серед глибоких пустель могли постати й занепасти цілі культури або й цивілізації, могли маршувати — або плавати — армії під командуванням європейських Тамерланів та Наполеонів. А решта світу ніколи б про це не дізналася, бо їхні оази були ізольовані одна від одної, як самі планети. Істоти, що ніжилися в теплі від лавових річок і годувалися навколо виходів гарячих джерел, не могли перетнути недружню пустку між самотніми островами. Якби вони колись породили істориків і філософів, кожна культура була б переконана, що вона у Всесвіті сама.

Але навіть простір між оазами не був геть позбавлений життя. Там траплялися стійкіші істоти, що кидали виклик суворості середовища. Деякі з них були європейськими аналогами риб — обтічні торпеди, рухомі вертикальними хвостами, керовані плавцями вздовж тіла. Їхня подібність до більшості успішних жителів земних океанів неминуха; перед лицем таких самих інженерних проблем еволюція мусить видавати дуже схожі рішення. Про це свідчать дельфін і акула — зовні майже ідентичні, але належать до широко рознесених одна від одної гілок дерева життя.

Однак була й одна дуже очевидна відмінність між рибами європейських морів і земних океанів — у тугешніх не було зябер, бо з води навколо них неможливо було видобути ані дрібки кисню. Подібно до істот, що живуть навколо геотермальних викидів самої Землі, їхній метаболізм був заснований на сполуках сірки, якої у вулканічному середовищі вдосталь.

І мало хто мав очі. За винятком іскристого саява викидів лави й нерегулярних спалахів біолоюмінес-

ценції від тих істот, що шукали пару, або тих, що приманювали здобич, то був світ густої темряви.

А крім того — приречений. Не тільки тому, що його джерела енергії були спорадичні й постійно пересувалися, а й тому, що припливні сили поступово їх ослаблювали. Навіть якби в європейців розвинувся справжній розум, вони жили в пастці між вогнем і кригою.

Від загибелі під час остаточного замерзання маленького супутника їх могло врятувати тільки чудо.

І Люцифер таке чудо сотворив.

Розділ 26. Цяньвілл

Заходячи на посадку над берегом на спокійній швидкості, сто кілометрів на годину, Пул задумався, чи ніщо не може втрутитися в останню мить. Але нічого несприятливого не сталося, навіть коли він повільно пролетів уздовж чорного й непривітного боку Великої стіни.

Європейський Моноліт неминуче дістав цю назву, бо, на відміну від своїх молодших братів на Землі й Місяці, лежав горизонтально й мав більш як двадцять кілометрів завдовжки. Хоч об'ємом він був буквально в мільярди разів більший за МАТ-0 і МАТ-1, його пропорції лишалися точнісінько ті самі — загадкове співвідношення 1:4:9, що надихнуло стільки нумерологічних нісенітниць за минулі віки.

А що вертикальна сторона була майже десять кілометрів заввишки, одна правдоподібна теорія полягала в тому, що він служив вітроломом, захищаючи Цяньвілл від ревучих штормів, які періодично лютували в Галілейському морі. Тепер, коли клімат стабілізувався,

вони траплялися рідше, але тисячу років тому стали б суворою демотивацією для будь-якої форми життя, що вийшла б з океану.

Хоч Пул був твердо намірився відвідати Моноліт Тихо — і досі надзвичайно таємний — на той час, коли відлітав до Юпітера, він так і не знайшов для цього часу — а його олдувайського близнюка земна сила тяжіння зробила для нього недоступним. Але він так часто бачив їхні зображення, що знав їх набагато ліпше за власні п'ять пальців, як говориться у приказці (і скільки людей, часто думав він, насправді впізнали б свої п'ять пальців?). Окрім неймовірної різниці в розмірі, не було абсолютно жодного способу відрізнити Велику стіну від МАТ-1 і МАТ-0 — або, коли вже про те мова, від Моноліту «Старший брат», з яким зустрілися «Діскавері» й «Леонов» на орбіті Юпітера.

Згідно з певними теоріями, можливо, надто навіженими, щоб бути правдою, існував тільки один первісний Моноліт, а всі решта — незалежно від розмірів — були тільки його проєкціями або зображеннями. Пул пригадав ці ідеї, коли помітив незаплямовану й незабруднену стінку ебенової Великої стіни, що височіла поруч. Безперечно, після стількох століть у такому непривітному середовищі вона мала набути брудних ділянок! Але Моноліт виглядав таким бездоганно чистим, ніби кожен квадратний сантиметр його поверхні натирала ціла армія очисників вікон.

Тоді Пул пригадав, що, хоч кожен, хто приходив дивитися на МАТ-1 і МАТ-0, відчував непереборну потребу торкнутися їхніх на вигляд незайманих боків,

нікому не вдалося цього зробити. Пальці, алмазні свердла, лазерні ножі — усі ковзали поверхнею Моноліту, ніби той був укритий непроникною плівкою. Або ніби — і це була інша популярна теорія — він не був у повному сенсі присутнім у Всесвіті, але якимось чином відділився від нього на абсолютно нездоланну частку міліметра.

Пул зробив одне повне й неквапне коло навкруг Великої стіни, що лишилася абсолютно незацікавленою в його переміщенні. Тоді він повів човника — і досі на ручному керуванні на випадок, якби Ганімед-Контроль зробив подальші спроби його «врятувати» — до зовнішніх меж Цяньвілла й завис там, шукаючи найкращого місця для посадки.

Пейзаж за маленьким панорамним вікном «Фалкона» був для Пула цілком знайомий. Він часто вивчав його в архівах Ганімеда, не підозрюючи, що одного дня побачить усе на власні очі. Здавалося, що європці гадки не мали про планування міст — сотні півкулястих будівель були розкидані в хаотичному на вигляд порядку на площі зі стороною приблизно кілометр. Деякі були такі маленькі, що навіть людські діти почувалися б у них тіснувато, а інші — досить великі, щоб вмістити велику родину, і жодна не височіла більш як на п'ять метрів.

І всі вони були зроблені з матеріалу, що в подвійному денному світлі блищав примарно-білим кольором. На Землі ескімоси знайшли ідентичний розв'язок проблеми їхнього морозного й бідного матеріалами середовища — іглу Цяньвілла теж були зроблені з льоду.

Замість вулиць були канали — що найкраще підходило й досі земноводним створінням, які, вочевидь, повертались у воду поспати. А також, як вважали, щоб годуватися й спарюватися, хоч жодна гіпотеза не була доведена.

Цяньвілл називали «Венецією з льоду», і Пул мусив визнати, що той опис був влучний. Однак жодного венеційця видно не було. Усе мало вигляд не перший рік покинутого.

Була й ще одна таємниця: попри те що Люцифер світив у п'ятдесят разів яскравіше за далеке Сонце й мав перманентне положення на небі, європці й досі дотримувалися прадавнього ритму дня і ночі. Вони поверталися в океан, коли Сонце сідало, і виходили з нього з першими його променями — попри ту обставину, що рівень освітленості змінювався лиш на кілька відсотків. Мабуть, тут була ще одна паралель із Землею, де життєві цикли багатьох істот рівною мірою контролювалися блідим Місяцем і набагато яскравішим Сонцем.

Сонце мало зійти за годину, а тоді населення Цяньвілла мало повернутися на суходіл і неквапно — безперечно, за людськими стандартами — податися у справах. Заснована на сірці біохімія, що живила європців, була не така ефективна, як живлена киснем, що давала енергію панівній більшості земних тварин. Навіть лінивець обігнав би європця, тож останніх було важко вважати потенційно небезпечними. То були хороші новини. А погані новини полягали в тому, що навіть за умов найкращих намірів з обох боків, спроби комунікації будуть украй повільні — і, певно, нестерпно нудні.

Настав час озватися до диспетчера, вирішив Пул. Ганімед-Контроль мав турбуватися про нього дедалі більше, і Пул замислився, як дає раду ситуації його товариш у змові капітан Чендлер.

— «Фалкон» викликає Ганімед. Як ви, безперечно, бачите, я, гм, був заведений на посадку трохи вище від Цяньвілла. Нема жодної ознаки ворожості, і тут за сонячним годинником ще ніч, тож усі європці під водою. Я викличу знову, щойно ступлю на землю.

Пул подумав, що Дім би ним пишався — тим, як він м'яко, наче сніжинку, опустив «Фалкона» на гладку ділянку льоду. Він не збирався довірятися випадковості, тому налаштував інерційний двигун так, щоб той нівелював майже всю вагу човника, крім невеликої дрібки — якраз достатньої, як він сподівався, щоб його не здуло якимось вітром.

Він був на Європі — перша людина за тисячу років. Чи Армстронг з Олдріном відчували таке піднесення, коли їхній «Ігл» торкнувся Місяця? Певно, вони були надто заклопотані, перевіряючи примітивні й зовсім не розумні системи свого модуля. Звісно, «Фалкон» робив усе це автоматично. Маленька кабіна тепер геть стихла, за винятком неунікного — і підбадьорливого — бурмотіння добре налаштованої електроніки. Пул добряче перелякався, коли його думки урвав явно записаний задалегідь голос Чендлера.

— Тож тобі вдалося! Вітаю! Як ти знаєш, через тиждень ми маємо вертатися до Поясу Койпера, тож часу ти матимеш вдосталь. Через п'ять днів «Фалкон» знатиме, що робити. Він знайде дорогу додому, з тобою чи без тебе. Тож удачі!

МІС ПРІНГЛ АКТИВУВАТИ ПРОГРАМУ ШИФРУВАННЯ ЗБЕРЕГТИ

Здоров, Діме, дякую за підбадьорення! Я сміховинно почуваюся, використовуючи цю програму — наче таємний агент у якійсь шпигунській мелодрамі, що були такі популярні до мого народження. Але вона дозволяє поговорити приватно, а це може бути корисно. Сподіваюся, міс Прінгл правильно її завантажила... звісно, міс Прінгл, то я жартую!

До речі, мене засипають градом запитів усі агенції новин, які тільки є в Сонячній системі. Будь ласка, спробуй їх стримати — або перенаправ на доктора Теда. Він радо з ними розбереться...

Враховуючи, що Ганімед увесь час тримає мене під наглядом камер, я не марнуватиму слів, розказуючи, що тут бачу. Якщо все закінчиться добре, то за кілька хвилин почнеться якийсь рух — і ми дізнаємося, чи була то хороша ідея — дати європцям вилізти й побачити, що я вже тут, мирно сиджу й чекаю, коли зможу привітати їх після виходу на поверхню.

Хоч би що трапилося, все одно несподіванка буде менша, ніж у доктора Ченга з колегами, коли вони висадилися тут тисячу років тому! Якраз перед вильотом з Ганімеда я знову прослухав його останнє відоме повідомлення. Мушу зізнатися, мені від нього трохи моторошно — не можу не думати про те, чи можливе повторення тих подій... не хочеться зне-смертити себе тим же способом, що й бідолаха Ченг...

Звісно, я завжди можу злетіти, коли щось піде не так... а ось тобі цікава думка, яка щойно прийшла до

мене: цікаво, чи в європців є історія — будь-які записи... будь-який спогад про те, що трапилося за кілька кілометрів звідси тисячу років тому?

Розділ 27. Крига і вакуум

...Це доктор Чанг, передаю з Європи. Сподіваюся, ви мене чуєте, особливо доктор Флойд — я знаю, що ви на борту «Леонова»... У мене може не бути багато часу... я націлюю антену скафандра на вас, як мені здається... будь ласка, передайте цю інформацію на Землю.

«Цянь» був знищений три години тому. Вижив тільки я. Використовую радіо в скафандрі — не знаю, чи вистачає йому дальності, але це мій єдиний шанс. Будь ласка, слухайте уважно.

НА ЄВРОПІ Є ЖИТТЯ. Повторюю: НА ЄВРОПІ Є ЖИТТЯ...

Ми безпечно посадили корабель, перевірили всі системи й випустили шланги, щоб негайно почати набирати воду в баки... на випадок, якби нам довелося спішно летіти.

Усе йшло за планом... і здавалося майже занадто сприятливим, щоб бути правдою. Баки наповнилися наполовину, коли ми з доктором Лі вийшли перевірити ізоляцію шлангів. «Цянь» стоїть — стояв — десь за тридцять метрів від краю Великого Каналу. Шланги йшли прямо від корабля й у воду крізь кригу. Крига надто тонка — ходити по ній небезпечно.

Юпітер був повний на чверть, і ми причепили п'ять кіловатів освітлення на корабель. Він був схожий на різдвяну ялинку і прегарно відбивався на льоду...

Лі перший побачив його — велетенську темну масу, що зринала з глибини. Спочатку ми подумали, що то зграя риб, — завелике для одного організму, — а тоді воно почало пробиватися крізь кригу і рухатися до нас.

Воно видавалося дуже схожим на велетенські пасма мокрих водоростей, що зміїлися по землі. Лі побіг до корабля, щоб дістати камеру, а я залишився спостерігати й доповідати через радіо. Те створіння рухалося повільно, і я легко міг би його перегнати. Я був скоріше збуджений, аніж стривожений. Подумав, що знаю, якого виду це створіння — я бачив зображення підводних лісів коло берегів Каліфорнії — але сильно помилявся.

Я бачив, що йому важко. Воно ніяк не могло вижити за температури, на сто п'ятдесят градусів нижчої, ніж у його звичному середовищі. Рухаючись уперед, воно замерзло й затвердівало — з нього кришилися якісь частини, наче скло — але воно продовжувало сунути на корабель, як чорна прибійна хвиля, що постійно сповільнюється.

Я був так здивований, що не думав ясно і не зміг уявити, що воно робитиме. Хоч воно й рухалося до «Цня», але здавалося повністю нешкідливим, як — ну, як маленький пересувний ліс. Пам'ятаю, що всміхнувся — воно нагадало мені про Бірнамський ліс із «Макбета»...

А тоді я раптом усвідомив небезпеку. Хоч воно й було зовсім неагресивне, але ж важке — а ще й з тією кількістю намерзлого льоду воно навіть за такої низької сили тяжіння мало важити кілька тонн.

Воно повільно, з мукою повзло вгору нашими посадковими опорами... і ті почали підламуватися, ніби на сповільненому записі, як у сні... або в кошмарі...

Тільки коли корабель похилився, я усвідомив, що воно намагалося зробити, але на той час було вже пізно. Ми могли б урятуватися, якби вимкнули світло!

Певно, то був фототроп, і його біологічний цикл запускався сонячним світлом, що проникає крізь лід. Або його могло привабити, як метелика до свічки. Наші прожектори мали здатися яскравішими за будь-що з того, що колись бачили на Європі, навіть за саме Сонце...

А тоді корабель розбився. Я бачив, як луснув корпус, як сформувалася хмарка сніжинок, коли сконденсувалася волога. Згасли всі вогні, крім одного, що хилився туди й сюди на дроті за кілька метрів від землі.

Не знаю, що трапилося відразу по тому. Далі, що я пам'ятаю, як стою під тим ліхтарем коло розбитого корабля, а навколо мене натрусило свіжого сніжку. Я дуже чітко побачив у ньому свої сліди. Певно, я підбіг туди. Мабуть, відтоді спливла хвилина чи дві...

Рослина — я й досі подумки вважав її рослиною — не рухалася. Я подумав, чи вона не скалічилася від падіння; від неї відкололися, наче зламане гілля, великі уламки завтовшки з людську руку.

Основний стовбур знову почав рухатися. Він відірвався від корпусу корабля й поповз до мене. Тоді я впевнився, що те створіння чутливе до світла: я стояв якраз під тисячоватним ліхтарем, що вже перестав хитатися.

Уявіть собі сплющений силою тяжіння дуб, а краще — баньян із численними стовбурами й коренями, що намагається повзти по землі. Він підібрався на відстань п'яти метрів до світла, а тоді почав розтягуватися

в боки, поки не утворив навколо мене правильне коло. Імовірно, то була межа його терпимості — точка, в якій світло більше не приваблювало, а відштовхувало.

Після того кілька хвилин нічого не змінювалося, і я задумався, чи воно не вмерло... чи нарешті не замерзло на камінь.

Тоді побачив, що на багатьох гілках почали формуватися великі бруньки. Я наче дивився пришвидшене відео, що показувало, як розпускаються квіти. Насправді, я подумав, що то й були квіти — кожна завбільшки з людську голову.

Розгорнулися тендітні, прекрасно забарвлені мембрани. Навіть тоді мені спала думка, що ніхто — і ніщо — ніколи не бачив цих кольорів до пуття, поки ми не принесли сюди світло — те фатальне світло.

Вусики й тичинки легенько коливалися... Я підійшов до живої стіни, що оточила мене, щоб точно роздивитися, що коїться. Ані тоді, ані в будь-який інший момент у мене не з'явилося найменшого страху перед цією істотою. Я був певен, що вона не мала лихих намірів — якщо взагалі володіла свідомістю.

Я побачив десятки розкритих різною мірою великих квітів. Тоді вони видалися схожими мені на метеликів, які щойно з'явилися з лялечки — крильця зім'яті, досі слабкі, — я підбирався дедалі ближче до правди.

Але вони замерзали — помирали так само швидко, як і формувалися. А тоді вони одна за одною опали з батьківських бруньок. Кілька секунд вони побилися об землю, як викинута на суходіл риба — і тоді я нарешті зрозумів, чим вони були. Ті мембрани не були пелюстками — то були пливці або їхній еквівалент.

Це була стадія вільноплавної личинки цього створіння. Певно, воно більшу частину життя проводить, укорінившись у дно, а тоді посилає цих рухливих нащадків на пошуки нової території. Точно як корали в земних океанах.

Я став на коліна, щоб роздивитися одне з тих малих створінь зблизька. Чудові кольори почали тьмяніти, наповнюватися брунатністю. Деякі з пелюсток-пливців замерзли на тендітні скельця й повідламувалися. Але воно й досі слабко ворушилося, і коли я наблизився, спробувало уникнути мене. Я не міг придумати, як воно вловило моє наближення.

Тоді я помітив, що тичинки — як я їх називав — несуть на кінчиках яскраві блакитні цятки. Вони скидалися на крихітні зірчасті сапфіри — або блакитні очі вздовж мантиї морського гребінця — чутливі до світла, але нездатні сформувавши справжнього зображення. Я стежив, як жива блакить теж тьмяніла, як самоцвіти ставали сірими і звичайними...

Докторе Флойде — або хтось інший, якщо ви це чуєте, — у мене небагато часу. Щойно пролунало попередження від систем життєзабезпечення. Але я майже закінчив.

Я знав, що мушу зробити. Дріт того тисячоватного ліхтаря звисав майже до землі. Я смикнув кілька разів, і світло згасло, розсипавши навколо іскристий дощ.

Я не знав, чи не запізно це зробив. Кілька хвилин нічого не відбувалося, тож я підійшов до стіни переплутаних гілок навколо мене — і копнув її.

Створіння почало повільно розплутуватися й відступати до Каналу. Я йшов за ним аж до води, заохочуючи

його новими копняками, коли воно сповільнювалося, кожного разу відчуваючи, як під моїм чоботом хрустить лід... Наблизившись до Каналу, воно ніби набрало сил і енергії, наче знало, що його природна домівка вже недалеко. Я задумався, чи виживе воно й чи цвістиме знову.

Воно зникло під поверхнею, залишивши на чужій землі кілька останніх мертвих личинок. Оголене плесо води кілька хвилин повирувало, поки захисна кірка криги не ізолювала її від вакууму. Тоді я повернувся до корабля, щоб пошукати, що звідти можна врятувати — не хочу про це говорити.

У мене лише два прохання, докторе. Коли таксономи класифікуватимуть це створіння, сподіваюся, що вони назвуть його моїм іменем.

І коли наступний корабель повернеться додому — попросіть їх забрати наші кістки назад, до Китаю.

За кілька хвилин у мене не стане живлення — якби ж то я міг знати, чи приймає хтось моє повідомлення. Хай там як, я повторюватиму його, скільки зможу...

Це професор Чанг з Європи, повідомляю про знищення космічного корабля «Цянь». Ми посадили його коло Великого Каналу й встановили помпи на край криги...

Розділ 28. Малий світанок

МІС ПРІНГЛ ЗАПИС

А ось і Сонце! Дивно, як швидко воно сходить на супутничку, що так повільно обертається! Звісно,

звісно — диск такий малий, що він увесь вискакує над обрієм, не встигнеш і зрозуміти... але різниці в кількості світла майже немає — якщо не дивитися в той бік, то ніколи не помітиш, що в небі зійшло ще одне сонце.

Але я сподіваюся, що європейці помітили. Зазвичай вони починають виповзати на берег через якихось п'ять хвилин після малого світанку. Невже вони вже знають, що я тут, і бояться?

Ні, може бути, що навпаки. Мабуть, їм цікаво... або й не терпиться побачити, що то за дивний гість прибув до Цяньвілла... Хочеться, щоб так і було...

Ось вони! Сподіваюся, твої супутники-шпигуни все бачать — камери «Фалкона» теж записують...

Як вони повільно рухаються! Боюся, що намагатися балакати з ними буде дуже нудно... якщо вони захочуть зі мною говорити...

Оця штука дуже схожа на ту, що перекинула «Цянь», але набагато менша... скидаються на маленькі дерева, що ходять на десятку тонких стовбурців. І з сотнею гілок, що галузяться знову, і знову... і знову. Як наші численні багатоцільові роботи... скільки минуло часу, поки ми зрозуміли, що імітації гуманоїдів до сміху незграбні, і що правильніше піти шляхом незліченних дрібних маніпуляторів! Щоразу, як ми винаходимо щось розумне, з'ясовується, що матінка-природа вже про таке подумала...

А оці хіба не гарненькі — наче крихітні кущики на марші. Цікаво, як вони розмножуються — брунькуються? Я й не уявляв, які вони прекрасні. Майже такі ж барвисті, як риби коралових рифів, можливо,

з тих самих причин... щоб приваблювати собі пару або видати себе за щось інше і обдурити хижаків...

Я сказав, що вони схожі на кущики? Уточнення: на трояндові кущики — у них навіть є шипи! І, мабуть, добра причина для цього...

Я розчарований. Вони мене ніби не помічають. Усі подалися до міста, ніби зальотний космічний корабель — це якась буденність... залишилося лише кілька... може, спробую ще так...

Думаю, що вони можуть сприймати вібрації, — як і більшість водних створінь, — хоч атмосфера тут може бути надто рідка й мій голос не розлетиться дуже далеко.

«ФАЛКОНЕ» — ЗОВНІШНІ ДИНАМІКИ...

АГОВ, МЕНЕ ХТОСЬ ЧУЄ? МЕНЕ ЗВУТЬ ФРЕНК ПУЛ... КАХИК... Я ПРИЙШОВ З МИРОМ ВІД ІМЕНІ ВСЬОГО ЛЮДСТВА...

Почуваюся я геть по-дурному, але хто запропонує щось краще? І для історії добре звучатиме...

Ніхто не звертає найменшої уваги. Великі й маленькі — усі повзуть собі до своїх іглу. Цікаво, що вони там роблять усередині — можливо, треба піти за ними. Я впевнений, що це абсолютно безпечно — я рухаюся набагато швидше... Мені шойно спав на думку цікавий спогад. Усі ці створіння, що повзуть в одну сторону, мені схожі на робітників, що колись каталися двічі на день між домом і роботою, поки електроніка не зробила це непотрібним. Спробую ще раз, поки вони всі не позникали.

ВІТАЮ, ЦЕ ФРЕНК ПУЛ, ГІСТЬ ІЗ ПЛАНЕТИ ЗЕМЛЯ. ВИ МЕНЕ ЧУЄТЕ?

Я ЧУЮ ТЕБЕ, ФРЕНКУ. ЦЕ ДЕЙВ.

Розділ 29. Привиди в машині

Першою реакцією Френка Пула було абсолютне приголомшення, за яким прийшла невимовна радість. Він ніколи по-справжньому не сподівався, що встановить будь-який контакт — чи то з європейцями, чи то з Монолітом. Насправді він навіть фантазував, як у розпачі копає ногою височенну ебенову стіну й люто горлає: «Є хто вдома?»

Але він не мав би аж так дивуватися: якась розумна істота мала стежити за його підходом з Ганімеда й дозволити йому посадку. Йому варто було сприймати Теда Хана серйозніше.

— Дейве, — повільно сказав він, — це справді ти?

«А хто це може бути?» — спитали в одній частині його мозку. Втім, питання не було дурним. У голосі, що залунав з маленького динаміка на пульті «Фалкону», було щось примітно механічне й неособисте.

ТАК, ФРЕНКУ. Я ДЕЙВ.

Далі була дуже коротка пауза, а тоді голос продовжив, зовсім не змінивши інтонації:

ПРИВІТ ФРЕНКУ. ЦЕ ЕАЛ.

МІС ПРІНГЛ

ЗАПИС

Ну, Індро, Діме, я радий, що все це записав, бо інакше ви б мені не повірили...

Гадаю, я ще й досі в шоковому стані. Найперше — а як я мушу почуватися щодо того, хто намагався — успішно! — убити мене — хоч то й було тисячу років тому! Але я розумію, що то не Еалова провина — взагалі

нічія. Є одна добра порада, яку я завжди вважав корисною: «Не приписуй лихого наміру тому, що могло статися через просту некомпетентність». Я не можу набратися люті до групи програмістів, яких я ніколи не знав і які вже багато століть як померли.

Я радий, що це зашифровано, бо не знаю, як це опрацювати, і багато того, що я зараз розповідаю, може виявитися абсолютною нісенітницею. Я вже страждаю від інформаційного перевантаження, аж довелося просити Дейва покинути мене на якийсь час — і це після всієї мороки, на яку я пішов, щоб з ним зустрітися! Але не думаю, що образив його почуття — я ще не впевнений, чи вони в нього взагалі є...

Що він таке — хороше питання! Ну, він справді Дейв Боумен, але з якого ніби зійшла більша частина людськості — він наче... гм... синопсис книжки або дисертація. Знаєте, як реферат може передати всю інформацію, але жодного натяку на характер автора? Втім, були моменти, коли я відчував у ньому щось від старого Дейва. Я не наважуся стверджувати, що він радий знову мене бачити — скоріше, помірно втішений... Що ж до мене, то я й досі дуже збентежений. Це наче після довгої розлуки зустріти друга й побачити, що він став іншою людиною. Ну, минула ж тисяча років — я й уявити не можу, що він за цей час бачив, але як я вам зараз покажу, він спробував поділитися зі мною часткою пережитого.

І Еал — це теж він, жодного сумніву. Більшу частину часу ніяк не можна вгадати, котрий з них до мене говорить. У медичній історії наче ж є приклади множинних особистостей? Певно, тут щось схоже.

Я спитав, як це з ними обома сталося, а він — вони — чорт забирай, Еалмен! — спробував пояснити. Я повторюю: можливо, я почасти зрозумів щось неправильно, але це моя єдина робоча гіпотеза.

Звісно, Моноліт — у його різних проявах — це ключ — ні, неправильне слово — здається, хтось уже казав, що це якийсь космічний швейцарський армійський ніжик? Я помітив, що вони й досі у вас є, хоч і Швейцарія, і армія зникли багато століть тому. Це універсальний інструмент, який може робити що захоче. Або що його запрограмували зробити...

Там, в Африці, чотири мільйони років тому, він дав нам еволюційного копняка, добре це чи погано. Тоді його родич на Місяці дочекався, поки ми виберемося з колиски. Про це ми вже здогадувалися, а Дейв підтвердив.

Я сказав, що в нього не залишилося багато людських почуттів, але цікавість ще при ньому — він хоче вчитися. І які в нього для цього були можливості!

Коли Моноліт Юпітера його поглинув, — не знайду кращого слова, — він дістав більше, ніж уявляв. Хоч його, вочевидь, і використали як упійманий біологічний зразок і зонд для дослідження Землі — він теж використовував Моноліт. За допомогою Еала — а хто краще зрозуміє один суперкомп'ютер, ніж інший? — він досліджував його пам'ять і намагався відшукати його призначення.

Ну в це дуже важко повірити. Моноліт — фантастично потужна машина, — згадайте, що він зробив з Юпітером! — але не більше. Він працює автоматично — у нього нема свідомості. Пам'ятаю, як раніше

надумав копнути Велику стіну й заволати «Є хто вдома?». Правильна відповідь на це питання — нікого, крім Дейва й Еала...

А ще гірше те, що деякі його системи наче почали відмовляти. Дейв припускає, що в якомусь фундаментальному сенсі він навіть став дурний! Можливо, через те що його залишили наодинці так надовго — настав час техогляду.

І він вважає, що Моноліт припустився принаймні одного прорахунку. Можливо, це неправильне слово — той вчинок міг бути навмисним і ретельно зваженим...

Хай там як, це... має справді дивовижне й страхотливе значення. На щастя, я можу це вам показати, щоб ви вирішили для себе самі. Так, хоч воно й сталося тисячу років тому, коли «Леонов» полетів у другу місію до Юпітера! Увесь цей час ніхто й не здогадувався...

Я дуже радий, що мені припасували нейрошолом. Звісно, він неоціненний, — не уявляю свого життя без нього, — але зараз він робить те, на що не був розрахований. І робить це дивовижно добре.

Еалменові знадобилося хвилин десять, щоб розібратися, як він працює й налаштувати інтерфейс. Тепер у нас зв'язок між розумами, що мене доволі сильно виснажує, мушу визнати. Доводиться весь час просити їх сповільнитися й говорити, як до дитини. Чи правильніше сказати «думати, як до дитини»?

Не впевнений, чи добре воно передається. Це тисячолітній за віком запис побаченого Дейвом, якимось чином збережений у неосяжній пам'яті Моноліту, а тоді видобутий Дейвом і завантажений у мій

нейрошолом — не питайте, як саме — й нарешті переданий вам через Ганімед. Фух. Сподіваюся, у вас не розболиться голова, поки ви його завантажуватимете.

Передаю слово Дейву Боумену на Юпітері початку двадцять першого століття...

Розділ 30. Пінний пейзаж

Завитки магнітного поля завдовжки мільйони кілометрів, раптовий вибух радіохвиль, гейзери наелектризованої плазми, ширші, ніж Земля в діаметрі — усе було реальне і ясно видне, як і хмари, що оперізували планету багатими на відтінки шатами. Він зрозумів складну схему їх взаємодії й усвідомив, що Юпітер був набагато дивовижніший, ніж хто-небудь міг собі уявити.

Ще падаючи крізь ревуче серце Великої Червоної Плями, коли блискавки під ним детонували в грозових осередках завширшки з континенти, він зрозумів, чому воно не розсіювалося століттями, хоч і складалося з набагато менш істотних газів за ті, що формували земні урагани. Тонке виття водневого вітру затихло, коли він занурився в спокійніші глибини, а шар вощаних сніжинок — деякі вже скупчувалися в ледь сформовані гори вуглеводневої піни — опускався згори. Уже стало досить тепло для існування рідкої води, але тут океанів не було: це чисто газове середовище було надто розріджене, щоб їх утримувати.

Він знижувався крізь шари хмар, поки не потрапив у район такої ясності, що навіть людське око могло охопити площу завширшки тисяча кілометрів. То був просто другорядний завиток у більшому вихорі

Великої Червоної Плями, і в ньому містилася таємниця, яку люди вже давно вгадали, але не могли довести. Підніжжями кочових пінистих гір ковзали міриади маленьких, різко окреслених хмарок, усі одного розміру й забарвлені одним червоно-коричневим плямистим візерунком. Вони були маленькі тільки якщо порівняти з нелюдським масштабом свого оточення — найменше могло накрити собою місто пристойного розміру.

Безперечно, вони були живі, бо рухались уздовж боків летючих гір з повільною рішучістю, тиняючись їхніми схилами, наче колосальні вівці. І вони перегукувалися в метровому діапазоні — їхні радіоголоси були тихі, але чіткі серед тріскотіння й розрядів самого Юпітера.

Живі мішки з газом, тільки й усього — вони ширяли у вузькій зоні між мерзлими висотами й пекучими глибинами. Вузькій, так — але цей простір був набагато більший за всю земну біосферу.

Вони були не самі. Серед них прудко рухалися інші створіння, такі маленькі, що їх було легко не помітити. Деякі з них мали моторошну подібність до земних літаків і були десь такі ж завбільшки. Але вони були живі — можливо, хижаки, можливо, паразити, може, навіть пастухи.

Перед ним відкривався цілий новий розділ еволюції, такий же чужинський, як і той, що він його мельком побачив на Європі. Тут були схожі на кальмарів земного океану торпеди з реактивним принципом руху, що полювали на велетенські торби з газом і пожирали їх. Але надувні кулі не були позбавлені захисту —

деякі з них відбивалися електричними розрядами й кігтистими мацаками, схожими на кілометрові завдовжки бензопили.

Вони мали навіть дивніші форми, використовуючи всю можливу геометрію — химерні півпрозорі летючі змії, тетраедри, сфери, багатогранники, жмути переплутаних стрічок... Гігантський планктон атмосфери Юпітера, що був природжений ширяти, мов осіннє павутиння, на висхідних потоках, поки вони не проживали досить довго, щоб розмножитися. Після того їх затягувало на глибину, де вони обвуглювалися й перероблялися на нове покоління.

Він озирає планету з площею, в сто разів більшою за земну, і хоч і побачив багато чудес, але ніщо не натякало на розум. Радіоголоси великих аеростатів передавали тільки прості повідомлення застереження або страху. Навіть мисливці, від яких можна було чекати розвитку вищих ступенів організації, були подібні до акул в земних океанах — бездумні автоматони.

І попри весь її захопливий розмір та новизну, біосфера Юпітера була тендітним світом, місцем туманів і піни, тонких шовковистих ниток і тканин, завтовшки як папір, сплетених з безперервного снігопаду нафтопродуктів, сформованих блискавками у верхній атмосфері. Небагато істот мали більше тілесності за мильні бульки, а найефектніших хижаків роздерли б на шматки найслабкіші земні м'ясоїди.

Як і Європа, тільки в значно епічнішому масштабі, Юпітер був еволюційним глухим кутом. Розум тут ніколи б не розвинувся, а коли б і зміг, то був би приречений на хирляве існування. Тут могла б розвинутися

чисто повітряна культура, але в середовищі, у якому вогонь був неможливий, а тверді речовини майже не траплялися, вона ніколи не змогла б досягти Кам'яного віку.

Розділ 31. Ясла

МІС ПРІНГЛ ЗАПИС

Ну, Індро, Діме, сподіваюся, все дійшло в хорошому вигляді — мені в це й досі важко віриться. Усі ті фантастичні створіння — звісно, ми мали б вловити їхні радіоголоси, хай би й не змогли зрозуміти! — знищені в одну мить, щоб Юпітер можна було перетворити на сонце.

І тепер я розумію чому — для того щоб дати шанс європцям. Яка безжальна логіка: чи розум — єдине, що важить? Я передбачаю скількись довгих диспутів про це з Тедом Ханом...

Далі питання таке: чи візьмуть європці встановлену висоту — а чи навіки застрягнуть у дитячому садку — ба навіть ні — у яслах? Хоч тисяча років — це дуже короткий період, від них, безперечно, чекають якогось прогресу, але, як каже Дейв, вони тепер такі самі, як і коли вийшли з моря. Певно, у цьому й проблема: вони й досі однією ногою — чи гілкою! — у воді.

І ще одне ми зрозуміли абсолютно неправильно. Ми думали, що вони повертаються у воду, щоб спати. Усе якраз навпаки — вони повертаються поїсти, а спати виходять на берег! Ми могли б здогадатися про це з їхньої будови — з того мережива гілок — вони явно живляться планктоном...

Я спитав Дейва про збудовані ними іглу. Хіба це не технологічний прорив? А він сказав: не зовсім — це просто адаптації будівель, які вони споруджують на морському дні для захисту від різних хижаків — особливо чогось схожого на летючий килим завбільшки з футбольне поле...

Втім, є одна сфера, де вони виказали ініціативу — і навіть творчість. Вони заворожені металами — ймовірно, через те що ті не існують у чистому вигляді в океанах. Саме тому «Цянь» був розібраний — те саме трапилося з рідкісними зондами, що сідали на їхній території. Що вони роблять з міддю, берилієм і титаном, які вони збирають? Боюся, що нічого корисного. Вони складають їх в одному місці на фантастичну купу, яку постійно перебудовують. Можливо, у них розвивається естетичний смак — у Музеї сучасного мистецтва я бачив і гірше... Але в мене є інша теорія: ви колись чули про культ карго? У двадцятому столітті деякі примітивні племена, що ще існували, складали імітації літаків з бамбука, сподіваючись привабити великих птахів небес, що коли-не-коли приносили їм дивовижні подарунки. Мабуть, у європців на думці те саме.

А тепер до того, про що ви постійно питаєте... Що таке Дейв? І як він — з Еалом — стали тим, хто вони тепер?

Швидка відповідь, звісно, така: вони обидва — емуляції... імітації... у гігантській пам'яті Моноліту. Більшу частину часу вони не активовані. Коли я спитав про це Дейва, він сказав, що був «пробуджений» — його точне слово — загалом лише п'ятдесят з тієї

тисячі років, що минули з часів його... е-е-е... метаморфози.

Коли я спитав, чи він не обурений через те, що його життям тепер керує щось інше, він сказав: «Чому я мушу обурюватися? Я бездоганно виконую свої функції». Так, це звучить дуже схоже на Еала! Але я думаю, що то був Дейв — якщо вони тепер узагалі чимось відрізняються.

Пам'ятаєте аналогію зі швейцарським ножиком? Еалмен — це одна з незліченної кількості складників цього космічного ножа.

Але він не цілком пасивний інструмент: коли він пробуджений, то має певну автономію, певну незалежність, імовірно, у межах, дозволених верховним контролем Моноліту. За ці століття його використовували як такий собі розумний зонд для дослідження Юпітера, — як ви вже бачили, — а також Ганімеда й Землі. Це підтверджує ті таємничі події у Флориді, про які розповідала давня подруга Дейва й медсестра, що дбала про його матір, за кілька митей до її смерті... а також його появи в Анубісі.

Це також пояснює іншу таємницю. Я прямо спитав у Дейва: чому мені дозволили сісти на Європі, тоді як усіх інших століттями відвертали? Я був повністю готовий до того самого!

Відповідь до смішного проста. Моноліт використовує Дейва — Еалмена, — щоб коли-не-коли придивлятися за нами.

Дейв знав про мій порятунок, навіть бачив кілька інтерв'ю, що я давав на Землі й Ганімеді. Мушу сказати, що й досі трохи ображений, що він не спробував

зі мною зв'язатися! Але принаймні коли я прилетів сюди, він розстелив переді мною доріжку...

Діме, у мене ще є сорок вісім годин, перш ніж «Фалкон» полетить — зі мною чи без мене! Не думаю, що вони мені знадобляться, коли я вже встановив контакт з Еалменом — ми тепер можемо так само легко спілкуватися в Анубісі... якщо він того захоче.

І мені вже не терпиться якнайшвидше повернутися в «Гранімед». «Фалкон» — чудовий кораблик, але його санвузол можна й покращити — я тут починаю тхнути й чухатися, зітхаючи про душ.

Не можу дочекатися зустрічі з тобою... і особливо з Тедом Ханом.

Нам треба про стільки всього побалакати, перш ніж я повернуся на Землю.

**ЗБЕРЕГТИ
ПЕРЕСЛАТИ**

Частина V

КІНЕЦЬ

Первинний огріх вже
Ми виправить не в змозі.
Хай в море ллється дощ,
А море буде сіллю.

А. Е. Гаусмен. Ще вірші

Розділ 32. Джентльмен на дозвіллі

Загалом то були цікаві, але непримітні три десятиліття, промарковані радісними й сумними подіями, що Час і Доля приносили всім людям. Найбільшої з них він не дуже очікував; по правді, перед вильотом на Ганімед Пул відкинув би саму цю ідею як сміховинну.

Прислів'я про те, що в розлуці серця зближуються, багато в чому справедливе. Коли він знову зустрівся з Індрою Воллес, вони виявили, що попри суперечки й періодичну незгоду вони ближчі одне до одного, ніж їм здавалося. Одне привело до іншого, і врешті, на їхню обопільну втіху, до Дони Воллес та Мартіна Пула.

Він почав будувати родину доволі пізно в житті, — не беручи до уваги ту дрібницю про тисячу років, —

і професор Андерсон попередив, що це може бути неможливо. Або й гірше...

— Вам пощастило сильніше, ніж ви собі можете уявити, — сказав він Пулові. — Радіаційне опромінення було на диво незначне, і нам вдалося виправити що треба у твоїй непошкодженій ДНК. Але поки ми не зробимо інших тестів, я не можу обіцяти генетичної цілісності. Тож радійте собі, але не заводьте родину, поки я не скажу «окей».

Тести забрали немало часу, і, як і боявся Андерсон, знадобилися подальші втручання. Було одне серйозне побоювання — дещо таке, через що зародок нізащо не вижив би, навіть якби перетнув межу перших кількох тижнів після зачаття, — але Мартін і Дона були бездоганні, з цілком правильною кількістю голів, рук та ніг. Вони також були гарні й розумні, і ледве-ледве уникнули повного розбещення з боку закоханих у них батьків, що залишилися найкращими друзями й тоді, коли через п'ятнадцять років обрали повернення до незалежності. Завдяки їхньому рейтингові суспільних досягнень, їм могли дозволити — і навіть заохочували — завести ще одну дитину, але вони вирішили не налягати на свою й без того приголомшливу легку удачу.

У цей період на особисте життя лягла й тінь однієї трагедії — такої, що шокувала все суспільство Сонячної системи. Капітан Чендлер загинув з усім своїм екіпажем, коли ядро комети, яку вони розвідували, раптом вибухнуло, знищивши «Голіаф» цілковито, так що в майбутньому знайшли лише кілька уламків. Такі вибухи — спричинені реакціями між нестабільними молекулами, що існували тільки за дуже низьких

температур, — були добре відомі мисливцям на комети, і Чендлер за свою кар'єру сам кілька разів натрапляв на них. Ніхто так і не з'ясував точних обставин, через які такий досвідчений космонавт був заскочений зненацька.

Пул дуже сумував за Чендлером: той відігравав у його житті унікальну роль, і ніхто не міг його замінити — ніхто, крім Дейва Боумена, з яким вони розділили таку епохальну пригоду. Вони з Чендлером часто планували знову полетіти в космос разом, можливо, аж до хмари Оорта з її невідомими таємницями й нехай далекими, але невичерпними крижаними багатствами. Але якись розбіжності в графіках завжди порушували їхні плани, тож це майбутнє залишилось у мріях і ніколи не втілилося.

Пул спромігся досягти ще однієї давньої та бажаної мети, не зважаючи на накази лікаря. Він побував на самій Землі — і одного разу більш ніж вистачило.

Його персональний транспортний засіб на вигляд був майже ідентичний з інвалідними візками, на яких їздили в його часи ті паралізовані, яким пощастило більше. Він був моторизований, а підспущені колеса дозволяли котитися помірно рівними поверхнями. Однак візок також міг лігати — на повітряній подушці, підтримуваній маленькими, але дуже потужними вентиляторами. Пул здивувався, що така примітивна технологія і досі застосовується, але пристрої для контролю інерції були надто великі для такого дрібного масштабу.

Зручно сидячи в летючому кріслі, він майже не усвідомлював наростання власної ваги, поки спускався

в серце Африки. А що він таки помітив, то це певну важкість дихання, хоч і набагато слабшу за ту, яку колись пізнав під час тренування астронавтів. До чого він геть не був готовий — це до шквалу пічного жару, який ударив його, коли він викотився з велетенського циліндра, що пронизував небо, — який утворював основу вежі. Але ж то був тільки ранок — що ж тут коїлося ополудні?!

Він ледве встиг призвичаїтися до спеки, коли нападучи зазнав його нюх. За його увагу гамірним натовпом боролася сила-силенна запахів — жодного неприємного, але всі незнайомі. Пул на кілька хвилин заплющив очі, намагаючись уникнути перевантаження вхідних каналів інформації.

Він ще не зважився знову їх розплющити, коли відчув якийсь великий вологий предмет, що тицьнувся йому в шию.

— Познайомтеся з Елізабет, — сказав його гід, дужий юнак, вбраний у традиційний костюм білого мисливця, що був надто охайний і навряд чи колись використовувався як задумувалося. — Вона наша офіційна вітальниця.

Пул розвернувся в кріслі й зрозумів, що дивиться в щирі очі малого слоненяти.

— Привіт, Елізабет, — відповів він доволі слабким голосом. Елізабет підняла хобот на знак вітання й видала звук, який зазвичай не почувеш у вихованому товаристві, але Пулові здалося, що наміри в неї були добрі.

Загалом він провів на планеті Земля менш як годину: пройшов краєм джунглів, приземкуваті дерева яких програвали проти Небесного парку розваг, і побачив

більшу частину місцевої фауни. Гід перепросив за дружність левів, яких розпестили туристи, але лихі вискали крокодилів легко це компенсували — ось де була Природа, груба й незмінена.

Перш ніж повернутися до Вежі, Пул ризикнув відійти на кілька кроків від свого летючого крісла. Він зрозумів, що це буде еквівалентно тому, щоб пронести на плечах власну вагу, але це не здалося йому неможливим досягненням, і він ніколи не пробачив би собі, якби принаймні не спробував.

То була не дуже хороша думка. Можливо, варто було робити це в прохолоднішому кліматі. Після менш як десятка кроків він був радий знову потрапити в розкішні обійми крісла.

— Годі, — втомлено сказав він. — Повертаймося до Вежі.

Закотившись до вестибюля перед ліфтом, він помітив табличку, яку чомусь пропустив, коли прибув згори:

ВІТАЄМО В АФРИЦІ!

«Порятунок світу — в природній дикості»

ГЕНРІ ДЕВІД ТОРО

(1817—1862)

Зауваживши Пулову цікавість, гід спитав:

— Ви його знали?

Пул чув це питання надто часто і саме в цю мить не мав настрою пояснювати докладно.

— Я так не думаю, — втомлено відповів він, коли великі двері зачинилися за ними, відрізаючи від видовищ, запахів і звуків найпершої домівки людства.

Вертикальним сафарі він вдовольнив бажання відвідати Землю, і він з усієї сили ігнорував різноманітні болі й розтяги, здобуті там, коли повернувся до своєї квартири на 10000-му поверсі — престижна адреса, навіть у демократичному суспільстві. Однак Індра була мало не шокована його зовнішнім виглядом і наказала йому негайно лягти.

— Ти як той Антей — тільки навпаки! — похмуро пробурмотіла вона.

— Як хто? — спитав Пул. Бували часи, коли ерудиція дружини трохи спантеличувала його, але він рішуче намірився ніколи не дозволяти комплексів неповноцінності розвиватися на цьому ґрунті.

— Син богині землі, Геї. Геракл з ним борюся, але щоразу, як кидав його на землю, Антей поновлював сили.

— І хто переміг?

— Звісно, Геракл, піднявши Антея в повітря, щоб мамця не змогла перезарядити його батарейки.

— Ну, я впевнений, що мої швидко перезарядяться. І я засвоїв одну науку. Якщо я не робитиму більше вправ, то, може, доведеться переїхати на рівень з місячною гравітацією.

Пулової рішучості вистачило на цілий місяць: він щоранку ходив на п'ятикілометрову прогулянку, щоразу вибираючи інший рівень Африканської вежі. Деякі поверхи й досі лишалися просторими лункими металевими пустелями, що, певно, ніколи не будуть заселені, але інші з плином століть були спроектовані й забудовані з нечуваним розмаїттям архітектурних стилів. Значна їх частина була запозичена з минулих віків

і культур, а інші натякали на варіанти майбутнього, які Пул не хотів би відвідувати. Принаймні не було ризику знудитися, і в таких прогулянках його на поважній відстані частенько супроводжували групки приязних дітей. Вони рідко були здатні довго триматися за ним.

Одного дня, коли Пул простував переконливою, хоч і ледве залюдненою імітацією Єлисейських Полів, він раптом помітив знайоме обличчя.

— Дениле! — скрикнув він.

Той чоловік не звернув найменшої уваги, навіть коли Пул гукнув голосніше.

— Хіба ти мене не пам'ятаєш?

Денил — тепер, наздогнавши його, Пул не мав жодного сумніву в його особі — виглядав справді збентеженим.

— Перепрошую, — сказав він. — Звісно, ви командер Пул. Але я впевнений, що ми ніколи раніше не зустрічалися.

Тепер настала Пулова черга ніяковіти.

— Я, певне, втрачаю розум, — перепросив він. — Мабуть, переплутав вас із кимось іншим. Доброго вам дня.

Він був радий зустрічі й утішений дізнатися, що Денил повернувся до звичайного товариства. Яким був його злочин — убивство сокирою або невчасно повернуті до бібліотеки книжки — тепер не мало обходити його колишнього роботодавця. Рахунок був сплачений, а книга згорнута. Хоч Пул іноді сумував за драмами про поліцію і грабіжників, які любив дивитися в юності, він навчився приймати сучасну мудрість: надмірна цікавість до патологічної поведінки сама собою патологічна.

За допомогою міс Прінгл, уже третьої її версії, Пул зміг розпланувати своє життя так, що в ньому навіть коли-не-коли проскакували прогалини, в які він міг розслабитися й задати нейрошоломові випадковий пошук серед тем, що його цікавили. Окрім найближчої родини, його головний інтерес і досі лежав серед супутників Юпітера-Люцифера, не в останню чергу тому, що він був визнаний фахівець з цього предмета і постійний член Комітету Європи.

Комітет заснували майже тисячу років тому, щоб розглянути варіанти того, що робити з таємничим супутником... і чи робити щось узагалі. За минулі століття Комітет накопичив неосяжну кількість інформації, що починалася з прольотів «Вояджерів» у 1979 році й перших детальних обстежень з орбітового «Галілео» в 1996 році.

Як і більшість організацій з довгою історією, Комітет Європи повільно закам'янів і тепер збирався тільки тоді, коли траплялося щось нове. Він рвучко прокинувся після повернення Еалмена й призначив новим головою одну енергійну пані, що насамперед запросила до Комітету Пула.

Хоч він і мало чого міг розповісти такого, що вже не було встановлене, Пул був радий входити до Комітету. Він вважав своїм очевидним обов'язком бути для них доступним, а крім того, це давало йому офіційну посаду, якої б він інакше не мав. До того Пул мав статус «національного скарбу», як його колись називали, і він від нього трохи ніяковів. Хоч він був радий, що світ, багатший за найсміливіші уявлення попередніх, висотаних війнами віків, утримував його в достатку, проте відчував потребу виправдати своє існування.

Була в нього й інша потреба, яку він рідко коли ясно формулював навіть собі самому. Під час їхньої зустрічі два десятиліття тому Еалмен хоч і коротко, але поговорив з ним. Пул був певен, що коли б Еалмен хотів, він би легко озвався знову. Невже людські контакти більше його не цікавили? Пул сподівався, що це не так, але то могло бути одним із можливих пояснень його мовчання.

Пул часто підтримував зв'язок з Теодором Ханом — той залишався таким же активним і різким, як завжди, а тепер ще став представником Комітету Європи на Ганімеді. Відколи Пул повернувся на Землю, Тед марно намагався відкрити канал комунікації з Боуменом. Він не розумів, чому довгі списки знакових питань на життєво важливі філософські й історичні теми лишаються навіть без короткого підтвердження отримання.

— Невже Моноліт аж так завантажує твого друга Еалмена, що той не має часу зі мною поговорити? — жалівся він Пулові. — І що він узагалі робить зі своїм часом?

То було дуже обґрунтоване питання, а відповідь на нього прийшла, як удар блискавки з безхмарного неба, від самого Боумена — у вигляді абсолютно буденного відеофонного дзвінка.

Розділ 33. Контакт

— Вітаю, Френку. Це Дейв. У мене для тебе дуже важливе повідомлення. Припускаю, що ти зараз у своїй квартирі в Африканській вежі. Якщо ти там, будь ласка,

ідентифікуй себе, назвавши ім'я нашого інструктора з астродинаміки. Я почекаю шістдесят секунд, а якщо відповіді не буде, спробую ще раз рівно за годину.

Тієї хвилини Пулові ледве вистачило, щоб оклигати від шоку. Він відчув раптовий спалах утіхи, а також приголомшення, перш ніж їм на зміну прийшла інша емоція. Хоч він і був радий знову почути Боумена, у фразі «дуже важливе повідомлення» чітко прозвучала лиховісна нота.

«Принаймні пощастило, — сказав собі Пул, — що він спитав одне з імен, які я ще пам'ятаю». Але хто ж міг забути шотландця з Глазго з таким густим акцентом, що на його опанування всі витрачали не менш як тиждень? Але він був блискучим лектором — щойно слухач починав розуміти, що він говорить.

— Доктор Грегорі Маквітті.

— Прийнято. А тепер, будь ласка, перейди на приймач у нейрошоломі. На завантаження цього повідомлення знадобиться три хвилини. Не намагайся переглядати його на льоту — я стиснув його в десять разів. Я почекаю дві хвилини, перш ніж почати.

«Як йому це вдається?» — дивувався Пул. Юпітер-Люцифер нині був за п'ятдесят світлових хвилин від них, тож це повідомлення мало вилетіти звідти майже годину тому. Певно, його надіслав інтелектуальний агент у відповідним чином адресованій передачі в промені Ганімед—Земля, але це мало бути тривіальне завдання для Еалмена, що, вочевидь, міг черпати ресурси з Моноліту.

На нейрошоломі блимав вогник. Повідомлення завантажувалося.

З тим ступенем стиснення, яке використав Еалмен, Пулові знадобиться десь пів години, щоб увібрати повідомлення в режимі реального часу. Але вже на десятій хвилині він зрозумів, що його мирному способові життя прийшов несподіваний кінець.

Розділ 34. Вирок

У світі універсального й миттєвого зв'язку дуже важко утримати таємницю. Пул негайно вирішив, що це справа для обговорення лицем до лица.

Комітет Європи побурчав, але вони таки зібралися в його квартирі. Їх було семеро — щасливе число, безперечно, підказане фазами Місяця, що завжди зачаровував людство. Тут Пул уперше зустрівся з трьома членами Комітету, хоч уже знав їх ґрунтовніше, ніж колись було можливо в житті без нейрошолома.

— Голово Оконнор, шановні члени Комітету, — я хотів би сказати кілька слів — усього декілька, обіцяю! — перш ніж ви завантажите повідомлення, яке я отримав з Європи. І я волів би передати їх вербально. Це для мене природніше — боюся, що ніколи не зможу розслаблено використовувати пряме передавання думок.

Як ви всі знаєте, Дейв Боумен з Еалом були збережені у вигляді емуляцій у Моноліті на Європі. Вочевидь, той ніколи не відмовляється від інструмента, який колись був йому корисним, і коли-не-коли активує Еалмена, щоб наглядати за нашими справами, коли вони починають його обходити. Наприклад, під час мого прибуття на Європу — втім, можливо, я дарма вихваляюся.

Але Еалмен — це не просто пасивний інструмент. Його Дейвів складник і досі зберігає щось від людських коренів, навіть емоцій. І через те, що ми разом тренувалися, — роками ділили майже все, — йому, певно, набагато легше спілкуватися зі мною, ніж із будь-ким іншим. Мені хочеться думати, що це йому подобається, але таке слово може бути надто сильним.

Він також цікавий — допитливий — і, мабуть, трохи ображений тим, як його дібрав Моноліт — наче зразок з дикої природи. Хоч ми, певно, такі і є, з погляду того інтелекту, що той Моноліт створив.

І де той інтелект тепер? Вочевидь, Еалмен знає відповідь, і від неї спиною пробігає холодок.

Як ми завжди підозрювали, Моноліт — частина якоїсь подоби галактичної мережі. А найближчий її вузол — контролер або безпосередній керівник нашого Моноліту — перебуває за 450 світлових років звідси.

Надто близько, щоб розслаблятися! Це значить, що доповідь про нас і наші справи, надіслана на початку двадцять першого століття, була отримана пів тисячі років тому. Якщо Монолітів, скажімо, Наглядач відповів одразу, будь-які подальші вказівки мусять прибути приблизно тепер.

І саме це, видається, й відбувається. Упродовж кількох минулих днів Моноліт отримував безперервний потік повідомлень і встановлював нові програми — імовірно, відповідно до отриманих інструкцій.

На жаль, Еалмен може лиш здогадуватися про природу тих вказівок. Як ви дізнаєтеся з того, що завантажили, він має певний обмежений доступ до багатьох

контурів і баз даних Моноліту і навіть може вести з ним подобу діалогу. Якщо це правильне слово, бо для діалогу потрібні двоє людей! Я й досі не можу по-справжньому прийняти думку, що Моноліт попри всю його могутність не володіє свідомістю — навіть не знає про власне існування!

Еалмен міркував над цією проблемою тисячу років — з перервами — і дійшов до тієї ж відповіді, що й більшість із нас. Але його висновок, безперечно, мусить мати набагато більшу вагу, зумовлену його знанням справи зсередини.

Даруйте! Я не збирався жартувати, але як це ще можна описати?

Хоч би що завдало собі клопоту нас створити, — або принаймні підмайструвати щось із думками й генами наших пращурів, — тепер воно вирішує, що робити далі. Еалмен почувається песимістично. Ні, це перебільшення. Скажімо, наші шанси не здаються йому значними, але він тепер надто сторонній спостерігач, щоб надмірно нервувати. Майбутнє — виживання! — людської раси для нього не більш як цікава проблема, але він пропонує свою допомогу.

На подив зосередженої публіки, Пул раптом замовк.

— Як дивно. Мені на думку щойно спав один дивовижний спогад... Упевнений, що він пояснить те, що відбувається. Будь ласка, послухайте ще трохи.

Одного дня, за кілька тижнів до запуску, ми з Дейвом прогулювалися вздовж пляжу коло Мису, аж коли помітили великого жука, що лежав на піску. Як часто буває, він упав на спину й махав ніжками в повітрі, борсаючись з усієї сили, щоб перекинутися назад.

Я не звернув на нього уваги, — ми саме поринули в одну складну технічну дискусію, — але Дейв зробив інакше. Він звернув зі шляху і обережно перевернув жука чоботом. Коли той полетів, я зауважив: «Ти впевнений, що це хороша думка? Тепер він візьме й погризе чийсь породисті хризантеми». А він відповів: «Може, й твоя правда. Але мені не хочеться позбавляти його презумпції невинуватості».

Я перепрошую, обіцяв же всього кілька слів! Але я дуже радий, що згадав про той випадок: мені справді здається, що він покаже повідомлення Еалмена в правильному світлі. Він зберігає за людською расою право на презумпцію невинуватості...

А тепер, будь ласка, перевірте нейрошоломи. Це дуже щільний запис — верхній діапазон ультрафіолетового спектра, канал 110. Влаштовуйтеся зручніше, але переконайтеся, що ви на лінії прямої видимості. Ось воно...

Розділ 35. Військова рада

Ніхто не попросив повтору. Одного разу вистачило.

Коли запис закінчився, запала коротка тиша. Тоді голова, доктор Оконнор, зняла нейрошолом, помасажувала блискучу голову й повільно сказала:

— Ти навчив мене вислову з твого періоду, який, здається, зараз дуже доречним. Ох і каша заварилася.

— Але бачить її тільки Боумен — Еалмен, — сказав один із членів Комітету. — Чи він справді розуміє, як функціонує щось таке складне, як Моноліт? Чи, може, увесь цей сценарій — витвір його уяви?

— Не думаю, що в нього багато уяви, — відповіла доктор Оконнор. — І все бездоганно збігається. Особливо натяк на новий Скорпіон. Ми припустили, що то був нещасний випадок, а виходить, що то був вирок.

— Спочатку Юпітер — тепер Скорпіон, — сказав доктор Крауссмен, видатний фізик, якого в народі вважали реінкарнацією легендарного Айнштейна. Подійкували, що цьому також сприяла невелика пластична операція. — Хто наступний?

— Ми завжди здогадувалися, — сказала голова, — що МАТи за нами стежать. — Вона трохи помовчала, а тоді з жалем додала: — Яка лиха — неймовірно лиха! — вдача, що остання доповідь про нас була відправлена відразу після найгіршого періоду в людській історії!

Запала нова тиша. Усі знали, що двадцяте століття часто таврували фразою «Століття тортур».

Пул слухав не перебиваючи і чекав, коли з'явиться якийсь консенсус. Він не вперше був вражений якістю цього Комітету. Ніхто не намагався довести улюблену теорію, набрати дискусійних очок, роздути его: він не міг утриматися від порівняння з недружніми сварками, що їх дуже часто чув свого часу між інженерами й менеджерами Космічного управління, конгресменами й директорами від промисловості.

Так, людська раса, без сумніву, покращилася. Нейрошолом не тільки допоміг виполоти малоприсосованих, а й неймовірно підвищив якість освіти. Втім, тут були й втрати — у цьому суспільстві траплялося дуже мало пам'ятних особистостей. Нашвидку він міг пригадати лише чотирьох — Індру, капітана Чендлера, доктора Хана й прикрої пам'яті Леді на драконі.

Голова дала дискусії вільно перетікати туди-сюди, поки всі не висловилися, а тоді почала підсумовувати.

— Очевидне перше питання — як серйозно слід сприймати цю загрозу — не варте того, щоб витратити на нього час. Якщо це хибна тривога або непорозуміння, все потенційно таке серйозне, що ми мусимо виходити з того, що загроза справжня, поки не матимемо надійного доказу протилежного. Згода?

— Добре. І я не знаю, скільки ми маємо часу. Тож мусимо приймати за істину те, що небезпека дуже близька. Імовірно, Еалмен ще попередить нас якось у майбутньому, але тоді може бути запізно.

— Тож ось єдине, що нам треба вирішити: як захиститися проти чогось такого могутнього, як Моноліт? Згадайте, що сталося з Юпітером! І, вочевидь, з новим Скорпіоном...

— Я впевнена, що груба сила нічого не дасть, хоч нам, можливо, й варто дослідити цей варіант. Докторе Крауссмене, скільки часу потрібно для створення супербомби?

— Припускаючи, що проєкти й досі існують, тож дослідження не потрібні — може, два тижні. Термоядерна зброя доволі проста й використовує доступні матеріали — врешті-решт, її робили ще в другому тисячолітті! Але якщо хочеться чогось витонченого, скажімо, бомби на антиматерії або маленької чорної діри, ну, тут може знадобитися кілька місяців.

— Дякую, чи не могли б ви зібрати всю інформацію? Але, як я сказала, не думаю, що це допоможе. Безперечно, те, що використовує такі сили, зможе й захиститися від них. Отож... інші пропозиції?

— А домовитися не можна? — спитав хтось без особливої надії.

— З чим... або ким? — відповів Крауссмен. — Як ми з'ясували, Моноліт — це, по суті, чистий механізм, який робить те, на що запрограмований. Можливо, його програма досить гнучка й дозволяє якісь зміни, але сказати напевне неможливо. Та й звернутися до Головного офісу ми не можемо — до нього пів тисячі світлових років!

Пул слухав не перебиваючи. Він нічого не міг додати до дискусії, та й більша її частина була для нього закладна. Він почав відчувати зрадницьке пригнічення. Чи не було б краще, думав він, зовсім не передавати цієї інформації? Тоді, якби це була хибна тривога, нікому б не стало гірше. А коли ні — ну, людство все одно не втратило б душевного спокою перед невідвортною долею, що на неї чигала, хоч би якою вона була.

Він ще перебирав ці невеселі думки, коли його увагу раптом привернула знайома фраза.

Один тихий член Комітету з іменем таким довгим і складним, що Пул ніяк не міг його запам'ятати, а ще менше — вимовити, раптом підкинув до дискусії два слова.

— Троянський кінь!

Настала така тиша, яку іноді називають «вагітною», а за нею — хор із «Як я про це не подумав?!», «Аякже!» і «Дуже добра думка!», поки голова, уперше за засідання, не закликала до порядку.

— Дякую, професоре Тіруньянанасампантамурті, — сказала доктор Оконнор, не затнувшись. — Можна попросити вас висловитися трохи докладніше?

— Звісно. Якщо Моноліт насправді є, як усі нібито вважають, за своєю суттю лиш машиною без свідомості, тобто має лиш обмежену здатність до самостпестереження, може бути, що ми вже маємо зброю для того, щоб його перемогти. Замкнену в Сховищі.

— І систему доставлення — Еалмена!

— Саме так.

— Одну хвилинку, докторе Т. Ми не знаємо нічого — абсолютно нічого — про архітектуру Моноліту. Як можна бути впевненим, що будь-що з коли-небудь створеного нашою примітивною расою, буде ефективно проти нього?

— Не можна, але подумайте ось про що. Хоч би яким довершеним був Моноліт, він мусить підкорятися точнісінько тим самим законам логіки, які сформулювали Аристотель і Бул багато віків тому. І саме тому він може — ні, повинен! — бути вразливим до того, що замкнене в Сховищі. Нам треба скомпонувати їх так, щоб бодай один спрацював. Це наша єдина надія — якщо хтось не запропонує кращої альтернативи.

— Перепрошую, — сказав Пул, нарешті втративши терпець. — Чи не буде хтось такий люб'язний пояснити мені, що це за славетне Сховище, про яке ви говорите, і де воно є?

Розділ 36. Печера страхіть

Історія повна жахів: деякі з них природні, інші — створені людьми.

На кінець двадцять першого сторіччя більшість природних — віспа, Чорна смерть, СНІД, жажливі

віруси, що чигають в африканських джунглях — були знищені або принаймні взяті під контроль розвинутою медициною. Однак відомо, що недооцінювати винахідливість матінки-природи нерозважливо, і ніхто не сумнівався, що в майбутньому в неї знайдуться для людства інші неприємні біологічні несподіванки.

Тому залишити по кілька зразків усіх цих жахів для наукових досліджень здавалося корисною засторогою — звісно, під ретельним наглядом, без жодної лазівки для втечі, щоб вони знову не наробили лиха людству. Але як можна бути абсолютно впевненим, що такої небезпеки немає?

Цілком зрозуміло, що в кінці двадцятого століття, коли запропонували, щоб центри з контролю хвороб у Сполучених Штатах і Росії зберегли останні відомі віруси віспи, це викликало чимало протестів. Хоч би якими низькими були шанси, існувала скінченна ймовірність, що ті хвороби можуть вирватися внаслідок таких нещасних випадків, як землетруси, виходи з ладу устаткування... або навіть навмисний саботаж терористичних організацій.

Рішенням, яке всіх задовольнило (крім нечисленних екстремістів, що боролися за «збереження незайманої природи Місяця»), стало завезти всі зразки на давній супутник Землі й тримати їх у лабораторії в кінці кілометрової шахти, висвердленої в самотній горі Піко, одній з найпримітніших рис рельєфу моря Дошів. Минули роки, і до них приєдналися деякі з найвидатніших зразків направленої не в той бік людської винахідливості — тобто, правду кажучи, божевілья.

Тут були гази й аерозолі, що навіть мікроскопічними дозами спричиняли повільну або миттєву смерть. Деяких з них створили члени релігійних культів, що хоч і були розумово неврівноважені, але спромоглися здобути чимало наукових знань. Багато з них вірило, що наближається кінець світу (під час якого, звісно, будуть врятовані лише їхні послідовники). А якби Бог виявився забудькуватим і не виступив би за оголошеним графіком, вони хотіли бути готовими виправити Його прикрий недогляд.

Перші напади послідовників цих смертельних культів були скоєні на вразливі цілі, такі, як людне метро, виставки, спортивні стадіони, музичні концерти... десятки тисяч загинули й безліч постраждали, перш ніж це божевілля взяли під контроль на початку двадцять першого століття. Як часто буває, з цього лиха вийшло й трохи добра, бо воно змусило світові органи підтримки правопорядку працювати разом як ніколи. Навіть країни-ренегати, що заохочували політичний тероризм, виявилися нездатними терпіти цей випадковий та геть непередбачуваний його різновид.

Хімічні й біологічні агенти, використані в цих нападах, а також у ранніх формах військової справи, приєдналися до смертельної колекції в Піко. Їхні антитоти, коли вони існували, також зберігалися разом з ними. Людство сподівалося, що жодна з цих речовин більше нікого не потурбує, але на випадок відчайдушної потреби всі вони були доступні й зберігалися під сильною охороною.

Третю категорію об'єктів, що зберігалися в сховищі Піко, хоч і можна класифікувати як заразні хвороби,

ніколи не вбивала й не калічила прямо. До кінця двадцятого століття вони навіть не існували, але за кілька десятиліть наробили шкоди на мільярди доларів і часто нівечили людські життя так само ефективно, як і тілесні недуги. То були хвороби, що вражали найновішого й найуніверсальнішого помічника людини — комп'ютер.

Узявши свої імена з медичних словників — віруси, пріони, черви — вони були програмами, що часто з моторошною точністю імітували поведінку своїх органічних родичів. Деякі були нешкідливі — трохи більші за грайливі жарти, складені для того, щоб здивувати або розважити комп'ютерних користувачів несподіваними повідомленнями й зображеннями на екранах. Інші ж були набагато тихіші — навмисне спроектовані агенти катастрофи.

Здебільшого їхнє призначення було цілковито корисливе: то була зброя, яку технологічні злочинці використовували, щоб шантажувати банки й комерційні організації, що вже цілковито залежали від ефективної роботи власних комп'ютерних систем. Отримавши попередження про те, що їхні бази даних у певний час будуть автоматично стерті, якщо вони не переведуть кілька мільйонів доларів на певний анонімний офшорний рахунок, більшість жертв вирішувала не ризикувати непоправною катастрофою. Вони тихо платили своє, часто — щоб уникнути публічного або й приватного сорому — не повідомивши поліцію.

Це зрозуміле прагнення приватності полегшило мережевим бандитам скоєння їхніх електронних набігів: навіть коли їх ловили, юридичні системи, які ще

не знали, як братися до такого типу злочинів, поведилися з ними м'яко — врешті-решт, ніхто ж насправді не постраждав? Ба більше, після того, як ці правопорушники відбували свої короткі терміни, багатьох із них наймали їхні колишні жертви, за старим принципом, згідно з яким найкращі егері виходять з браконьєрів.

Цими комп'ютерними злочинцями керувала винятково жадібність, і вони аж ніяк не хотіли знищувати організації, з яких добували наживу — розважливий паразит не вбиває свого хазяїна. Але до цієї справи долучилися й інші, набагато небезпечніші вороги суспільства...

Найчастіше то були непристосовані до суспільства одинаки, — зазвичай підлітки чоловічої статі, — що працювали зовсім самі й за умов абсолютної таємниці. Вони намірялися створити програми, що просто нарobili б хаосу й плутанини, якби поширилися планетою через всесвітні дротові й бездротові мережі, а також на фізичних носіях. Тоді вони насолоджувалися б спричиненим безладом, ніжачись у відчутті влади, яке він дав би їхній гідній жалю психіці.

Іноді цих збочених геніїв розкривали й наймали до органів національної безпеки для таємничих потреб — зазвичай зламати бази даних суперників. То була доволі нешкідлива кар'єра, бо організації, що їх наймали, мали бодай якесь почуття відповідальності перед суспільством.

Чого не можна було сказати про апокаліптичні секти, які радо відкрили для себе це нове озброєння, набагато ефективніше й легше розповсюджене за газ

чи бактерії. І йому було набагато важче протидіяти, бо воно в одну мить розповсюджувалося серед мільйонів осель і робочих кабінетів.

Крах банку «Нью-Йорк — Гавана» в 2005 році, запуск індійських ядерних ракет у 2007 році (на щастя, з неактивованими боєголовками), зупинка Всеєвропейської системи керування повітряним рухом у 2008 році, параліч телефонної мережі Північної Америки того ж року — все це були репетиції Судного дня, нагненні різними культами. Завдяки блискучим контррозвідницьким операціям, що проводили зазвичай конфліктні, й навіть ворожі, національні агентства, ця загроза була потроху взята під контроль.

Принаймні так вважалося — за кілька століть не сталося жодного серйозного нападу на основи суспільства. Одним з найважливіших інструментів перемоги був нейрошолом — хоч дехто вважав, що за це досягнення заплачено надто високу ціну.

Дарма що дискусії про свободу особистості проти обов'язків держави застаріли ще в часи, коли Платон та Аристотель спробували їх систематизувати, але, певно, продовжаться до кінця часів, у третьому тисячолітті досягнули певного консенсусу. Загальна думка зійшлася на тому, що найкращою формою уряду був комунізм; на жаль, ціною сотень тисяч життів ясно показано, що він застосовний тільки для суспільних комах, роботів 2 класу й подібних обмежених категорій. Для недосконалих людей найменш поганою відповіддю була демосократія, якій часто давали означення «індивідуальної жадібності, регульованої ефективним, але не надто ревним урядом».

Скоро після повсюдного поширення нейрошоломів деякі дуже розумні — і максимально ревні — бюрократи усвідомили, що ті мають унікальний потенціал системи раннього попередження. Під час налаштування, коли новий користувач проходить розумову «калібрацію», було можливо визначити багато форм психозу — і раніше, ніж у людини з'являлася нагода стати посправжньому небезпечною. Часто процедура також підказувала й найкращу терапію, але коли жодне лікування не було можливим, об'єктові можна було додати електронну мітку, а в крайньому разі — ізолювати від суспільства. Звісно, ця розумова перевірка застосовувалася тільки до тих, кому приміряли нейрошолом, але на кінець третього тисячоліття це було так само життєво необхідно для повсякдення, як і телефон на його початку. Насправді всі, хто не приєднався до панівної більшості, автоматично ставали підозрілими і їх перевіряли на потенційні відхилення поведінки.

Дарма й казати, що коли таке «зондування мозку», як його називали критики, почало поширюватися, залунали протести від організацій із захисту прав людини; одним з найефективніших слоганів був «Нейрошолом чи нейроконтроль?». Повільно — навіть неохоче — визнали, що така форма нагляду була необхідною засторогою проти набагато гіршого лиха. І те, що на тлі загального покращення душевного здоров'я стався швидкий занепад релігійного фанатизму, не було простим збігом.

Коли затяжна війна проти злочинців кіберпростору закінчилася, переможці зрозуміли, що тепер володіють сумнівною колекцією трофеїв, що геть усі

лишилися б абсолютно незбагненими для будь-якого завойовника минувшини. Серед них були, звісно, сотні комп'ютерних вірусів, більшість з яких важко виявити й убити. Траплялися й інші матеріали — через брак кращого слова — набагато страхітливіші. То були геніально винайдені хвороби, проти яких не існувало ліків, а деколи — навіть можливості винайдення ліків...

Багато з них були пов'язані з великими математиками, які б жажнулися цього збоченого використання їхніх відкриттів. Через характерно людську тенденцію применшувати небезпеку, давши їй абсурдне ім'я, їх назви часто були жартівливі: «Геделів гремлін», «Мандельбротова манія», «комбінаторна катастрофа», «трансфінітна торба», «Конвеїв капкан», «Тюрингова торпеда», «Лоренців лабіринт», «Булова бомба», «Шеннонів шарварок», «Канторів катаклізм»...

Якщо тут доречне будь-яке узагальнення, то всі ці математичні жахи функціонували на одному принципі. Їхня ефективність не залежала від чогось наївного, на зразок стирання пам'яті чи пошкодження програмного коду — навпаки. Їхній підхід був тонший — вони переконували комп'ютер почати програму, яку не можна завершити до кінця Всесвіту, або таку, — тут «Мандельбротова манія» була найсмертельнішим прикладом, — що передбачала буквально нескінченну послідовність кроків.

Тривіальним прикладом могло бути визначення числа пі або будь-якого іншого ірраціонального числа. Однак навіть найпростіші електрооптичні комп'ютери не купляться на таку просту пастку — давно минули

дні, коли механічні дурні стирали свої шестерні на порох, намагаючись поділити на нуль...

Завданням для напористих програмістів було переконати мішень, що задача має визначене завершення, якого можна досягти за скінченний час. У битві розумів між людиною (зазвичай чоловіком і рідше жінкою, попри існування таких рольових моделей, як леді Ейда Лавлейс, адмірал Грейс Гоппер та доктор Сьюзен Келвін) і машиною, машини майже незмінно програвали.

Було б можливо — хоч деколи важко і навіть ризиковано — знищити захоплені страховища командами перезапису або стирання, але в них була вкладена неймовірна кількість часу й винахідливості, нехай лихонаправленої, яку було шкода втрачати. Ще важливішим було зберегти їх для вивчення в безпечному місці, як захисний захід на той випадок, коли якийсь лихий геній зможе винайти й застосувати їх знову.

Рішення було очевидне. Цифрові демони були надійно замкнені з їхніми хімічними й біологічними аналогами в Сховищі Піко — як сподівалися, назавжди.

Розділ 37. Операція «Дамокл»

У Пула було небагато зв'язків з командою, яка збирала зброю, що її сподівалися ніколи не застосовувати. Операція — зловісно, але доречно названа «Дамокл» — була така спеціалізована, що він нічого не міг докласти до неї безпосередньо. Крім того, він достатньо надивився на робочу групу й усвідомив, що дехто з них належав ледве не до якоїсь іншої, чужої

раси. Насправді один ключовий її член, вочевидь, працював із притулку для душевнохворих, — Пул здивувався, коли дізнався, що вони ще існують, — а голова Оконнор іноді натякала, що ще двом з команди слід до нього приєднатися.

— Ти чув про проєкт «Енігма»? — спитала вона Пула після особливо напруженої зустрічі. Коли він похитав головою, вона продовжила: — Я здивована — це було всього за кілька десятиліть до твого народження. Я натрапила на неї, коли шукала матеріали для «Дамокла». Дуже схожа проблема — в одній з ваших воєн група блискучих математиків зібралася разом, щоб зламати ворожий шифр... і вони між іншим побудували один з найперших справжніх комп'ютерів, щоб упоратися з проблемою.

І є одна чудова історія, — сподіваюся, що вона правдива, — яка нагадує мені про нашу команду. Одного дня до них приїхав з оглядом прем'єр-міністр, а після того сказав директорові «Енігми»: «Я наказав вам шукати потрібних людей під кожним каменем, але не очікував, що ви зрозумієте мене аж так буквально».

Імовірно, для проєкту «Дамокл» хтось шукав у потрібних місцях. Однак, враховуючи, що ніхто не знав, який термін на нього виділений, — дні, тижні чи роки, — спочатку було важко створити атмосферу невідкладності. Потреба в секретності також створювала проблеми — через те що сенсу розповсюджувати тривогу по всій Сонячній системі не було, про проєкт знало не більше ніж п'ятдесят людей. Але то були посправжньому потрібні люди — ті, хто міг зібрати всі

необхідні ресурси й хто міг дати дозвіл на перше за п'ятсот років відкриття Сховища Піко.

Коли Еалмен доповів, що Моноліт почав отримувати повідомлення з дедалі більшою частотою, майже не залишилося сумнівів у тому, що має статися. Не лише Пул у ті дні не міг заснути навіть за допомогою програм нейрошолома проти безсоння. Перш ніж таки зануритися в дрімоту, він часто думав, чи прокинеться знову. Але нарешті були зібрані три складники їхньої зброї — невидимої, невловної й неймовірної майже для всіх воїнів за всю історію.

Ніщо не могло виглядати невинніше й нешкідливіше, ніж абсолютно стандартна терабайтна пластинка, яку мільйони нейрошоломів використовували кожного дня. Але той факт, що вона була запакована в масивний блок прозорої речовини, обперезаний навхрест металевими смугами, підказував, що то було щось геть незвичайне. Пул прийняв її з певною неохотою. Він задумався, чи почувався так само кур'єр, якому випала дивовижна місія доставити ядро хіросімської атомної бомби на тихоокеанську повітряну базу. Але, якщо їхні побоювання виправдані, його відповідальність може бути ще вищою.

І він не міг бути певен того, що навіть перша частина місії буде успішна. Через те що жоден канал зв'язку не міг бути абсолютно безпечним, Еалмен ще не був проінформований про проєкт «Дамокл». Пул мусив зробити це, повернувшись на Ганімед.

А тоді він зможе лиш сподіватися, що Еалмен погодиться виконати роль троянського коня — і, можливо, внаслідок цього бути знищеним.

Розділ 38. Удар на випередження

Було дивно повернутися до готелю «Гранімед» через стільки років, а найдивнішим виявилось те, що він нібито зовсім не змінився, попри все, що сталося. Пула знову привітало знайоме зображення Боумена, коли він зайшов до номера, названого на його честь. І, як і слід було сподіватися, там же чекав на нього Боумен-Еалмен, на вигляд ще менш матеріальний, ніж його прадавня голограма.

Перш ніж вони встигли навіть обмінятися привітаннями, їх урвав той, кому в будь-який час, окрім цього, Пул був би дуже радий. Відеофон у номері видав настирливе тріо різких нот — мелодія теж не змінилася з часів його минулого візиту — і на екрані з'явився старий друг.

— Френку! — вигукнув Теодор Хан, — чому ти не сказав, що прилітаєш? Коли зустрінемося? Чому немає відео — там з тобою ще хтось? І хто ті офіційні на вигляд типи, що приземлилися одночасно з тобою...

— Теде, будь ласка! Так, пробач мені, але повір, у мене була поважна причина — поясню пізніше. Зі мною справді дехто є — я передзвоню щойно зможу. Бувай!

Запізніло виголосивши наказ «Не турбувати», Пул вибачився:

— Пробач. Звісно, ти знаєш, хто то був.

— Так, доктор Хан. Він часто намагався зі мною зв'язатися.

— А ти ніколи не відповідав. Не скажеш чому? — хоч вони мали й важливіші, й тривожніші теми для розмови, але Пул не зміг утриматися від питання.

— Мені хотілося тримати відкритим тільки наш канал. Крім того, мене часто не було. Часом по кілька років.

Це здивувало Пула, хоч і не повинно було. Він добре знав, що про появу Еалмена сповіщали з багатьох місць і багатьох часів. Але «часом по кілька років»? Він міг відвідувати чимало інших планетних систем — можливо, так він дізнався про нового Скорпіона, віддаленого всього на сорок світлових років. Але він ніяк не міг податися аж до керівного осередку; туди й назад мандрівка тривала б дев'ятсот років.

— Як пощастило, що ти тут, коли нам потрібен!

Для Еалмена було дуже незвично вагатися перед відповіддю. Минуло набагато більше за неминучу трисекундну затримку, перш ніж він повільно промовив:

— Ти впевнений, що то було щастя?

— Що ти маєш на увазі?

— Мені не хотілося б про це говорити, але я двічі... мельком побачив... сили... сутності... набагато могутніші за Моноліти — можливо, то були їхні творці. У нас обох може бути набагато менше свободи, ніж ми уявляємо.

Від цієї думки аж морозом усипає. Пул мусив свідомо докласти зусиль, щоб відкинути її геть і зосередитися на нагальній проблемі.

— Сподіваймося, що ми маємо досить свободи волі, щоб зробити необхідне. Певно, це дурне питання: Моноліт знає про цю зустріч? Чи може він щось... підозрювати?

— Він не здатен на таку емоцію. У нього є певні пристрої для захисту від несправності, деякі з них я розумію. Але це все.

— Чи може він зараз нас підслуховувати?

— Я так не думаю.

«Хотів би і я бути впевненим, що Моноліт — це такий наївний і простодушний супергеній», — подумав Пул, відмикаючи дипломата й видобуваючи запечатану коробку з пластинкою. За цієї низької сили тяжіння її вагою можна було знехтувати; було неможливо уявити, що в ній вміщена доля людства.

— Я не міг бути певен, що зможу встановити з тобою безпечний канал зв'язку, тож не розказував деталей. Ця пластинка містить програми, що, як ми сподіваємося, не дадуть Монолітові виконати накази, що загрожуватимуть людству. На ньому двадцять найспустошливіших вірусів за всю історію, проти більшості з них немає жодної ради; стосовно деяких вважається, що вона неможлива навіть теоретично. Тут по п'ять копій кожного. Ми хотіли б, щоб ти випустив їх, коли — і якщо — тобі це здасться необхідним. Дейве — Еале — такої відповідальності ще не було ні в кого і ніколи. Але ми не маємо іншого вибору.

Відповідь знову довелося чекати довше, ніж ті три секунди, що сигнал летів до Європи й назад.

— Якщо ми це зробимо, всі процеси Моноліту можуть припинитися. Ми не впевнені, що в такому разі станеться з нами.

— Звісно, ми думали про це. Але на цей час ви, безперечно, повинні мати до своїх послуг немалі ресурси — деякі з них за межею нашого розуміння. Я також посилаю тобі петабайтну пластинку пам'яті. Десять у п'ятнадцятому степені байтів задосить для того, щоб умістити спогади й переживання багатьох життів. Це

дасть тоді один шлях до відступу — підозрюю, що в тебе є інші.

— Правильно. У належний час ми вирішимо, котрими скористатися.

Пул розслабився — скільки це було можливо в такій надзвичайній ситуації. Еалмен був згоден допомогти. Він не так уже відірвався від свого походження.

— Тоді нам треба доправити цю пластинку до тебе — фізично. Її вміст надто небезпечний, щоб ризикувати пересиланням через опто- чи радіоканал. Я знаю, що тобі доступний контроль над матерією на великій відстані — ти якось нібито здетонував бомбу на орбіті. Перенесеш її на Європу? Або ми можемо послати її автокур'єром у будь-яке місце, яке ти вкажеш.

— Так буде найкраще: я підберу його в Цяньвіллі. Ось координати...

Пул і досі сидів, розпластавшись у кріслі, коли двері номера Боумена пропустили голову делегації, що супроводжував його з Землі. Чи був полковник Джонз справжнім полковником — і навіть чи звали його Джонзом — було маленькою таємницею, розгадкою якої Пул не цікавився. Йому було досить і того, що то був надзвичайний організатор, який тихо й ефективно налагодив механізм операції «Дамокл».

— Ну, Френку, посилка вже в дорозі. Приземлиться через одну годину десять хвилин. Припускаю, що той Еалмен знатиме, що робити далі, але не дуже розумію, як він опрацює — це правильне слово? — ті пластинки.

— Я теж про це задумувався, поки хтось із Комітету Європи мені не пояснив. Існує відома — не мені! — теорема, що стверджує: будь-який комп'ютер може емулювати будь-який інший комп'ютер. Тож я впевнений, що Еалмен точно знає, що робить. Інакше він би ніколи не погодився.

— Сподіваюся, що ти маєш рацію, — відповів полковник. — Якщо ні — ну, я не знаю, які в нас є альтернативи.

Настала похмура пауза, поки Пул не спробував розрядити напругу.

— До речі, ви чули місцеві чутки про наш візит?

— Які?

— Що ми — особлива комісія, яку прислали розслідувати злочинність і корупцію в цьому рубіжному поселенні. Мер і шериф мають тремтіти від страху.

— Як я їм заздрю, — сказав «полковник Джонз». — Іноді так втішно переживати про щось буденне.

Розділ 39. Деїцид

Як усі жителі Анобіса (поточне населення 56521 особа), доктор Теодор Хан прокинувся скоро після місцевої півночі під звуки загальної тривоги. Його першою реакцією було: «Тільки не ще один криготрус, заради Деуса!».

Він поспішив до вікна, вигукнувши «Відчинися!» так гучно, що кімната не зрозуміла, і йому довелося повторити наказ звичайним голосом. Світло Люцифера, яке мало политися всередину й проявити на підлозі орнаменти зі світла та тіні, що так

захоплювали гостей з Землі, бо ніколи не рухалися й на долю міліметра, скільки не чекай...

Незмінного променя світла не стало. Хан недовірко дивився крізь величезну прозору бульку Купола й бачив небо, якого Ганімед не знав уже тисячу років. Воно знову було всипане іскристими зірками. Люцифер зник.

А тоді, досліджуючи забуті сузір'я, Хан помітив дещо страхітливіше. Там, де мав бути Люцифер, з'явився крихітний диск абсолютної чорноти, що затуляв незнайомі зірки.

Цьому могло бути єдине пояснення, зацікавила Хан. Люцифера проковтнула чорна діра. Можливо, скоро й наша черга.

Пул стежив за тією ж виставою з балкона готелю «Ганімед», але переживав складніші емоції. Ще до загальної тривоги його збудив приймач зашифрованого сигналу, який отримав повідомлення від Еалмена.

— Усе почалося. Ми інфікували Моноліт. Але один або кілька вірусів потрапили в наші власні процеси. Ми не знаємо, чи зможемо використати ту пластинку пам'яті, що ти нам дав. Якщо все вийде, зустрінемося в Цяньвіллі.

А тоді пролунали несподівані й дивовижно зворушливі слова, про емоційний контекст яких дискутуватимуть багато століть:

— Якщо ми не зможемо завантажитися — пам'ятайте нас.

Пул почув з кімнати позаду себе голос мера, який з усієї сили намагався заспокоїти позбавлених сну

жителів Аноубіса. Хоч він і почав з найстрашніших слів, які можуть пролунати в офіційній заяві: «Для тривоги немає причин», — мер справді знайшов правильні слова, щоб утішити людей.

— Ми не знаємо, що коїться, але Люцифер світить, як завжди! Повторюю — Люцифер продовжує світити! Ми щойно отримали цю новину з корабля «Алкіона», що вилетів міжорбітальним рейсом до Калісто пів години тому. Ось що вони бачать... — Пул повернувся з балкона й прибіг до кімнати саме вчасно, щоб побачити, як на екрані заспокійливо пломеніє Люцифер.

— Сталося ось що, — задихано продовжував мер. — Щось спричинило тимчасове затемнення — ми наблизимо зображення, щоб роздивитися. Обсерваторія Калісто, будь ласка, вам слово...

«Звідки він знає, що воно тимчасове?» — подумав Пул, чекаючи появи наступного зображення.

Люцифер зник, його змінило зоряне поле. У той самий час мер затих, а розповідь продовжив інший голос:

— ...двометровий телескоп, але згодиться будь-який пристрій. Це диск з абсолютно чорного матеріалу, завширшки десять тисяч кілометрів з гаком, такий тонкий, що не має видимої товщини. І він розташований — вочевидь, навмисне — точнісінько так, що блокує Ганімед від світла.

— Ми наблизимо зображення, щоб подивитися, чи не можна роздивитися якісь деталі, хоч я в цьому сумніваюся...

З боку Калісто диск, що затьмарював Ганімед, у перспективі здавався овальним, удвічі більший завдовжки, ніж завширшки. Він розширювався, поки

не заповнив екран повністю. Після того стало неможливо сказати, чи продовжувало зображення наближатися, бо на диску абсолютно не проявлялося жодної текстури.

— Як я й думав — так нічого не видно. Спробуємо збільшити ближче до краю...

Знову не було видно жодної ознаки руху, поки на екрані раптом не з'явилося зоряне поле, різко обмежене кривим краєм диска завбільшки з чимале небесне тіло. Вони ніби дивилися повз обрій безповітряної, абсолютно рівної планети.

Ні, диск не був абсолютно рівним...

— Цікаво, — прокоментував астроном, що до цієї миті говорив на диво врівноважено, наче йшлося про повсякденну подію. — Край виглядає зазубреним, але дуже правильно, як пилка...

«Циркулярка, — пробурмотів тихенько Пул. — Невже вона нас розпиляє? Не говори дурниць...»

— Це найкраще наближення, далі дифракція спотворить зображення — потім ми його опрацюємо й отримаємо більше подробиць.

Збільшення тепер було таке сильне, що будь-які сліди округлості диска зникли. Екраном витягнулася чорна смуга, зазубрена по краях такими ідентичними трикутниками, що Пулові було важко відкинути зловісну аналогію до пилки. Втім, щось іще його муляло...

Як і решта людей на Ганімеді, він дивився, як нескінченно віддаленіші зірки запливають і впливають із тих геометрично бездоганных долин. Дуже ймовірно, що багато хто дійшов того ж висновку ще раніше за нього.

Якщо спробувати зібрати диск із прямокутних блоків — неважливо, чи будуть вони мати пропорції 1:4:9, а чи будь-які інші — у нього ніколи не буде рівного краю. Звісно, можна так наблизити його до бездоганного кола, як хочеться, використовуючи дедалі менші блоки. Однак навіщо морочитися, якщо просто хочеться збудувати достатньо великий екран, щоб затемнити сонце?

Мер мав рацію: затемнення таки було тимчасове. Але його закінчення стало прямою протилежністю сонячному.

Перший промінь пробився точно в центрі, а не в намисті Бейлі уздовж самого краю. Від сліпучого отвору розходилися ламані лінії — і тепер, під найбільшим збільшенням, проявилася будова диска. Він складався з мільйонів ідентичних прямокутників, певно, такого ж розміру, як і Велика стіна на Європі. І тепер вони розпадалися — ніби розбирався велетенський пазл.

Диск дробився, а промені пробивалися крізь дедалі ширші шпарини — на Ганімед повільно поверталось Люциферове постійне, щойно ненадовго перерване світло. Тепер самі складники диска випаровувалися, ніби для збереження власної реальності потребували контакту між собою.

Хоч стривоженим спостерігачам в Аноубісі здалося, що минули години, уся подія тривала менш як п'ятнадцять хвилин. Поки все не закінчилося, ніхто й не звертав уваги на Європу.

Там зникла Велика стіна, і минула майже година, поки з Землі, Марса й Місяця дійшла звістка, що саме

Сонце кілька секунд поближало, перш ніж продовжити світити як звичайно.

То був дуже вибірковий ряд затемнень, явно направлений проти людського роду. В жодному іншому місці Сонячної системи нічого подібного не помітили.

Серед загального збудження минуло трохи більше часу, перш ніж світ усвідомив, що МАТ-0 і МАТ-1 — обидва зникли, залишивши в Тихо і в Африці тільки відбитки віком чотири мільйони років.

То був перший раз, коли європці могли зустрітися з людьми, але вони не виглядали ані стривоженими, ані здивованими через чималих істот, що рухалися серед них з такою блискавичною швидкістю. Звісно, трактувати емоційний стан чогось схожого на маленький голий кущик без очевидних органів чуття або засобів спілкування було нелегко. Але якби їх налякало прибуття «Алкіони» й поява її пасажирів, вони, безперечно, залишились би у своїх іглу.

Коли Френк Пул, трохи обтяжений захисним костюмом і подарунком у руках — блискучим мідним дротом, — зайшов до нечепурних передмість Цяньвілла, він задумався, що європці мали подумати про недавні події. Для них не було ніякого затемнення Люцифера, але зникнення Великої стіни мало їх сильно вразити. Вона простояла на тому місці тисячу років, як щит і, безперечно, щось набагато більше, а тоді раптом її не стало, наче й не було ніколи...

Петабайтна пластинка чекала на нього, а навколо неї стояла група європців, виказуючи перший прояв зацікавленості, який Пул у них бачив. Він задумався,

чи Еалмен не наказав їм якось стерегти цей дар з космосу, поки він не прийде його підібрати.

І забрати його геть, бо він тепер містив не тільки заснулого друга, а й жахіття, що якийсь майбутній вік зможе вигнати з нього. Забрати до єдиного місця, де його можна безпечно зберігати.

Розділ 40. Північ: Піко

Буде важко уявити, думав Пул, більш мирну сцену — особливо після шоку останніх тижнів. Похилі промені майже повної Землі освітлювали всі дрібні деталі безводного Моря Дощів, а не затоплювали їх світлом, як зробив би лютий прожектор розжареного Сонця.

Невеликий супровід з місячних автомобілів розташувався півколом за сто метрів від непримітного отвору в підніжжі Піко, що був входом до Сховища. З цього місця огляду Пул бачив, що гора не заслуговувала на таку класифікацію, визначену ранніми астрономами, яких ввела в оману гостра тінь. То був скоріше округлий пагорб, аніж гострий пік, і Пул тепер легко вірив, що одним з видів місцевого дозвілля було заїхати на вершину на велосипеді. Дотепер ніхто з тих спортсменів не міг здогадатися про таємницю, приховану під їхніми колесами. Пул сподівався, що це зловісне знання не відштовхне їх від здорових тренувань.

Годину тому, з почуттям перемішаного з тріумфом смутку, він віддав пластинку, яку привіз, жодного разу не випустивши її з поля зору, з Ганімеда прямо на Місяць.

— Бувайте, старі друзяки, — пробурмотів він. — Ви добре впоралися. Можливо, якесь майбутнє покоління знову вас пробудить. Але загалом я дуже сподіваюся, що ні.

Він дуже ясно уявляв собі одну нагальну причину, чому знання Еалмена могли знову знадобитися. Безперечно, якесь повідомлення зараз летить до невідомого центру керування, несучи звістку про те, що їхній слуга з Європи перестав існувати. З правдоподібним везінням, якусь реакцію можна було очікувати через 950 років, плюс-мінус кілька.

Пул у минулому часто нарікав на Айнштайна, але тепер він його благословляв. Навіть сили, що стояли за Монолітами, як тепер здавалося певним, не могли поширювати свій вплив швидше за світло. Тож у людства тепер може бути майже тисячоліття до наступної зустрічі — якщо їй судилося бути. Можливо, на той час люди підготуються краще.

З тунелю щось з'явилося — рейками виїхав назовні напівгуманоїдний робот, що заніс пластинку до сховища. Було майже кумедно бачити машину в подібі герметичного костюма, який використали проти смертельних мікробів тут, на позбавленому повітря Місяці! Але ніхто не хотів ризикувати, хоч би яким малоймовірним той ризик був. Врешті-решт, робот пройшов між тими ретельно ізольованими жахіттями, і хоч, судячи з відеокамер, усе минуло нормально, завжди існував шанс, що якась ампула протекла або на якійсь каністрі порушилася печатка. Місяць — дуже стабільне середовище, але за минулі століття і він бачив багато сейсмічних струсів і падінь метеоритів.

Робот зупинився за п'ятдесят метрів від входу до тунелю. Масивна заглушка, що запечатувала Сховище, повільно повернулася на своє місце й почала обертатися нарізаними пазами, наче велетенський гвинт, що вкручувався в гору.

— Усі, хто не в темних окулярах, будь ласка, відверніться від робота, — сказав наполегливий голос з радіо в місячному авті. Пул розвернувся на сидінні саме вчасно, щоб побачити вибух світла на даху транспортного засобу. Коли він знову розвернувся до Піко, від робота залишилася тільки купа розжареного шлаку. Навіть як на того, хто провів значну частину життя в оточенні вакууму, Пулові здалося якимось геть неправильним те, що пасма диму від нього не піднімалися вгору.

— Стерилізацію завершено, — сказав керівник місії. — Дякую всім. Тепер повертаймося до славного міста Платона.

Як іронічно — людство було врятоване завдяки майстерному застосуванню власного божевілля! Яку мораль, думав Пул, можна з цього взяти?

Він озирнувся на прекрасну блакитну Землю, що куталася в клаптикову ковдру хмар, захищаючись від космічного холоду. Там, угорі, він сподівався за кілька тижнів узяти на руки свого першого онука.

Які б богоподібні сили й сутності не таїлися за зірками, нагадав собі Пул, для звичайних людей важливі дві речі — Любов і Смерть.

Його тіло ще не зістарилося й на сотню років: він ще мав удосталь часу для обох.

Епілог

— Їхній маленький всесвіт дуже юний, і тамтешній бог і досі дитина. Судити про них надто рано; коли Ми повернемося в Останні дні, то подумаємо над тим, що варто зберегти.

Джерела і подяки

Джерела

Розділ 1. Пояс Койпера

Опис мисливських угідь капітана Чендлера, відкритих у недалекому 1992 році, див. в статті «Пояс Койпера» Джейн Луу та Дейвіда Джуїта (журнал «Саєнтіфік Америкен», травень 1996 року).

Розділ 3. Реабілітація

Мені здавалося, що я винайшов передавання даних від долоні до долоні, тож був страшенно присоромлений, коли дізнався, що Ніколас Негропonte («Життя в цифровому світі», видавництво «Годдер енд Стоутгтон», 1995 р.) і його Медіалабораторія в Массачусетському технологічному інституті працювали над цією ідеєю вже кілька років...

Розділ 4. Зоряне місто

Концепція «кільця навколо планети» на геостаціонарній орбіті (ГСО), пов'язаного з Землею вежами на екваторі може здатися абсолютно фантастичною, але насправді має тверду наукову основу. Це очевидне продовження ідеї «космічного ліфта», що запропо-

нував петербурзький інженер Юрій Арцутанов, з яким я мав приємність зустрітися 1982 року, коли його місто ще мало іншу назву.

Юрій вказав на те, що теоретично можливо протягнути трос між Землею й супутником, що зависнув би над однією точкою екватора, що він і робить, коли виведений на ГСО — орбіту більшості сучасних телекомунікаційних супутників. Виходячи з цього, можна створити космічний ліфт (або, за образним висловом Юрія, «космічний фунікулер»), щоб піднімати корисний вантаж на ГСО винятково на електричній енергії. Ракетні двигуни будуть потрібні тільки для решти мандрівки.

Крім уникнення небезпеки, шуму й загроз навколишньому середовищу від ракет, космічний ліфт неймовірно знизить вартість космічних місій. Електрика дешева, і для того щоб доправити людину на орбіту, знадобиться приблизно сто доларів. А зворотна мандрівка коштуватиме десь десять доларів, бо дорогою вниз можна буде повернути більшу частину витраченої енергії! (Звісно, харчування і системи розваг на борту піднімуть ціну квитка. Уявляєте ціну в тисячу доларів за подорож на ГСО і назад?)

Теорія бездоганна — але чи існує матеріал з достатньою міцністю на розтяг, щоб звисати з висоти 36000 кілометрів аж до екватора, та ще й з достатнім її запасом, щоб витримати корисний вантаж? Коли Юрій писав свою статтю, лише одна речовина відповідала цим доволі вимогливим технічним умовам — кристалічний вуглець, він же алмаз. На жаль, у вільному продажі наразі немає необхідних мільйонів тонн, хоч у книжці «2061: Третя одісея» я виклав

причини вважати, що вони можуть існувати в ядрі Юпітера. У «Фонтанах раю» я запропонував доступніше джерело — орбітальні фабрики, де алмази можна вирощувати за умов невагомості.

Перший «маленький крок» до космічного ліфта був зроблений у 1992 році на космічному шатлі «Атлантис», де один з експериментів передбачав випуск — і повернення — вантажу на 21-кілометровій линві. На жаль, розмотувальний механізм заклинило всього через кількасот метрів.

Я був дуже втішений, коли екіпаж «Атлантиса» показав «Фонтани раю» під час орбітальної пресконференції, а Джеффри Гоффмен, спеціаліст місії, прислав мені підписаний екземпляр після повернення на Землю.

Другий експеримент із линвою, у лютому 1996 року, був трохи успішніший: вантаж був відпущений на повну довжину, але під час повернення трос розірвався через електричний розряд, спричинений несправною ізоляцією. Можливо, той інцидент був щасливий — певно, такий собі еквівалент згорілого запобіжника — і я не можу не згадати про деяких сучасників Бена Франкліна, що загинули, намагаючись повторити його відомий — і ризикований — експеримент з повітряним змієм, запущеним у грозу.

Окрім можливої небезпеки, розмотування навантаженої линви з шатла виявилось схожим на риболовлю нахлистом — не таким простим, як здається. Але врешті-решт «гігантський стрибок» теж буде зроблений — аж до самого екватора.

Тим часом відкриття третьої форми вуглецю, бакмінстерфулерену (C_{60}) зробило концепцію косміч-

ного ліфта набагато реальнішою. 1990 року група хіміків в Університеті Райса в Г'юстоні створила трубчасту форму C_{60} — що має набагато більшу міцність на розтяг, аніж алмаз. Лідер групи, доктор Смоллі, навіть пішов далі й заявив, що це найміцніший матеріал з усіх, що можуть існувати, і додав, що він зробить можливим створення космічного ліфта. (Терміново в номер: я дуже радий дізнатися, що доктор Смоллі розділив Нобелівську премію 1996 року з хімії за цю роботу.)

А тепер один на правду дивовижний збіг — такий химерний, що змушує мене задуматися, Хто Тут Головний.

Бакмінстер Фулер помер у 1983 році, тож так і не дожив до відкриття «бакі-кульок» і «бакі-трубок», що принесли його імені стільки посмертної слави. Під час однієї з численних мандрівок світом, я мав приємність катати його з дружиною, Енн, на гелікоптері над Шрі-Ланкою й показував місця, що були згадані в «Фонтанах раю». Скоро після того я записав частину роману на 12-дюймову (пам'ятаєте їх?) платівку (каталог Saedmon TC 1606), і Бакі був такий люб'язний, що написав текст до обкладинки. Він закінчувався неочікуваним зізнанням, що могло запустити мій хід думок про «Зоряне місто»:

«1951 року я спроектував вільноплавуче тенсегриті¹ кільце-міст, яке мало бути запущене високо над екватором Землі. Планета продовжила б собі обертатися всередині цього «німба», тоді як кільце мосту

¹ Конструкція тенсегриті (англ. *tensegrity* від *tensional integrity* — поєднання через натягування) складається з системи трубок (стискають) і тросів (розтягують). (Прим. перекл.)

оберталося б із власною швидкістю. Я передбачав, як земний потік транспорту піднімається на міст, обертається й спускається у вибраному місці Землі».

Не маю сумніву, що коли людство вирішить вкласти-ся в такий проєкт (доволі незначний, якщо вірити деяким прогнозам економічного зростання), то «Зоряне місто» можна побудувати. На додачу до створення нових способів життя й надання відвідувачам з планет з низькою силою тяжіння (як Марс і Місяць) кращого доступу до рідної планети, це усуне всі ракети з земної поверхні й вишле їх у глибокий космос, де їм і місце (хоч я й сподіваюся, що на мисі Кеннеді коли-не-коли влаштуватимуть історичні реконструкції, щоб відтворити захват тих часів космічних першопрохідців).

Майже напевне більша частина Міста буде порожнім риштуванням, і тільки невелика його частка буде заселена або використана для наукових або технологічних завдань. Врешті-решт, кожна з Веж буде еквівалентом хмарочоса на десять мільйонів поверхів заввишки — а обвід кільця на геостаціонарній орбіті становитиме більш як половину відстані до Місяця! У такому об'ємі, якщо він весь буде герметичний, можна багато разів умістити все населення Землі. (Це поставить кілька цікавих логістичних питань, які я радо залишу на студентські «роздуми на дозвіллі».)

Розділ 5. Освіта

Я був приголомшений, коли 19 липня 1996 року прочитав у газеті, що доктор Кріс Вінтер, голова проєкту «Штучне життя» компанії «Брітш телеком», вважає,

що пристрій для збереження інформації, який я описав у цьому розділі, може бути створений у найближчі 30 років! (У романі «Місто і зірки» 1956 року я припустив, що це станеться більш ніж за мільярд років у майбутньому... очевидно, через серйозний брак уяви.) Доктор Вінтер стверджує, що це дозволить нам «відтворити особистість фізично, емоційно і духовно», і розраховує, що вимоги до обсягу пам'яті становитимуть десь 10 терабайтів (10 у 13-му степені байтів), на два порядки менше, ніж петабайт (10 у 15-му степені байтів), про який написав я.

І мені шкода, що я не подумав про назву доктора Вінтера для цього пристрою, яка, безперечно, розпалить гарячі дискусії в церковних колах — «ловець душ»... Про його застосування в міжзоряних подорожах див. примітки до розділу 9 далі.

Про чудову історію концепції «Бобового стебла» (як і багатьох інших екстравагантних ідей, наприклад антигравітації і викривлення простору) див. книгу Роберта Л. Форварда «Не відрізняється від магії» (видавництво «Баєн», 1995 рік).

Розділ 7. Безмежна енергія

Якщо люди колись опанують незбагненну нульову енергію (яку іноді називають «квантовими флюктуаціями» або «вакуумною енергією»), її вплив на цивілізацію буде необчислений. Усі теперішні джерела енергії: нафта, вугілля, атом, вода, сонце — стануть застарілими, як і чимало наших страхів про забруднення навколишнього середовища. Вони всі складуться

в один великий клопіт — теплове забруднення. Уся енергія врешті-решт вироджується до тепла, і якби в кожного було під рукою по кілька мільйонів кіловатів, наша планета скоро пішла б дорогою Венери, де кількасот градусів у затінку.

Однак є в цій картині й світлий бік: може статися, що іншого способу відвернути наступний Льодовиковий період не знайдеться, а інакше він неминучий («Цивілізація — це проміжок часу між льодовиковими періодами» — Вілл Дюрант, «Історія цивілізації», видавництво «Файн ком'юнікейшнз», 1993 рік.)

Просто зараз, поки я пишу ці рядки, багато компетентних інженерів у лабораторіях по всьому світу стверджують, що намагаються добути енергію з цього джерела. Певне уявлення про її масштаб дає відомий вислів фізика Річарда Файнмена, який зводиться до того, що енергії в об'ємі чашки для кави (будь-який такий об'єм, будь-де!) вистачить для того, щоб скип'ятити всі океани планети. Безперечно, від такої думки в кого завгодно відбере мову. Проти цього атомна енергія виглядає слабенькою, як вогкий сірник.

І мені цікаво, скільки спалахів наднових зірок — це насправді аварії на виробництві?

Розділ 9. Небесний парк розваг

Одна з головних проблем пересування Зоряним містом була б спричинена самими тільки відстанями, про які йде мова: якщо хтось захоче навідати друга в сусідній Вежі (а комунікації ніколи повністю не замінять живий контакт, попри всі прориви в галузі

віртуальної реальності), це може бути рівнозначно подорожі на Місяць. Навіть найшвидший ліфт їхати-ме скоріше дні, аніж години, інакше прискорення стануть повністю неприйнятними для людей, що адаптувалися до життя за умов низької сили тяжіння.

Концепцію «безінерційного рушія» — тобто тягової системи, що діє на кожен атом тіла так, що під час прискорення не виникають напруження — певно, придумав майстер «космічної опери» Е. Е. Сміт у 1930-х. Він не такий неймовірний, як може здатися, тому що гравітаційне поле діє саме описаним чином.

Якщо ви вільно падаєте поблизу Землі (знехтуємо ефектом опору повітря), ваша швидкість щосекунди зростатиме на трохи менше за десять метрів на секунду. Ви відчуєте невагомість — не буде жодного відчуття прискорення, хоч ваша швидкість що півтори хвилини зростатиме на кілометр на секунду!

Це також буде справедливо, якщо ви падатимете за умов сили тяжіння Юпітера (перевищує земну трохи більше, ніж у два з половиною рази) або навіть у приголовшливо сильнішому полі білого карлика або нейтронної зорі (у мільйони або мільярди разів сильнішому за земне). Ви нічого б не відчули, навіть якби розігналися від нуля майже до швидкості світла за якісь хвилини. Однак, якби ви нерозважливо підібралися до об'єкта, що вас притягує, на відстань кількох радіусів, дія його поля вже не була б однаковою для всього вашого тіла, і припливні сили скоро розірвали б вас на шматки. Більше деталей шукайте в моєму мікроскопічному, але влучно названому оповіданні «Нейтронний приплив» (у збірці «Сонячний вітер»).

«Безінерційний рушій», який діяв би так само, як контрольоване гравітаційне поле, ніколи серйозно не обговорювали за межами сторінок науково-фантастичних книжок аж до недавніх часів. Але 1994 року троє американських фізиків саме це зробили, розвинувши деякі ідеї російського фізика Андрія Сахарова.

«Інерція як нульове поле сили Лоренца» авторства Б. Гайша, А. Рuedi й Г.Е. Путоффа (журнал «Фізикс рів'ю», лютий 1994 року) колись може бути названа поворотною публікацією, і заради художнього задуму я її такою і прийняв. У ній ідеться про аж таку фундаментальну проблему, що зазвичай її сприймають як належне, знизавши плечима в значенні «ну, всесвіт же так влаштовано».

Питання, що його поставили Г., Р. та П.: «Що надає предметові масу (або інерцію), так що для початку руху потрібне зусилля, і точно таке ж зусилля потрібне, щоб відновити його початковий стан?»

Їхня попередня відповідь залежить від приголомшливого — і мало відомого за межами вєж зі слонової кості, в яких сидять фізики, — факту, що так званий «порожній» простір насправді є казаном кипучих енергій — нульовим полем (див. примітку вище). Г., Р. та П. припускають, що і інерція, і гравітація — це електромагнітні феномени, результати взаємодії з цим полем.

Аж від часів Фарадея робилися незліченні спроби пов'язати гравітацію з магнетизмом, і хоч багато експериментаторів заявляли про успіх, жоден з їхніх результатів не був підтверджений. Однак, якщо теорію Г., Р. та П. можна було б довести, вона відкріє шлях —

нехай непряий — до антигравітації, «космічних рушіїв» і ще фантастичніших можливостей, які дає контроль над інерцією. Це може привести до цікавих ситуацій: коли б ви якнайлегше торкнулися когось, та людина хутко зникла б зі швидкістю тисяча кілометрів на годину, поки не відскочила б від протилежної стіни через частку мілісекунди. А хороша новина в тому, що фатальні аварії на дорозі стали б майже неможливими — автомобілі й пасажери могли б зіштовхуватися без жодної шкоди на будь-якій швидкості.

(А ви думали, що теперішнє життя вже й без того надто хаотичне?)

«Невагомість», що її ми тепер сприймаємо в космічних місіях за належне, — і якою в ХХІ столітті насолоджуватимуться мільйони туристів, — здалася б магією для батьків наших батьків. Але усунення — або принаймні зменшення — інерції — це зовсім інша річ, яка може виявитися абсолютно неможливою¹. Але це приємна думка, бо такий здобуток міг би забезпечити еквівалент «телепортації» — можна було б переміститися будь-куди (принаймні на Землі) майже миттєво. Відверто кажучи, не знаю, як «Зоряне місто» обійшлося б без цього...

Одне з припущень, яке я зробив у цьому романі — це те, що Айнштайн має рацію і що жоден сигнал — або предмет — не може перевищити швидкості світла.

¹ Як відомо кожному фанатові «Стар Трека», космічний корабель «Ентерпрайз» використовує «пом'якшувачі інерції», щоб упоратися з цією конкретною проблемою. Коли технічного радника серіалу спитали, як ті пом'якшувачі працюють, він дав єдину можливу відповідь: «Дуже добре, дякую». (Див. «Фізика “Стар Трека”» Лоуренса Краусса, видавництва «Гарпер Коллінз», 1996 рік.) (Тут і далі прим. авт.)

Нещодавно з'явилася низка насичених математикою робіт, у яких припускають, що галактичні мандрівники автостопом, можливо, не мусять потерпати від цієї надокучливої обмеженості, як уже давно і безумовно вважають незліченні автори наукової фантастики.

Загалом, я сподіваюся, що вони праві — але тут, здається, є одна фундаментальна перепона. Якщо рухатися швидше за світло можливо, то де всі ті мандрівники автостопом... або принаймні забезпеченіші туристи?

Один варіант відповіді — жоден розважливий іншопланетник ніколи не будуватиме міжзоряних транспортних засобів з точнісінько тієї ж причини, з якої ми ніколи не дійшли до створення літаків, що працюють на вугіллі: існують набагато кращі способи зробити те саме.

На диво мала кількість «бітів», потрібна для означення людини або збереження всієї інформації, яку вона може зібрати за життя, обговорюється в книжці «Машинний розум, ціна міжзоряних перельотів і парадокс Фермі» Луїса К. Шеффера («Квартальний журнал Королівського астрономічного товариства», т. 35, № 2, червень 1994 року, с. 157—175). Ця стаття (безперечно, потребує найбільших розумових зусиль з тих, які цей поважний журнал опублікував за весь час існування!) дає таку оцінку: загальний розумовий стан 100-річної людини з бездоганною пам'яттю може бути представлений 10 в 15 степені бітами (це один петабіт). Навіть сьгоднішні оптичні кабелі передають стільки інформації за лічені хвилини.

Отже, моє припущення, що транспортер матерії зі «Стар Трека» не буде доступний і в 3001 році, може виявитися сміховинно недалекоглядним через якість століття від сьогодні¹, а теперішня відсутність міжзоряних туристів пояснюватиметься лиш тим, що на Землі ще не встановлено обладнання для приймання сигналу. Можливо, воно вже в дорозі на борту повільного кораблика...

Розділ 15. «Фалкон»

Мені особливо приємно вшанувати так екіпаж «Аполлона-15». Після повернення з Місяця вони прислали мені чудову рельєфну карту місця посадки свого «Фалкона», тепер це гордість мого кабінету. На ній показані маршрути, якими рухався місячний всюдихід під час трьох подорожей, один з яких обминув кратер Земне Світло. На карті написано: «Артурові Кларку від екіпажу «Аполлона-15» з великою подякою за ваші картини космосу. Дейв Скотт, Ел Ворден, Джим Ірвін». У відповідь я тепер присвячую свій роман «Земне Світло» (у ньому, написаному 1953 року, дія відбувалася на території, якою 1971 року проїхав всюдихід): «Дейвові Скотту й Джимові Ірвіну, першим людям, що ступили на цю землю, а також Елові Вордену, що наглядав за ними з орбіти».

Після коментаря посадки «Аполлона-15» у студії каналу Сі-Бі-Ес із Волтером Кронкайтом і Воллі

¹ Однак у згаданій вище «Фізиці “Стар Трека”» наведена діаметрально протилежна думка.

Ширрою я полетів до Центру керування польотами, щоб звідти стежити за їхнім поверненням і приводненням. Я сидів коло маленької доньки Ела Вордена, коли вона перша помітила, що один із трьох парашутів капсули не розкрився. То була напружена мить, але, на щастя, решти двох вистачило.

Розділ 16. Астероїд 7794

У розділі 18 першої книжки — «2001: Космічна одісея» — описано влучання того зонда в астероїд. Саме такий експеримент наразі запланований для прийдешньої місії «Клементина-2».

Я трохи соромлюся, коли бачу, що в «Першій одісеї» відкриття астероїда 7794 приписане Місячній обсерваторії — в 1997 році! Що вдієш, я пересуну його на 2017 рік — якраз до мого сотого дня народження.

Усього через кілька годин після того, як написав рядки вище, я з радістю дізнався, що астероїд 4923 (1981 EO27), який відкрив Ш. Д. Бас у Сайдінг-Спрінг, Австралія, 2 березня 1981 року, був названий «Кларк», частково на честь проекту «Космічна варта» (див. «Зустріч із Рамою» і «Молот Бога»). Мене зі щирими вибаченнями проінформували, що через прикрий недогляд астероїд номер 2001 не був доступний, бо його вже присвятили комусь на ім'я А. Айнштайн. Відмовки, відмовки.

І я був дуже втішений дізнатися, що астероїд 5020, відкритий того ж дня, що й 4923, був названий «Азімов» — але й засмучений через те, що мій давній друг так про це й не дізнається.

Розділ 17. Ганімед

Як пояснено нижче в «Прощанні» і в «Примітках автора» до книжок «2010: Друга одіссея» і «2061: Третя одіссея», я сподівався, що «Галілео», амбітна місія до Юпітера і його супутників, на цю пору вже дасть нам набагато детальнішу інформацію, а також захопливі знімки цих дивних світів зблизька.

Отож після багатьох затримок «Галілео» досягнув першої мети — самого Юпітера — і чудово впорався. Але, на жаль, є одна проблема: з якоїсь причини головна антена так і не розгорнулася. Це значить, що знімки доводиться надсилати через антену з малим підсилюванням з дратівливо низькою швидкістю. Хоч для компенсації цього бортовому комп'ютерові влаштували дивовижне перепрограмування, нам все одно замість хвилин потрібні години на пересилання.

Тож доводиться терпіти — і я опинився в нестерпному становищі, коли досліджував Ганімед у художньому творі саме перед тим, як «Галілео» почав робити це в реальності, 27 липня 1996 року.

11 липня 1996 року, всього за два дні до закінчення цієї книжки, я завантажив перші зображення з серверів Лабораторії реактивного руху; на щастя, ніщо — поки що! — не суперечить моїм описам. Але якщо поточні пейзажі вкритих кратерами крижаних полів раптом зміняться на пальми й тропічні пляжі — або, ще гірше, на транспаранти «ЯНКІ, ЛЕТІТЬ ДОДОМУ», — отоді я потраплю в справжню халепу.

Я з особливим нетерпінням чекаю на наближені знімки «Ганімед-сіті» (розділ 17). Це дивовижне

утворення саме таке, яким я його описав — хоч я й вагався, чи робити це, бо боявся, що моє «відкриття» може потрапити на першу сторінку в такому абсурдному виданні, як «Нейшнл приварікейтер». Мої очі бачать у ньому щось набагато штучніше за сумнівно відоме «Обличчя на Марсі» і його околиці. Нехай вулиці там по десять кілометрів завширшки — то й що? Може, ганімедяни були ВЕЛИКІ...

Це місто можна знайти на знімках «Вояджера» 20637.02 і 20637.29 в архівах НАСА, або, що зручніше, на рис. 23.8 монументальної книги Джона Г. Роджерса «Велетенський Юпітер» (видавництво «Кембрідж юніверсіті пресс», 1995 рік).

Розділ 19. Божевілля людства

Візуальні докази, що підтримують різкі твердження Хана про те, що більшість людства принаймні частково психічно нездорова, можна побачити в 22 серії («Зустріч з Марією») моєї телепередачі «Таємничий Всесвіт з Артуром Кларком». І візьміть до уваги, що християни представляють лише невелику підмножину нашого виду: набагато численніші віряни за тих, що обожнюють Діву Марію, віддавали не меншу шану таким абсолютно несумісним божествам, як Рама, Калі, Шива, Тор, Вотан, Юпітер, Осіріс і т. д., і т. д.

Найразючіший — і гідний жалю — приклад видатної людини, яку такі повір'я перетворили на буйного шаленця — це Конан Дойл. Попри нескінченні викриття його улюблених екстрасенсів, його віра в них не похитнулася. І творець Шерлока Голмса навіть

пробував переконати відомого ілюзіоніста Гаррі Гудіні, що той «дематеріалізовувався», щоб утнути свої славетні втечі, які часто базувалися на трюках, що, як любив висловлюватися доктор Вотсон, були «абсурдно прості». (Див. есей «Недоречний Конан Дойл» у збірці Мартіна Гарднера «Безмежна ніч», видавництво «Сент-Мартінз прес», 1996 рік.)

Подобиці про інквізицію, на тлі благочестивої жорстокості якої Пол Пот виглядає цілком поблажливим, дивіться в разючій критиці нісенітного Ньюейджу, написаній Карлом Саганом — «Світ, повний демонів. Наука як свічка у п'єм'ї» (видавництво «Хедлайн», 1995 рік). Я дуже хотів би, щоб ця книжка — разом з Мартіновою — входила до обов'язкової програми читання в усіх старших школах та університетах.

Принаймні Служба громадянства та імміграції США взялася боротися проти одного виду варварства, натхненного релігією. Журнал «Тайм» («Віхи», 24 червня 1996 року) повідомляє, що тепер дівчатам, яким у країнах їхнього походження загрожує жіноче обрізання, буде наданий притулок.

Я вже писав цей розділ, коли натрапив на книжку Ентоні Сторра «Ноги з глини: дослідження гуру» (видавництво «Гарпер Коллінз», 1996 рік), який є майже підручником з цієї гнітючої теми. Важко повірити, що один святий шахрай на момент, коли маршали США запізнило заарештовували його, встиг накопичити дев'яносто три «роллс-ройси»! Далі ще гірше — вісімдесят три відсотки з тисяч ошуканих ним американців училися в університетах і, отже, відповідають моему

улюбленому означенню інтелігента: «Людина, освіта якої перевищує її розумові здібності».

Розділ 26. Цяньвілл

У передмові до «2010: Другої одиссеї» 1982 року я пояснив, чому назвав китайський космічний корабель, який сів на Європі, іменем доктора Цяня Сюесеня, одного з батьків американської та китайської ракетних програм. Як пише Айріс Чанг у біографії «Нитка шовкопряда» (видавництво «Бейсік букс», 1995 рік), «його життя — одна з найбільших іроній холодної війни».

Народившись 1911 року, Цянь здобув стипендію, що в 1935 році привела його з Китаю до Сполучених Штатів, де він став студентом, а потім і колегою видатного угорського фахівця з аеродинаміки Теодора фон Кармана. Пізніше, вже як перший професор Центру Годдарда в Каліфорнійському технологічному інституті, він допоміг заснувати Аеронавігаційну лабораторію Гуггенгайма — пряму попередницю відомої Лабораторії реактивного руху, Пасадена.

Маючи допуск до надзвичайно таємних матеріалів, він сильно посприяв американським ракетним досліддам у 1950-х, але під час істерії доби Маккарті був заарештований за надуманими звинуваченнями в порушенні безпеки, коли спробував відвідати рідний Китай. Після багатьох слухань і тривалого арешту він, врешті, був депортований на батьківщину — з усім його незрівнянним знанням і досвідом. Як стверджували його численні й заслужені колеги, то був один

з найдурніших (як і найганебніших) вчинків Сполучених Штатів за всю їхню історію.

Після вигнання, як описує Туань Фанган, заступник директора Національного космічного управління Китаю, Цянь «почав ракетну справу з нуля... Без нього Китай відставав би в технологіях на двадцять років». І, певно, мав би відповідну затримку в розгортанні смертоносної протикорабельної ракети «Шовкопряд» і ракети-носія для супутників «Довгий похід».

Скоро після того, як я завершив цей роман, Міжнародна академія астронавтики вшанувала мене своєю найвищою відзнакою — нагородою фон Кармана, — яку мали вручити в Пекіні! Я не міг відмовитися від такої пропозиції, особливо коли дізнався, що в тому ж місті проживає і доктор Цянь. На жаль, коли я прибув туди, то дізнався, що він на обстеженні в лікарні і що лікарі не дозволяють його відвідувати.

Тому я надзвичайно вдячний його особистому помічникові, генерал-майору Ван Шоєню, за те, що він передав докторові Цяню екземпляри «2010: Другої одіссеї» та «2061: Третьої одіссеї» з відповідними надписами. У відповідь генерал подарував мені товстезний том, який він редагував — «Збірка праць Цяня Сюесеня: 1938—1956» (1991 рік, видавництво «Саєнс пресс», Пекін). Це захоплива збірка, що починається численними спільними з фон Карманом працями на тему аеродинамічних проблем, а закінчується його індивідуальними статтями про ракети й супутники. Найостанніша стаття, «Термоядерні двигуни» (журнал «Джет пропалшн», липень 1956 року),

написана, коли доктор Цянь і досі був фактичним в'язнем ФБР, і в ній ідеться про тему, що сьогодні стала тільки актуальнішою — хоч ми мало просунулися до «електростанції, що використовує реакцію синтезу дейтерію».

Уже перед тим як покинути Пекін 13 жовтня 1996 року, я з радістю дізнався, що попри вік (85) і нездоров'я доктор Цянь і все ще займається науковими дослідженнями. Я широ сподіваюся, що йому сподобалися «2010» і «2061», і не можу дочекатися, коли пошлю йому й цю «Останню одісею» як додатковий знак пошани.

Розділ 36. Печера страхіть

Унаслідок ряду слухань про комп'ютерну безпеку в сенаті у червні 1996 року 15 липня 1996 президент Клінтон підписав Указ 13010 про «комп'ютерні атаки на інформаційні або комунікаційні системи, що управляють критичною інфраструктурою (кіберзагрози)». Згідно з ним буде створена спеціальна комісія з протидії кібертероризмові, яка матиме представників у ЦРУ, АНБ, Міноборони й т.д.

Піко, ми вже йдемо...

Після написання абзацу вище я з цікавістю дізнався, що комп'ютерні віруси теж виступають у ролі троянського коня у фіналі фільму «День незалежності», який я ще не бачив! Мене також повідомили, що початок фільму ідентичний з початком «Кінця дитинства» (1953 рік), і що він містить усі відомі науково-

фантастичні кліше з часів Мельєсової «Подорожі на Місяць» (1903 рік).

Не можу вирішити, чи привітати авторів сценарію з єдиним оригінальним ходом, а чи звинуватити в міжчасовому злочині екстрасенсорного плагіату. Хай там як, боюся, що нічим не зможу завадити людям з попкорном вирішити, що я здер кінцівку книжки з кіно.

Нижчезазначений матеріал був узятий — зазвичай значно перероблений — із раніших книжок серії:

«2001: Космічна одіссея»: розділ 18 «Крізь пояс астероїдів», розділ 37 «Експеримент».

«2010: Друга одіссея»: розділ 11 «Крига і вакуум», розділ 36 «Вогонь у глибині», розділ 38 «Пінний пейзаж».

Подяки

Я дякую Ай-Бі-Ем (ІВМ) за те, що подарували мені прекрасний ноутбук «Thinkpad 755CD», на якому була створена ця книжка. Багато років мені дошкуляла абсолютно безпідставна чутка, що ім'я Еал (в оригіналі — HAL) було отримане зсувом на одну букву в алфавіті від ІВМ. Намагаючись позбутися цього міфу комп'ютерної доби, я завдав клопоту докторові Чандрі, винахідникові Еала, щоб він прямо заперечив це в «Другій одіссеї». Однак мене запевнили, що в Ай-Бі-Ем таким зв'язком не просто не роздратовані, а й немало пишаються. Тож у майбутньому я облишу спроби все прояснити — і передам вітання всім, хто

збереться 12 травня 1997 року на «день народження» Еала в (аякже) Іллінойському університеті, Урбана.

Покаянна вдячність моєму редакторові з «Дел Рей букс», Шеллі Шапіро, за десять сторінок прискіпливих зауважень, розібравшись із якими, ми значно покращили кінцевий продукт. (Так, я сам був редактором і не страждаю на звичайне переконання письменників у тому, що всі представники цього ремесла — різники-невдахи.)

Нарешті, і найголовніше — моя найглибша подяка старому другові Сирілу Гардінеру, керівникові готелю «Гол Фейс», за гостинність його дивовижного (і величезного) особистого номера на час написання цієї книжки: він дав мені Базу Спокою в буремний час. Спішу додати, що хоч готель «Гол Фейс» не пропонує широкого репертуару вигаданих пейзажів, вигоди й зручності в ньому набагато перевершують ті, що мав «Гранімед», і я ніколи в житті не працював у зручнішому середовищі.

Або, як на те пішлося, у натхненнішому, бо величезна табличка коло входу перелічує більш як сотню голів держав та інших видатних гостей, яких тут приймали. Серед них Юрій Гагарін, екіпаж «Аполлона-12» — другої місії на поверхню Місяця — і чудова добірка зірок екрану і сцени: Грегорі Пек, Алек Гіннесс, Ноел Ковард, Керрі Фішер із «Зоряних воєн»... А також Вів'єн Лі та Лоуренс Олів'є — обоє ненадовго з'являються в «Третій одиссеї» (розділ 37). Для мене честь бачити своє ім'я в списку поруч із їхніми.

Здається доречним, що цей проект почався в одному відомому нью-йоркському готелі «Челсі», тому

розсаднику справжнього й фальшивого генія, а закінчився в іншому, за пів світу звідти. Але чути, як замість дорожнього руху по далекій 23-й вулиці, що живе в моїх теплих спогадах, за кілька ярдів за вікном реве Індійський океан, який батожить мусоном, все одно дивно.

На згадку: 18 вересня 1996 року

Я з глибоким жалем дізнався — буквально під час редагування цих подяк — що Сиріл Гардінер кілька годин тому помер. Мене частково втішає те, що він уже бачив наведену вище подяку, і вона йому дуже сподобалася.

Прощання

Девіз «Ніколи не пояснюй і не перепрошуй» може бути чудовою порадою для політиків, голлівудських продюсерів і промислових магнатів, але письменникові слід обходитися з читачами з більшою любов'язністю. Отож, хоч я й не маю жодного наміру за щось перепрошувати, мабуть, складне походження квартету «Одісей» вимагає певного пояснення.

Усе почалося на Різдво 1948 року — так, 1948! — з оповідання на 4 000 слів, яке я написав на конкурс, влаштований Бі-Бі-Сі. «Вартовий» описував знахідку невеликої піраміди на Місяці, встановленої там якоюсь чужинською цивілізацією чекати появи людства як виду, що опанував подорожі за межі власної планети. А до того, як припускалося, ми були б надто примітивні, щоб нами цікавитися¹. У Бі-Бі-Сі відхилили мій скромний твір, і він не публікувався ще майже три роки, аж до першого і єдиного (навесні 1951 року) випуску «10 фантастичних оповідань» —

---

¹ Пошук чужинських артефактів у Сонячній системі має бути абсолютно законним напрямом науки («екзоархеології»?) На жаль, його сильно дискредитували заяви про те, що такі знахідки вже були і що звістки про це навмисно приглушило НАСА! Неймовірно, що хтось може повірити в таку нісенітницю: набагато ймовірніше, що космічне управління навмисне вироблятиме фальшиві позаземні артефакти — щоб розв'язати бюджетні проблеми! (Вам слово, керівники НАСА...)

журналу, що, як іронічно коментує «Енциклопедія наукової фантастики», «насамперед запам'ятався арифметичною помилкою (бо містив 13 оповідань)».

«Вартовий» залишався в небутті понад десятиліття, поки Стенлі Кубрік не зв'язався зі мною навесні 1964 року й не спитав, чи нема в мене ідей для «міфічного» (тобто на ту пору ще не створеного) «хорошого науково-фантастичного фільму». Під час наших численних мозкових штурмів, як переказано в «Загублених світах 2001» (Сіджвік і Джексон, 1972 рік), ми вирішили, що терплячий спостерігач на Місяці може стати непоганим відправним пунктом нашої історії. Врешті-решт, він зробив набагато більше, коли десь у ході фільмування еволюціонував від піраміди до тепер знаменитого чорного моноліту.

Щоб мати правильний погляд на «Одіссею», слід пам'ятати, що, коли ми зі Стенлі почали планувати те, що між собою називали «Як була завойована Сонячна система», минуло лиш сім років Космічної епохи, і жодна людина ще не віддалилася від рідної планети більше ніж на сотню кілометрів. Хоч президент Кеннеді й оголосив, що Сполучені Штати мають намір висадитися на Місяці «в цьому десятилітті», для більшості людей це й надалі мало здаватися далекою мрією. Коли холодного дня 29 грудня 1965 року трохи на захід від Лондона¹ почалося фільмування, ми навіть не знали, який вигляд місячної поверхні зблизька. Тоді ще боялися, що першим словом астро-

¹ У Шеппертоні, знищеному марсіянами в найдраматичнішій сцені Веллзового шедевра «Війна світів».

навта, який висадиться на її поверхню, буде «Допоможіть!», коли він з головою зникне в схожому на тальк шарі місячного пилу. Загалом наші здогадки доволі непогані: тільки той факт, що наші місячні пейзажі зазубреніші, ніж справжні, — їх цілі еони шліфувало метеоритним пилом, — вказує на те, що «2001» знімали в доаполлонівську епоху.

Звісно, сьогодні здається сміховинним, як ми могли уявляти велетенські космічні станції, готелі «Гілтон» на орбіті й експедиції до Юпітера так скоро — в 2001 році. Тепер важко усвідомити, що тоді, у 1960-х, озвучувалися серйозні плани про бази на Місяці й висадку на Марсі — до 1990 року! У студії Сі-Бі-Ес одразу після запуску «Аполлона-11» я справді чув, як віцепрезидент Сполучених Штатів у запалі проголосив: «А тепер треба летіти на Марс!».

Як виявилось, йому пощастило, що він не потрапив до в'язниці. Той скандал, плюс В'єтнам і Вотергейт, — це одна з причин, з якої всі ті оптимістичні сценарії так і не були втілені.

Коли 1968 року фільм і книжка «2001: Космічна одіссея» побачили світ, можливість продовження ще не спала мені на думку. Але 1979 року справді відбулася місія до Юпітера, і ми отримали перші близькі знімки велетенської планети та її дивовижної родини супутників.

Космічні апарати «Вояджер»¹, звісно, летіли без екіпажів, але надіслані ними зображення перетворили те,

---

¹ Що виконали «гравітаційний маневр», пролетівши близько до Юпітера — так само, як і «Діскавери» в книжковій версії «2001».

що раніше було просто світлими цятками в найпотужніших телескопах, на справжні — й цілком непередбачувані — світи. Безперервні виверження вулканів на Іо, багаторазово побита метеоритами поверхня Калісто, дивно окреслений ландшафт Ганімеда — ми ніби відкрили цілу нову Сонячну систему. Спокуси дослідити її було неможливо опиратися — звідси й «2010: Друга одіссея», яка дала мені можливість з'ясувати, що трапилося з Девідом Боуменом після того, як він прокинувся в тому загадковому готельному номері.

1981 року, коли я почав писати нову книжку, ще точилася холодна війна, і я відчував, що ризикую не знайти розуміння, — а також наразитися на критику, — зображаючи спільну американсько-російську місію. Я також підкреслив свою надію на майбутню спільну працю, присвятивши роман нобелівському лауреатові Андрію Сахарову (тоді ще в засланні) і космонавтові Олексію Леонову — який, коли я сказав йому в «Зоряному містечку», що на його честь буде названий корабель, вигукнув з типовим запалом: «Ну, тоді це буде хороший корабель!».

Мені й досі здається неймовірним, що Пітер Гаямз, знімаючи прекрасну кіноверсію в 1983 році, зміг використати справжні наближені знімки супутників Юпітера, отримані в місіях «Вояджерів» (деякі — після помічного комп'ютерного опрацювання в Лабораторії реактивного руху, джерелі оригіналів). Однак від амбітної місії «Галілео» чекали ще кращих зображень, бо апарат мав оглядати головні супутники детально і впродовж кількох місяців. Наші знання цієї нової території, раніше отримані зі стрімкого прольоту,

мали неймовірно розширитися — тож я не мав би виправдання, якби не написав «Третьої одіссеї».

На жаль, дорогою до Юпітера сталося дещо трагічне. Запуск «Галілео» з космічного шатла був запланований на 1986 рік, але катастрофа «Челленджера» перекреслила ту можливість, і скоро стало ясно, що нової інформації про Іо, Європу, Ганімед і Калісто ми не отримаємо ще принаймні десять років.

Я вирішив не чекати, і повернення комети Галлея до внутрішньої частини Сонячної системи (1985 року) дало мені невідпорно спокусливу тему. Її наступна поява в 2061 році була б хорошим часом для третьої одіссеї, але я не був певен, чи здам книжку вчасно, то попросив у видавця доволі скромний аванс. Я з глибоким сумом цитую присвяту до книжки «2061: Третя одіссея»:

**ПАМ'ЯТІ ДЖУДІ-ЛІНН ДЕЛЬ РЕЙ,
ВИНЯТКОВІЙ РЕДАКТОРЦІ,**

що купила цю книжку за один долар,
але так і не дізналася, чи варта вона тих грошей.

Очевидно, що серія з чотирьох науково-фантастичних романів, написана за понад тридцятирічний проміжок часу, коли сталися дивовижні прориви в технології (особливо в дослідженні космосу) і політиці, ніяк не могла бути взаємосумісною. Як я написав у передмові до «2061»: «Так само, як «2010» не була прямим продовженням «2001», так і ця книга не є лінійним продовженням «2010». Їх усіх слід вважати варіаціями на ту саму тему, що об'єднує багато одних

і тих самих персонажів, але не обов'язково описує один всесвіт». Якщо вам згодиться хороша аналогія з іншого виду мистецтва, послухайте, що Рахманінов і Ендрю Ллойд Вебер зробили зі жменькою одних і тих самих нот Паганіні.

Тож ця «Остання одісея» відкинула немало елементів своїх попередників, але розглянула інші — сподіваюся, важливіші — детальніше. І якщо читачі раніших книжок почуватимуться дезорієнтованими через такі трансмутації, сподіваюся, що зможу переконати їх не надсилати мені сердитих та осудливих листів, адаптувавши одну з люб'язніших фраз одного президента США: «Це ж вигадка, дурнику!»

І це все моя власна вигадка, якщо ви не помітили. Хоч мені й дуже подобаються наші спільні проекти з Джентрі Лі¹, Майклом Кубе-Макдавелом та покійним Майком Маквеєм — і я не вагаючись знову подзвоню найкращим фахівцям у цій справі, якщо в майбутньому трапляться проекти, надто великі для мене самого — але ця конкретна «Одісея» мусила бути сольним виступом.

Тож кожне слово тут моє. Ну, майже кожне — мушу зізнатися, що знайшов професора Тіруньянасампантамурті (розділ 35) в телефонному довіднику Колombo; сподіваюся, що теперішній власник цього імені не заперечуватиме проти такого запозичення. Також я позичив дещо з чудового Оксфордського словника англійської мови. І що б ви думали — на мою втіху

¹ За неймовірним збігом, Джентрі був головним інженером у проєктах «Галілео» і «Вікінг» (див. вступ до роману «Рама II»). Це не його провина, що антена «Галілео» не розкрилася...

і подив, я налічив не менше ніж 66 прикладів використання слів, узятих з моїх власних книжок!

Любий Словничку, якщо знайдеш будь-які годящі приклади на цих сторінках — будь ласка, користуйся на здоров'я і надалі.

Я перепрошую за кількість скромних кахикань (десять чи скільки за останнім підрахунком) у цій Післямові, але речі, яких вони стосуються, здавалися надто важливими, щоб їх опускати.

Нарешті, хочу запевнити своїх численних друзів з-поміж буддистів, християн, індуїстів, юдеїв та мусульман у тому, що я щиро радий, коли та релігія, яку видав вам Випадок, сприяла вашому душевному спокоеві (і часто, як тепер неохоче визнає західна медицина, ще й покращенню фізичного добробуту).

Певно, що краще бути не при здоровому розумі й щасливим, аніж при здоровому й нещасливим. Але найкраще мати й здоровий розум, і бути щасливим.

Чи зможуть наші нащадки досягти цієї мети — ось найбільший виклик майбутнього. Ба більше, тут може йтися якраз про те, чи матимемо ми майбутнє взагалі.

*Артур Ч. Кларк
Коломбо, Шрі-Ланка
19 вересня 1996 року*

ЗМІСТ

Пролог. Первістки	7
Частина I. Зоряне місто	10
<i>Розділ 1. Кометний ковбой</i>	10
<i>Розділ 2. Пробудження</i>	14
<i>Розділ 3. Реабілітація</i>	16
<i>Розділ 4. Кімната з краєвидом</i>	25
<i>Розділ 5. Освіта</i>	31
<i>Розділ 6. Нейрошолом</i>	37
<i>Розділ 7. Дебрифінг</i>	46
<i>Розділ 8. Повернення до Олдуваю</i>	55
<i>Розділ 9. Небесний парк розваг</i>	57
<i>Розділ 10. Данина Ікарові</i>	68
<i>Розділ 11. Тут водяться дракони</i>	75
<i>Розділ 12. Розчарування</i>	80
<i>Розділ 13. Чужинець у чужому часі</i>	83
Частина II. Голіаф	92
<i>Розділ 14. Прощання з Землею</i>	92
<i>Розділ 15. Проліт Венери</i>	97
<i>Розділ 16. За капітановим столом</i>	107
Частина III. Галілеєві супутники	113
<i>Розділ 17. Ганімед</i>	115
<i>Розділ 18. «Гранд Готель»</i>	119
<i>Розділ 19. Божевілья людства</i>	125
<i>Розділ 20. Відступник</i>	133
<i>Розділ 21. Карантин</i>	138
<i>Розділ 22. Авантюра</i>	143

Частина IV. Сірчане королівство	145
<i>Розділ 23. «Фалкон»</i>	145
<i>Розділ 24. Втеча</i>	147
<i>Розділ 25. Вогонь на глибині</i>	151
<i>Розділ 26. Цяньвілл</i>	155
<i>Розділ 27. Крига і вакуум</i>	161
<i>Розділ 28. Малий світанок</i>	166
<i>Розділ 29. Привиди в машині</i>	169
<i>Розділ 30. Пінний пейзаж</i>	173
<i>Розділ 31. Ясла</i>	176
Частина V. Кінець	180
<i>Розділ 32. Джентльмен на дозвіллі</i>	180
<i>Розділ 33. Контакт</i>	188
<i>Розділ 34. Вирок</i>	190
<i>Розділ 35. Військова рада</i>	193
<i>Розділ 36. Печера страхіть</i>	197
<i>Розділ 37. Операція «Дамокл»</i>	205
<i>Розділ 38. Удар на випередження</i>	208
<i>Розділ 39. Деїцид</i>	212
<i>Розділ 40. Північ: Піко</i>	218
Епілог	221
Джерела і подяки	222
Джерела.....	222
Подяки.....	241
На згадку: 18 вересня 1996 року	244
Прощання	245

Літературно-художнє видання

КЛАРК Артур
3001: Остання одіссея
Роман

Головний редактор *С. І. Мозгова*
Відповідальний за випуск *О. В. Приходченко*
Редактор *О. В. Телемко*
Художній редактор *В. О. Трубчанінов*
Технічний редактор *В. Г. Євлахов*
Коректор *Ю. С. Любавська*

Підписано до друку 29.01.2021. Формат 84x108/32.
Друк офсетний. Гарнітура «Newton». Ум. друк. арк. 13,44.
Наклад 2500 пр. Зам. № .

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61001, м. Харків, вул. Б. Хмельницького, буд. 24
E-mail: cop@bookclub.ua

Віддруковано з готових діапозитивів на ПП «ЮНІСОФТ»
Свідоцтво ДК №3461 від 14.04.2009 р. www.unisoft.ua
61036, м. Харків, вул. Морозова, 13Б

UNISOFT

- за телефонами довідкової служби
(050) 113-93-93 (МТС); (093) 170-03-93 (life);
(067) 332-93-93 (Київстар); (057) 783-88-88
  - на сайті Клубу: www.bookclub.ua
  - у мережі фірмових магазинів
див. адреси на сайті Клубу або за QR-кодом
- Надсилається безоплатний каталог**

**Для гуртових
клієнтів**

Харків

тел./факс +38(057)703-44-57
e-mail: trade@ksd.ua

Запрошуємо до співпраці авторів
e-mail: publish@ksd.ua

Кларк А.

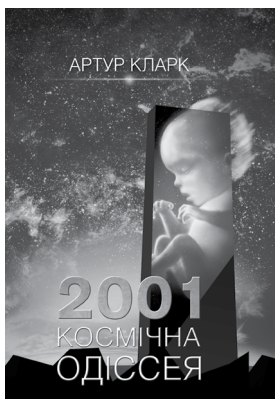
К47 3001: Остання одісея : роман / Артур Кларк ; пер.
з англ. В. Ракулєнка. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб
Сімейного Дозвілля», 2021. — 256 с.

ISBN 978-617-12-8794-5 (PDF)

Космонавт Френк Пул виходить з анабіозу та опиняється у XXXI столітті. Цивілізація змінилася. Життя на орбітальній станції, космічні ліфти, обмін думками, нейрокомп'ютерні імпланти, що моделюють віртуальну реальність, та найграндіозніше — можливість «зберегти» людину на інформаційному носії. Однак чи можна «зберегти» цілу цивілізацію, що раптом опинилася під загрозою знищення? 450 світлових років тому, після стрімкої еволюції людства, моноліт ТМА-2 надіслав запит першій цивілізації: «Що робити з людством?». У XXXI столітті надійшла відповідь — знищити...

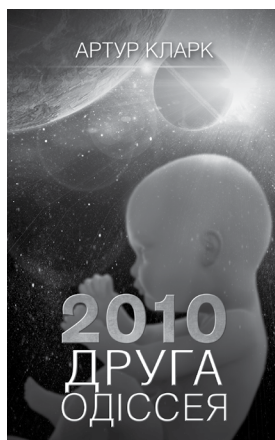
УДК 821.111

Три мільйони років тому людство, яке ще й не було людством, стало об'єктом експериментів невідомої могутньої цивілізації. Австралопітека на ім'я Задивлений на Місяць обрав загадковий прибулець — прозора прямокутна плита, що спалахнула вночі яскравими символами і навчила майбутніх людей перших думок... 2001 року на Місяці земляни відкопали з глибини моноліт неймовірних розмірів та ідеальної форми. Під променями Сонця спрацювала сигналізація, яка повідомила невідомим володарям Галактики: люди зробили перший крок. Та куди він приведе, нікому не відомо...

Через дев'ять років після загадкового зникнення космонавта Девіда Боумена радянсько-американський екіпаж на космічному кораблі «Леонов» вирушає в експедицію на Юпітер, щоб розгадати таємницю залишеного на орбіті «Діскавері». Дорогою їх випереджає китайський космічний корабель «Цянь», який відкрив життя на Європі, хоч і поплатився за це знищенням. Екіпаж «Леонова» намагається відновити «Діскавері», але невдовзі їм знову доведеться покинути корабель...

Гейвудові Флойду 103 роки. Він мешкає на орбіті. Після останніх подій космічний світ змінився до невпізнаності. Незмінне одне: через попередження інопланетної цивілізації жоден не ризикує висадитися на Європі, супутнику Юпітера-Люцифера.

Під час дослідження комети Галлея Флорид отримує тривожне повідомлення: корабель «Галексі» зробив вимушену посадку на Європі. На борту судна — онук Флойда. Гейвуд розуміє: якщо ніхто не врятує команду, то загибель чекає на все людство. Бо ті, що зробили так з Юпітером, не попереджатимуть двічі.